

CÂNDIREA

ANUL VII

No. 9

GÂNDIREA

Nr. 9

PEN-CLUBUL ROMANESC

DE

NICHIFOR CRAINIC

Ideea unei apropieri între scriitorii deosebitelor graiuri din țara noastră ne surâde și unora și altora dintre noi. Există, fără să exagerăm, o dorință de colaborare care nu odată a isbutit să iasă din nebuloasa pasivității și să se preschimbe în tendință de acțiune și de realizare. Sunt începuturi ce stau dovadă. Câteva piese de teatru românești au fost tălmăcite în ungurește, două antologii de versuri românești au apărut în limba lui Ady și, izolat dar adesea, poeți maghiari au fost înfățișați cetitorilor revistei noastre și prozatori minoritari completează din când în când paginile magazinelor populare din București. Brașovul care, prin Sași, revendică legenda medievală a wagnerianului Klingsor, ne trimite în anii din urmă o foarte îngrijită publicație filosofică și literară, cu numele vrăciului și cu sporadice atenții pentru scriitorii români. Dar totul pare făcut accidental și fără ardoarea continuității. Mai strânse legături se cer, mai sistematizate, dacă se poate zice. De câteva ori scriitori maghiari din Ardeal au descălecat în delegație la București căutând un contact mai apropiat. Dacă faptul îi onorează, nu putem spune același lucru despre noi, bucureștenii, cari ne-am arătat încântați, dar am deslegat problema numai într'o strângere caldă de mână, într'o vorbă prietenoasă și un pahar de vin. Ideea a rămas nălucind mai departe, aurie, în văzduhul fâgăduinții.

Drept e că formula încăpătoare și sigură a colaborării lipsia. Eram în căutarea ei. O dibuiam. Anul trecut, confrății maghiari ne propuneau o asociație româno-maghiară de acțiune culturală. Gândul era frumos, dar noi voiam în asociație și scriitori sași. Formula pe care o căutam era însă mai la îndemână de cum am fi crezut. Se află printre noi și o ignoram.

Ignoram, ca tot românul care se respectă, însemnătatea și bucuriile spirituale ale asociației scriitoricești internaționale PEN-Club. E adevărat, sunt vreo cinci ani de când prietenul Marcu Beza se străduie — în scurtele sale popasuri prin țară, — să ne convingă de generoasa frumusețe

a invenției doamnei Dawson Scott, romancieră engleză, și să ne organizeze pe principiile ei simple și libere. Dar prea în serios n'am luat-o. S'a întâmplat ca oficialitatea să ofere mijloace pentru congresele anuale ale PEN-Clubului și, totuși, scriitorii români să n'ajungă la destinație. O lipsă de interes, obicinuită și vrednică de biciuit, ne-a ținut departe de orizonturile internaționale. În pitorescul amestec de celebrități ale scrisului mondial ce au populat vara aceasta congresul dela Bruxelles, s'au strecurat însă și câțiva scriitori de-ai noștri, curioși să-și noteze pildele normative ce se puteau scoate din discuțiile unui astfel de areopag, pe cât de voios și liber pe atât de serios și demn. Din acele neuitate discuții a căror politeță elegantă nu excludea patima de rasă înțepită de realitățile politice locale; din acele confruntări de convingeri antagoniste, abia stăpânite, cărora mintea clară a unui Benjamin Crémieux le găsea spontan formula conciliantă și unanim aplaudată; am ieșit cu încredințarea că PEN-Clubul poate fi de un real folos în deslegarea problemei de colaborare a noastră, a scriitorilor din România.

Avem la București o secțiune românească a PEN-Clubului. Ea suferă de un îndoit defect: e o improvizație ca oricare alta, (d-lui I. Al. Brătescu-Voinești, marele nostru prozator, trebuie să-i amintească membrii, din când în când, în clipe de constrângere, că e președintele ei); și, apoi, această secțiune e alcătuită numai din scriitori de limbă română. Ca funcție, secțiunea bucureșteană e, deci, un simulacru, iar ca organizare o greșală. Admițând că, existentă astfel, ea ar funcționa minunat și ar cuprinde pe toți membrii „Societății Scriitorilor Români”, greșala totuși ar continua: fiindcă scriitorii de cetățenie românească, dar de limbă minoritară, ar rămâne pe dinafară. Nu e nevoie ca toți membrii S. S. R.-ului să intre în PEN-Club, dar ca secțiunea noastră să răspundă principiului internațional al asociației e neapărată nevoie ca scriitorii ai tuturor graiurilor din România s'o alcătuiască. În congresul dela Bruxelles, axa discuțiilor a fost tocmai chestiunea organizării cluburilor naționale. După care criteriu se alcătuește un club național? După criteriul limbii sau după criteriul cetățeniei? Limba desparte, cetățenia apropie. E lesne de înțeles cât interes pasionat s'a pus în desbateri până să se ajungă la unanima hotărâre a criteriului cetățeniei. Dacă într'un Stat trăiesc scriitori de-o singură limbă, discuție nu mai încapă. Dar dacă într'un Stat trăiesc scriitori de limbi deosebite, organizările lor separate, după criteriul limbii naționale, ar însemna însăși călcarea principiilor de apropiere, de înfrățire și de colaborare ce stau la temelia PEN-Clubului. Actuala organizare a clubului bucureștean apare astfel, ca o negare a spiritului ce trebuie să însuflețească PEN-Clubul. Organizația locală, națională, e imaginea restrânsă a organizației internaționale. Dar ce imagine a PEN-Clubului reflectăm noi cu secțiunea bucureșteană atât de incompletă? Ea are azi ca bază, principiul limbii; realitatea politică a Statului nostru ne silește să ne reorganizăm după principiul cetățeniei.

Posibilitatea de a înfăptui o imagine mai întreagă a PEN-Clubului ne e dată în realitate: ea stă în tendința unei apropieri de noi pe care am semnalat-o în rândurile scriitorilor maghiari și sași din România. Ea cere însă un sfârșit indolenței noastre care, știm, n'a însemnat niciodată reavoință față de confracții minoritari.

Hotărârile congresului dela Bruxelles n'au avut până acum niciun ecou în presa românească; au avut însă în presa maghiară din Ardeal. Confracții maghiari agită ideea unei organizări aparte, ca subsecțiune a secției bucureștene. Și acesta e un lucru posibil, după hotărârile congresului. Posibil, dar nu normativ. Ci numai îngăduit în împrejurări excepționale. Bunăoară: dacă într'un Stat, majoritatea națională e însuflețită de atâta ură de rasă încât exclude minoritatea din sânul clubului național, această minoritate, după ce cazul a fost judecat, e îngăduită să formeze secțiune aparte — ca filială însă a secțiunii naționale din acel Stat. La noi, din fericire, nu e cazul. Bunăvoință există și dintr'o parte și din cealaltă. Propunându-și să înjghebeze subsecțiune aparte, la Cluj, confracții maghiari anticipează astfel un impediment ce ei înșiși știu că nu există. Greșala de organizare a clubului bucureștean, în forma lui actuală, nu stă în vreo intenție exclusivistă, ci într'o lipsă de informație suficientă. Sau, poate, scriitorii maghiari, bătând de câteva ori la poarta noastră, au pierdut nădejdea unui răspuns ce tot întârzie?

Dar un fragment de PEN-Club la București și alt fragment la Cluj ar zădărnici însăși ideea apropierii și a colaborării. În locul unui pas prietenos de suprimare a distanței dintre noi, ne-am găsi, cu cele două nuclee penclubiste, aproape în situația în care ne găsim azi: o „Societate a Scriitorilor Români” cu vechile ei rosturi la București, o societate a scriitorilor maghiari — „Heliconul” — în Ardeal cu alte rosturi ale ei — și, între ele, aceeași posibilitate sau imposibilitate de comunicare dovedită până acum. Ar fi numai un nume nou aplicat unei stări de fapt știute și pe care și unii și alții o dorim schimbată.

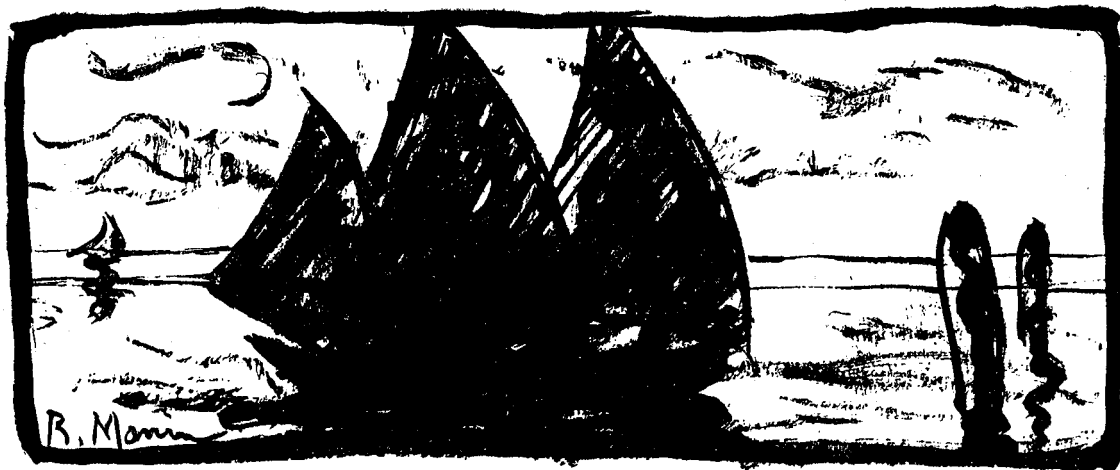
Dacă real o dorim....

Vrem să ieșim din starea penibilă de simulacru și să făurim o unitate model de acțiune cu netăgăduite roade pentru viața literară a țării noastre? N'avem decât să alegem organizarea mixtă pe principiul egal și uniform al cetățeniei: un singur PEN-Club al României.

Cred că nu e greu de prevăzut avantajile. Ca membri ai aceluiaș club, ne este dată dela început posibilitatea unei strânse camaraderii, stimulentele cel mai puternic al unei munci de reciprocitate literară. Ca literați cari iubim mai presus de toate autonomia gândului și suveranitatea visului, vom asigura un domeniu vast libertății de manifestare întrucât aici, în PEN-Clubul național, fragment al unității mondiale, ne găsim pe culmea înaltă a unui orizont internațional. Român, maghiar ori sas, fiecare va ridica nestingherit pe înălțimi specificul de bucurii și de dureri al colectivității din care face parte. Garanțiile de stimă reciprocă și poate de iubire adâncă sunt date în imperativul internațional al unei discipline simple și benevol acceptate. Sub acest unghiu de perspectivă, multe suspiciuni se pot topi, multe amărăciuni se pot îndulci, multe asprimi se pot netezi. Înțelege oricine că principiul egal și uniform al cetățeniei, păzit cu deopotrivă onestitate, va însemna, în primul rând, respectarea limbii, material sfânt și milenar în care se modelează autonomia gândului și suveranitatea visului iubite de noi toți.

Ne dăm prea bine seama că în zarea acestor drumuri convergente se ivește, inevitabil, spectrul prejudecăților politice, că în aripile ce s'adună pentru stolul marilor zboruri vânătorii momentului își țintesc plumbii ucigași. Dar convingerea încarnată că politica e de natură inferioară artei poate fi biruitoare și mântuitoare. Pervertind umanitatea în ură și îngenunchind totul cu brutalitate, politica desfigurează însuș chipul dumnezeesc al artei. Dar singură arta, prin umanitatea pură care este esența ei, poate domoli ceva din brutalitatea politice. Atârnă căruia dintre cei doi zei îi aducem ofrandă primițiile pasiunii noastre.

TOAMNĂ DE SUFLET

DE

TUDOR ARGHEZI

Zielele albe, iată, au început să plece,
Ca niște bărci tăcute, pornind fără lopeți.
La țarm se face seară și steaua 'n cerul rece
Păzește cripta nopții cu candeli și peceti.

În șirul vieții noastre întreg se face seară,
O seară fără sunet, nici vânt, nici amintiri.
Ieri a plecat o barcă, azi alte bărci plecară,
Convoi de goluri strîmte pe undele subțiri.

De-ar răsună în lume măcar un glas de goarnă!
De s'ar clăti pe lume un singur larg talaz!
Nu. Nemișcată 'n margini, lumina se răstoarnă
Și, ca să cânte, streaja de sus și-a luat răgaz.

De-aș fi un stei de peșteri, cioplit cu dalta 'n lung,
Aș sta s'aștept cu tihnă, culcat pe-o muche dreaptă,
Cele din urmă mute vecii să le ajung,
Cu templul în spinare, cărui slujesc de treaptă.

CRAII DE CURTEA-VECHE

DE

MATEIU ION CARAGIALE

A SFINȚITUL CRAILOR

*Vous pénétrerez dans les familles,
nous peindrons des intérieurs domestiques, nous ferons du drame bourgeois,
des grandes et des petites bretèches.*

MONSELET

Spre primăvară, plecările acestea fură din ce în ce mai dese, șederile mai lungi.

Indată ce se întorcea, Pașadia ne poftea la prânz. Presupunând că era cu puțință să aibă de vorbit cu Pantazi, cu care pe zi ce trecea se lega mai strâns și lucruri ce îi priveau numai pe dânsii, luasem obiceiul ca, după cafea, numai decăt, să îi las un ceas-două singuri cum făcea Pirgu.

Plecam odată cu acesta, nu însă fără a avea grija să mă informez, înainte de a ajunge la poartă, încotro voia să o apuce, pentru ca să o iau în partea dimpotrivă. Mă întrebă, odată, unde mă duceam. Ii spusei că la Academie.

— „Nu știam”, zise, „că s'a redeschis și mă mir cum de nu am aflat și eu. Au să se arză iar, să vezi. Biliardul a căzut dela modă; un „trei-benți”, un „pul-secret” nu mai joacă decăt alunarii și e păcat: erau jocuri drăguțe”.

Se agăță să vie și el. Il lămurii că nu de Academia de biliard era vorba, ci de Academia română. Se interesă ce căutam acolo și fu sincer desamăgit când mă auzi că mergeam să citesc. Mă dojeni:

— „Nu te mai lași, nene, odată de prostii? Până când? Ce îți faci capul ciulama cu atâta citanie, vrei să ajungi în doaga lui Pașadia? Ori crezi că dacă ai să știi ca el cine l'a moșit pe Mahomet, sau cum îl chema pe ăl care a scos întâi crucea la Bobotează ę mare scofală? — Nimic; cu astea te usuci. Adevărata știință e alta: știința vieții de care habar n'ai; aia nu se învață din cărți”.

„Se vorbea astăzi, înainte să vii, că te-ai apucat să scrii un roman de moravuri bucureștene și m'am ținut să nu pufnesc de râs. Ba nu zău ; dumneata și moravuri bucureștene! Chinezști poate, pentru că în chestia asta ești chinez ; cum ai să cunoști moravurile, când nu cunoști pe nimeni ; mergi undeva, vezi pe cineva? Afară numai dacă ai de gând să ne descrii pe noi, pe Pașa, pe mine, pe Panta ; cu altcineva nu știu să ai a face ;... a! da, Poponel, amicul. Ei, dacă ai merge în case, în familii, s'ar schimba treaba, ai vedea câte subiecte ai găsi, ce tipuri! Știu eu un loc...

Ii luai înainte : „la Arnoteni, adevărații Arnoteni”.

Inlătură, cu un gest, orice îndoială. Și confidențial : „iese și șperț, e joc mare până dimineața, ducem se înțelege și harțabalele ; ei cu punga, noi pe dealături, doftorii cei fără de arginți”.

Slujindu-i, pentru a nu mai știam câta oară, făgăduiala cu care mă scăpam de plicticoasa stăruință ce de șase luni punea ca să mă atragă în acea casă deochiată, pentru nimic nu ași fi crezut că foarte curând cu prilejul unei alte mese la Pașadia, el avea să își ajungă mulțumită tocmai mie scopul. Rău însă dacă îmi a părut în urmă de ceva, a fost numai pentru că nu îl am ajutat să își-l aducă la îndeplinire mai devreme.

Cam sătul dela un timp de savantlăcuri, simțeam nevoia să petrec, să râd. Și așa cum mă a făcut atunci, dela amiazi până seara târziu Gorică, îl a răscumpărat față de mine de toate păcatele. Parcă înnebunise ; de mai multe ori Pașadia voi să îl dea afară. Nu mi se mai întâmplase să văd o asemenea năbădăioasă veselie, deschisă și buffă în draci, veselie străină de firea lui și totuși nesilită, al cărei rost ne lasă să îl întrevedem abia spre sfârșit, în treacăt : murise tată-său.

Condoleanțele ce Pantazi și cu mine ne grăbirăm a îi prezinta le rețeză scurt, rugându-ne să fim serioși. — „Ași înțelege”, concedă, „să mă compătimiți că nu m'a scăpat Dumnezeu de pacoste mai devreme”.

„Ei, să fi crăpat Sumbasacu Pirgu cu zece-foisprezece ani înainte, să îi fi lăsat de atunci cele douăzeci de mii de lei ce se cuveneau fiecăruia din cei opt copii rămași din șaptesprezece câți fuseseră, credeam noi că ar fi ajuns Gore cecece era : nemțoaică la hodorigi? Ce om ar fi fost! Avocatul cel mai strălucit, gloria baroului român. El l'ar fi apărat pe Pașadia învinuit de atentat la bunele moravuri și îl ar fi scăpat dovedind că e neputincios. Avocat și profesor la Universitate. Se ar fi îndeletnicit, în ore pierdute, și cu literatura, ar fi comis piese — piese proaste bineînțeles, istorice — și însăila lungi dialoguri între personajii din veacuri deosebite, juca rolurile de forță, se bălăbănea, sforăia, mugea. Și nu se ar fi mărginit numai la atâta ; nu! Purtător de cuvânt al revendicărilor democratice cele mai sfinte, ar fi cerut în Sfatul Țării împărțirea moșiilor la țărani și votul obștesc. Și, pe loc, un discurs, nu mai găunos nici mai sec decât cele se îmbăloșeau puturoase sub cupola din dealul Mitropoliei, fu gata. Distins cum era, ar fi intrat și în diplomație ; ce parcă pentru asta ar fi trebuit să aibă și el curiozități ca Poponel și la urma urmei de ce nu : nu îl avea pe Pașadia la îndemână? Dar visul său dulce fusese viața la țară, patriarchală ; s'ar fi pus pe plugărie sănătoasă, își ar fi lucrat podgoria... — „De minune”, îi zisei, dar acum că te-ai văzut moștenitor fericit de ce ai de gând să te apuci?”

— „Am să mă fac nene”, răspuse, „în Crucea-de-piatră să am și eu țățaca mea și cadănele mele și pitpalacul meu și am să mă aleg episcop la biserică ; mai încolo, la bătrânețe, am să mă călugăresc chiar, pe onoarea mea”! Și se vedea, cuvios întru Domnul monah Gherasim, Ghideon sau Gherontie, protopsalt la schitul lui Darvari din Icoană, pomenindu-se că zice când îi vine rândul la citire : „contra” sau „passe-parole” și ca să ne dea o dovadă de chemarea sa pentru viața schimnicească, bălmăji pe nas, popește, aproape trei sferturi de ceas un deșănțat amestec de cântări bisericesti și de cântece de lume : „Primăvara dulce” cu „Din cireș până'n cireș”, „Hristos a înviat” cu „Ma parole d'honneur mon cher”, „Pre Domnul să-l laudăm” cu „I haram bam ba”. Pantazi râdea cu lacrimi, Pașadia se resemnase. Dar deodată Gore amuți, holbă sperioși ochii și ridicând mâna dreaptă cu arătătorul în sus la ureche, rămase ca împietrit. Pantazi

îi ceru să spuie ce era. — „Cum, nu auziți?” — zise ...,trâmbița răsună, tricolorul s'a 'nnălțat!" Și, cu desnădejde, urlând : „dați-mi, dați-mi arma mie, vreau să mor în bătălie, nu ca sclavul în sclavie, dați-mi, dați-mi calul meu!" își încălecă scaunul și dete să se avânte, dar se împiedecă de covor și căzu peste o răcitoare, fără a își face însă vre-un rău, căci se sculă numaidecât, sprinten, și, ușor de parcă nu atingea podelele, ne arătă cum avea să joace peste Carpați, între Tisa și Nistru, hora cea mare, hora unirii tuturor Românilor, și chiuia și se fleorțăia : „ti cu floli la pălălie, ti cu floli la pălălie, uite-așa, uite-așa, hăi, hăi, hăi, hăi! Pieri apoi ca, peste puțin, să se întoarcă, cu nădragii în vine, și cu cămașa afară, abătut, mult trist : se gândise că nici în ziua aceea — din ale vieții sale cea mai ferice, când la zarea unui Viitor foarte apropiat, dar vai! nu și al lui Pașadia, toate îi surădeau așa trandafirii — nici atunci măcar, noi nu aveam să îi facem cheful să mergem cu dânsul la Arnoteni, adevărații Arnoteni. Și dece? — parcă nu știam că nicăeri ca acolo nu se petrecea mai drăguț : un joc ușor, un maus, un drum-de-fier, un poker, unde găseai în totdeauna? — la Arnoteni ; o băutură ușoară, un șpriț, un coniac, o marghilomană, unde? — la Arnoteni ; o blândă copilă, după pofta inimii, ușoară, ei unde? — tot la Arnoteni, singurii adevărați, binecuvântat neam boeresc, împodobit de toate virtuțile creștine. La drept vorbind, Maiorică era un maimuțoi, dar cucoana Elvira, ce matroană! și fetele, niște cotoșmane, niște armăsăroaice. A! dacă nu voiam era numai ca să lovim în el, să îl jignim, și nu era frumos din partea noastră, nu se cădea să ne purtăm așa cu un frate. Se obidi. Și, sumetându-și cămașa ca să își acopere fața, plânse cu amar.

Chiar sincer să fi fost, și oarecât era, nu ar fi meritat compătimire. Dacă nu își putuse atinge ieftena țintă, vina era numai a lui : cum știa că noaptea când eram cu Pașadia îl urmam tustrei oriunde, orbește, ce îi ar fi fost mai lesne decât să ne ducă acolo fără să ne mai întrebe de vrem ori ba și fără să ne spuie dinainte? Poate îi dase prin cap, era dela mintea omului, dar se temuse. Noi la Arnoteni ajunsesem, în urma neclintitei noastre împotriviri de a călca în acel locaș de joc și de întâlnire, că îi părea ceva atât de grav, de cu neputință, încât se crezu jucăria unei amăgiri când văzu că îmi fu destul să arunc atunci o vorbă la întâmplare : „ce ar fi să dăm astăseară o raită pe la adevărații Arnoteni?” pentru ca Pantazi să zică : „dece nu”? iar Pașadia că acolo sau aiurea îi era tot una. De mirare că de bucurie Gorică nu înnebuni deabinelea ; îl apucară curate năvălții, scâncea, se tăvălea pe jos, se da tumba și trebui să îl amenințăm că nu mai mergem ca să renunțe la hotărârea de a face drumul călare pe unul din caii dela cupeu.

Că nu știu cum îi zicea străzii unde stăteau Arnotenii, nu trebuie să pară ciudat : timp de o lună cât am fost dela ei nelipsit, nu mi s'a întâmplat nici să intru nici să ies decât prin fundul fără uluci al curții care răspundea pe cheiul drept al Dâmboviței ceva mai în sus de podul Mihai-Vodă. Era mai aproape și nu mă vedea nimeni.

Păstrez de întâia mea vizită o amintire neplăcută. Am trăit atunci un ceas de răfuială cu mine-însumi în care singur îmi am deplâns încanalizarea. Doamne, cu ce lume mă am adunat în acea seară, strângerea a ce mâini a trebuit să îndur! Amară, muștrarea de odinioară a lui Pașadia îmi răsuna, neiertătoare, în urechi. Seară tristă chiar dacă nu ar fi fost decât plictiseala ; lui Pirgu îi pierise hazul, făcea acum pe „directorul”, înjgeba mesele de joc, trăgea locurile. Pe Pașadia îl băgă într'un poker, pe Pantazi într'un drum de fier, amândoi cu câte o femeie la dreapta și la stânga. În tăcerea ce se făcu înainte de prima lovitură, din odăile neluminate ce dădeau în largă încăpere din mijloc se auziră șoapte, râsete înfundate, un suspin.

Socotii momentul potrivit să o șterg englezește ; tot nu aveau să mă mai prindă a doua oară. Mă credeam scăpat când, în ușă, mă pomenii față în față cu „sufletul maichii”, cocoana Masinca Drângeanu.

— „Fugi ca să nu mă conduci pe mine acasă”, îmi zise, „întinzându-mi mânușita înmănușată cu palma în sus ca să îi o pot săruta în ochiul rămas gol deasupra încheetării. „Nu mă mai iubești...”

— „Vă dau voe, conia mea”, o întrerupsei, „să mă credeți capabil de toate nelegiuirile, de asta însă nu”! Și nu era din parte-mi o măgulire deșartă; s’ar fi putut oare să nu te înnebunești după ea? — și nu de frumoasă ce rămăsese în pofida vârstei pe care o înșela după cum își înșelase cei doi bărbați cu cununie și nu mai știa câți fără, dar pentru că avea un „vino-încoace” căruia nu era chip să te împotrivești și dichisurile toate și tabieturile și ochiadele. Mă răsândii firește de plecare și fui martor la o primire, neobișnuit de călduroasă chiar pentru țara românească. Stăpâna casei și fetele amândouă se năpustiră pe noua-sosită întrecându-se care mai de care să o îmbrățișeze și să o pupe. O întrebau totdeodată, nu pe rând și fără a îi da răgaz să răspundă, cum petrecuse la Nizza de unde se întorsese de curând, o pipăiau, o puricau, se țineau de dânsa să ia ceva. Cam de silă „sufletul maichii” se hotărî pentru o cafea și căzu la învoială pentru un Cointreau. Refuză însă să intre a patra la un maus și se așeză cu mine la o măsuță, în fața unei oglinzi în care se putea vedea tot ce se petrecea în salonul vecin, unde se juca.

Ținu să știe dece mă grăbisem să plec — vre-un „rendez-vous”? Nu îi tăinuii adevărul. Recunosc că aveam în parte dreptate: parcă ea se simțea bine alături de Frosa Bojogescu sau de Gore Pirgu; dar ce voiam? — așa e peste tot unde se joacă și se trăește de pe urma jocului. Mai trebuia să ții însă socoteală de asta când aveam în schimb fericirea de a îi cunoaște pe Arnoteni?

Nu vorbea bine înțeles de Maiorică: Maiorică era așa dobitoc! Totuși avea și el ceva: o tărie pe care, oricum, nu se putea să nu o admiri. Sărac lipit, dator-vândut, respins de neamuri cari demult nu mai voiau să știe de el, ocolit de lumea cum-se-cade, hulit și arătat cu degetul, el rămânea netulburat, își păstra înfumurarea, ifosele, țâfna. Nepăsător de tot ce nu îl atingea chiar pe dânsul, în ființa lui, de soție și de fete nu se sinchisea câtuși de puțin; le-ar fi văzut pierind sub ochii lui, fără să clinească, ar fi purtat bucuroși mânuși croite din pielea lor. Ca vrednice odrasle, fetele nu ar fi pregetat nici ele să își facă gentulițe dintr’ă lui, trainic toval argăsit gata. În schimb nevastă-sa se prăpădea încă după el, îl iubea cu dor de jertfă, îl slugărea ca o roabă dându-i îngrijiri peste îngrijiri — o! unele scârboase — îl oblojea, îl sclivisea, deși știa bine că „maioresul” ei, cum îi zicea, mergea la alte femei, femei nu tocmai din lumea mare, dela cari se întorcea fără lețcaie și uneori mototolit, sgâriat și cu vânătași. Așa îi se întâmplase pesemne chiar în ziua aceea: nu juca, făcea zâmbre și își tot frichinea un ochiu deasupra căruia se învedera un cucui sdравн. Il priveam în oglinda aplecată, stârpitură bătoasă dând târcoale meselor de joc cu umbletul său țăcănit săltându-se din călcâie și înălțându-și deasupra umerilor chi-biților scăfârliă scofălcită și smochinită de țigan bătrân, îl priveam căutându-i zadarnic vre-o urmă de asemănare cu ofițerașul încârlionțat dintr’o fotografie îngălbenită de pe măsuță, frumușel și firav așa cum era pe vremea când îl trecuse pe răboj cu însemnarea „piccolo ma simpatico” frizerul Coriolan. Hotărât, nesimțirea îi pria tot atât de puțin lui cât o seca pe durdulia sa jumătate amorul. Încă tânăra la față, învoaltă și spelbă, ea își plimba voioasă printre mosafiri maldărul de carne fleșcăită, legănându-și sânii căzuți și coapsele dolofane, glumea, râdea, avea pentru fiecare o vorbă și un zâmbet. Mi se păruse totuși că se întrezărea la dânsa o mâhnire ascunsă pe care mă grăbii să o pun pe socoteala necredinței soțului și a desfrâului fetelor. Masinca nu mă lăsă să mă înșel: Elvira nu fusese străină de căderea fiicelor sale; cât despre partea infidelității, cu toată dragostea, nu se lăsa nici ea mai pe jos, era în totdeauna „en carte” cu Maiorică, îi da chiar puncte înainte. Dacă într’adevăr era nemulțumită, pricina trebuia căutată aiurea. La Arnoteni, în casă, se întâmpla să fie zile fără pâine, fără ceartă însă nu, și să se fi mărginit numai la atâta nu ar fi fost nimic, dar fetele se încăreau și se păruiau în lege, aruncau una într’alta cu ce le venea la îndemână, se sgâriau, se mușcau, își rupeau ce aveau pe ele și apoi tăbărau pe mama lor amândouă și o svântau în bătai. La țipetele ei săreau vecinii sau trecătorii să o scape. — „Dar Maiorică?... — „Maiorică, „pârciul” — așa îl porecliseră ele — nu se băga, sta departe, numai dacă vedea că se îngroașe gluma, da fuga afară și cu glasul lui fonfăit chema

„mpoliția”. Era pășit săracul : odată de 10 Mai, când se îmbrăcase și el militărește să meargă la paradă, s'a pomenit decorat de sus până jos cu niște chiftele marinate. Timp de un an cât Arnotenii stătuseră la dânsa cu chirie — cu chirie vorba venea — Masinca nu avusese nevoie să mai meargă la teatru și adesea nu știuse ce trebuise, să răză ori să plângă. A! fetele erau ceva nemai-pomenit, ceva de spaimă.

Cea mare, mai ales, Mima. Una care se grăbise să facă să se vorbească de dânsa. Avea numai cincisprezece ani când, la Galați, unde tată-său era în garnizoană, sucise în acelaș timp capul la doi tineri, niște gugustiuci amândoi. Tot punându-le iubirea la încercare, unuia, copil de oameni avuți și singur la părinți îi a cerut să fure dela mama lui niște giuvaericele, pe celălalt, casier la un toptangiu, l'a împins la cheltueli peste puterile lui și, ghiceam, dobitocul băgase mâna în tejghea. Lucrurile nu au întârziat să se dea pe față și băiatul de familie, de rușine, își a sburât creerii, iar băiatul de prăvălie a înfundat un an pușcăria. Această istorie avusese urmări triste numai pentru alții, astfel bietul Maiorică își văzuse înșfârșit retezat slabul fir ce îl mai ținea în oștire ; vinovata rămânea mândră de isprava ei și cu tot dreptul de a fi mulțumită, de oarece îi datora în cea mai mare parte căutarea ce avea la bărbați, dela care însă nu știa să tragă foloase, isbutind numai a își face de cap, nu a se și căpătui. Binevoitoarele încercări ale Masinchii de a o îndruma fuseseră zadarnice : Mima nu era de școala păstoritei, care aruncă mărul și apoi fuge să se pituleze după sălcii, școală străveche și pururi nouă a cochetăriei ; pentru dânsa fermecul vălurilor ce cad, ucigător de încet, unul câte unul toate, afară de cel din urmă, lucrătura în foi de viță și acele mici jocuri de ațătare și de ispitire, atât de răsuflete și totuși nedând niciodată greș, erau numai mofturi și fasoane de curcă beată. Bătăioasă și pornită, îi era destul să vază un bărbat ca să necheze și să îi sară de gât și când îi se întâmpla să dea peste vre-unul mai tare de îngeri care să nu fugă speriat, dacă era om întreg nu avea de ce să se mai apropie de ea și a doua oară. Și Masinca găsea lesne mijlocul de a îmi destăinui în felul cel mai cuviincios cum, printr'o crudă batjocură a soartei, fata aceasta mare și binefăcută, chiar cam din topor, nu era femeie desăvârșită : un oarecare cusur de croială din născare înlătura la dânsa puțința împreunării sănătoase și depline și tâlmăcea poate pățimașă ei aplecare la legături împotriva firei ce o făceau să își pierză și puțină judecată de care se bucura ; când avea cârlig la vre-una nu își cruța nici neajunsuri, nici umilințe, ba ceva mai mult : ea, atât de sgârcită, nu se da înlături dela cheltuiială, o plimba cu muscalul, îi cumpăra ciorapi de mătase, sticle de parfum ; cu Rașelica Nachmansohn tocasa vara trecută. într'o lună, patru mii de lei, bani șterpeliți dela unul Haralambescu când adormise la ea beat, Mărturisea ea singură ; să îi fi vorbit de rușine te ar fi întrebat cu se se mănâncă ; seara se desbrăca întradin cu perdelele ridicate și popii când venea cu botezul îi ieșea înainte în pielea goală. Ei, dar ce mai vorbă ; așa cum era, cu toate cusururile, rea de gură, rea de muscă, rea de plată, pălăvatică și haihuie, spunându-le și făcându-le toate pe dos și deandaratele și, mai înainte de orice, primejdioasă, în stare să te bage în belea, Mima avea hazul ei, era simpatică, ceace nu se putea zice și despre soră-sa mai mică Tita care, tembelă și toantă pe cât era ea de desghețată și de vioaie, în afară de destrăbălare, de minciuni și de răutate, nu avea comun cu dânsa decât murdăria — ah ! era greu de închipuit și mai greu de spus în ce hal erau : la un anume timp, pe călduri mai ales, nu te puteai apropia de ele de miros ; mânjeau locul unde stăteau. Dintr'o boală din copilărie, Tita rămăsese cam înapoiată și un început timpuriu de surzenie îi oțetise și mai mult firea vrăjmașă și posacă ; de sălcie ce era ajunsese să fie ocolită și unii jucători se plâneau că le face ursuzluc. Și deși nici ei nu îi se întâmpla să zică vre-unui mușteriu : „nu” ! își da poalele peste cap numai la întunec ; pe față, în lume, avea o purtare aproape aleasă pe care, desigur, nu o învățase dela vistavoi ce le crescuseră ; niciodată nu ai fi văzut-o întinzându-se sau sbeguindu-se, nici auzit-o vorbind porcării și înjurând ca pe cealaltă. Dar unde neasemănarea mergea așa departe că atingea marginile prăpăstiei dintre două stirpe era la înfățișare

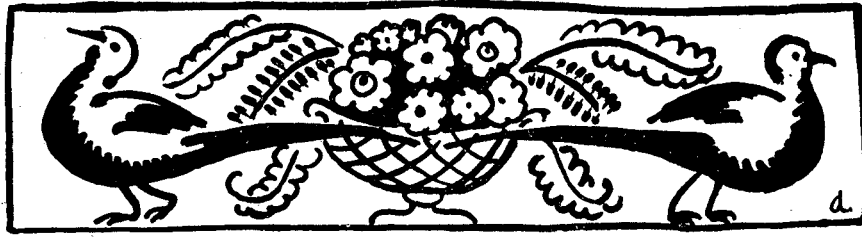
și la chip. Lătăreață, lăbărțată și lapoșă, vădit supusă la o apropiată îngrășare, Mima era cârnă, cu ochi verzui mici sub sprâncenile drept îmbinate și cu fruntea mâncată de un păr castaniu nesupus și stufos, pe când Tita, mărunță și șuie, cu încheeturi gingaș strunguite la mâini și picioare mici, purta înfipt între umerii înguști un cap de citoreasă din veacul fanariot, cu ochi căprui și codași, cu nas coroiat și lung, cu buze subțiri și tivite. Aveau totuși ceva la fel: glasul, a cărui frumusețe mă isbise. Da un alt timbru al fiecăruia, deopotrivă însă fluid și limpede, cântând cuvintele, el evoca un lin murmur de ape îngânat cu șoapta vântului în frunzișuri și poate că farmecul lui nu a fost străin de mila cu care am ascultat acele triste lucruri. Odată mai mult aveam în carne și oase dovada de ce greu păcat se încarcă, în becisnicia lor, vechile neamuri căzute nehotărându-se a se stârpi, cu dinadinsul, ele singure pe calea malthusiană. Câte umilințe și câtă durere nu își ar putea astfel cruța.

Ca duiosie, plecarea „sufletului-maichii” nu avu nimic de pismuit venirei. Cu lacrimi în ochi, maioreasa mă asigură că așa o prietenă a doua nu găseai în viață. Imi veni să îi spun că ar fi fost și de prisos. Dar când Masinca fu dincolo de prag și eu încă înnăuntru, cineva mă trase pe la spate de mânecă. Era Mima. Arătându-mi ștregărește tovarășa de drum, făcu repede cu degetul mijlociu un semn mult prea elocuent și o tuli înapoi într'un hohot de râs.

Ieșind în curte, putui să constat că la Arnoteni până și casa unde stăteau părea deșuchiată. Unui vechiu trup de clădire pătrat și cu un singur rând îi se înnădise mai târziu în dos pieziș o coadă deșirată și îngustă cu două caturi, rămasă netencuită și fără geamuri la șubredul pridvor care o încingea sus dela un capăt la altul și da într'un soi de turn de scânduri cârpit cu tinichele ce adăpostea scara. Dărăpănătura aceasta care ziua ar fi trecut nebăgată în seamă dobânda în bătaia lumii ceva tainic și mă oprisem tocmai să o privesc când tresării deodată înfiorat. Se auzea de acolo prelungindu-se lugubru în urlet, un lătrat ce nu semăna a fi de câine.

(Sfârșitul în numărul viitor).

RUGĂ

DE
ION MINULESCU

Doamne....
Lasă-mă să stau de vorbă și cu tine,
Nu fii Tată vitreg cu copilul tău
Care n'a făcut în viață decât bine
Și n'a fost plătit în schimb decât cu rău...

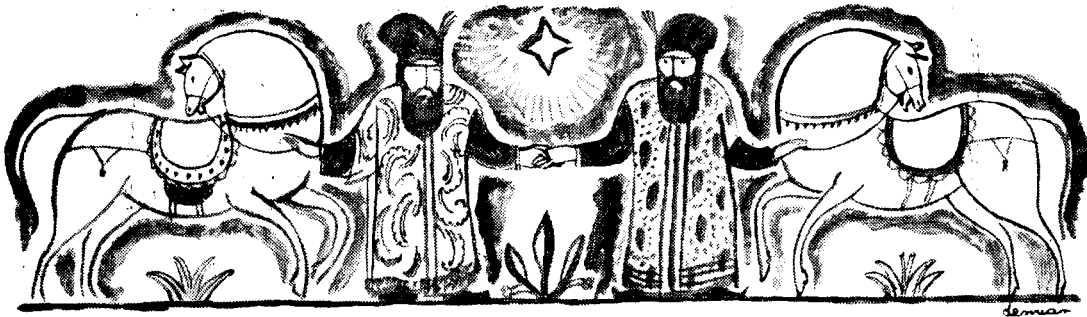
Lasă-mă să-ți spun că nu se poate
Să rămâi mereu așa cum ești,
Când puterea Ta se 'ntinde peste toate
Și când toate sunt așa precum voești.

Lasă-mă să-ți spun c'alcătuirea
Celor ce le crezi fără prihană
A 'nceput să răsvrătească omenirea
Dornică de-o viață mai umană.

Fă să fie-așa precum se spune
C'ai fi vrut să fii cu lumea toată —
Rău cu cele rele; bun cu cele bune...
Fii măcar acum ce n'ai fost niciodată!...

Fă să fie bine pentru bine
Și la fel, frumos pentru frumos
Și să fim și noi la fel cu Tine —
Cei de sus la fel cu cei de jos.

MISTICA STATULUI

DE

PETRE MARCU-BALȘ

Conceptele și instituțiile juridice prezintă în mersul lor două aspecte : 1) aspectul evolutiv când o formă juridică derivă cu necesitate din alte forme juridice anterioare ; 2) o schimbare bruscă, o rupere a firului conducător, analogă cu mutațiile brusce ale lui De Vries. O încredere prea mare în legile evoluției universale îndeamnă să derivăm de exemplu, formele de stat ale evului mediu din formele de stat ale antichității. Ori din observația caracteristicilor esențiale, ce le prezintă fiecare formă, se constată contrariul. Reluând pe Ed. Mayer, Jellinek constată dificultatea de a se demonstra „că statul evului mediu, comparat cu statul antic se prezintă ca o formă de evoluție mai înaltă ; el este de fapt în natura sa, în mod esențial diferit de statul antic și oferă caractere al căror germen chiar, nu se regăsește în antichitate” (op. cit. pg. 8) —.

În istoria mitului juridic, găsim confirmarea celor două reguli. Mitul juridic prezintă aci o evoluție lesne de urmărit dela o etapă la alta, aci schimbări brusce. Jellinek se întrebă „până la ce punct este posibil de urmărit aplicarea legii de cauzalitate în științele sociale” (op. cit. pg. 8) ; în studiul mitului juridic această precizare este posibilă. Primul aspect va avea firește aplicată, pas la pas, legea cauzalității ; al doilea aspect nu va avea însă această lege.

Observația aceasta fiind stabilită se ridică întrebarea : ce importanță și până la ce punct se poate întrebuița metoda istorică în studierea mitului juridic ?

Mai întâiu un *distinguo* : metoda istorică impusă dreptului de Karl Friedrich von Savigny în „Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft” cu ocazia polemicei acerbe pe care a avut-o cu Thibaut și pe care a câștigat-o complet, este întovărășită adesea de concepția organicistă. O eroare de optică, ca să spunem astfel, tentează atunci când studiezi istoria unui concept sau a unei instituții juridice, să vezi în acel concept și în instituția respectivă un organism viu cu o naștere, cu o creștere treptată și cu un sfârșit. Analogia dintre istoria formelor juridice și dintre viața unei ființe este atât de izbitoare, încât se pășește cu ușurință la identificarea lor. Sunt cunoscute încercările unui Schäffle și Liliensfeld cari, primul în „Bau und Leben des sozialen Körpers” (1875) și al doilea în „Gedanken über die Socialwissenschaft der Zukunft” (1873) văd în societate un organism unitar. Dar după cum s'a remarcat deja, școala organicistă și-a luat ca deviză „obscurum per obscurius”. Cu alegorii de asemenea natură nu se poate niciodată clădi un sistem științific.

Alegoriile în știința dreptului abundă. Concepția organicistă a formelor juridice este una dintre cele mai obișnuite și mai inutile alegorii.

Metodologia mitului juridic se debarasează de această concepție organicistă. Mitul juridic

nu poate fi considerat cu o ființă vie, care evoluiază sub ochii deschiși și în prezent și în trecut ai cercetătorului. Istoria sa cunoaște și evoluție lentă și salturi neregulate. Cu toate formele diverse pe care le îmbracă mitul juridic, funcția sa rămâne identică : colectarea ideilor într'un tot unitar în numele căruia se cere întâietatea și avantajile juridice legate de preponderența și conducerea socială.

Metoda dialectică pe care o întrebuițează un Kant, sau în unele puncte chiar Hegel, când construiesc conceptul de stat și conceptele de drept este nerodnică, fiindcă nu ține seamă suficient de observația faptelor. Această eroare de elementele pozitive ale realității era compensată printr'o nemărginită dragoste pentru idei cu care construiau totul. Cele mai de seamă eforturi erau făcute pentru a modela faptele capricioase și multiple în tipare câteodată estetice și ingenioase, dar întotdeauna prea strâmte. S'a combătut și s'a ridiculizat cu multă vervă acest pat al lui Procust. Aceiaș metodă caracterizează din nefericire aproape tot raționalismul juridic. Ca o reacțiune împotriva metodei raționalismului se ridică cu altă și fecundă metodă, istorismul. Cele două curente de raționalism și istorism caracterizează respectiv secolii XVIII și XIX. (v. F. Enriquez : *Razionalismo e storicismo*, fasc. II din *Rivista di Scienza*, 1909). Pentru raționalism există un adevăr obiectiv, independent de om, pe care fiecare îl poate atinge prin mijlocul unei coordonări clare, din punct de vedere logic, a datelor experimentale. Evoluția acestui raționalism este jalonată de Descartes și Leibnitz, când tinctura sa generală este exclusiv abstractă și deductivă.

Leibnitz compară chiar pe jurist cu geometrul în ceiace privește metoda, găsind argumentarea și concluziile lor în desăvârșită analogie cu argumentarea și concluziile matematice. După Leibnitz, care a luat analogia probabil dela Romani, s'a repetat această profundă eroare într'una. Așa Stuart Mill („*Système de logique*, trad. Peisse, 1866, II, pg. 550) crede că : „metoda de urmat aici — în drept — este în întregime și exclusiv o metodă de raționament, de silogism”, iar procedeul constă în „interpretarea unei formule”. Această formulă este firește axioma pe care se construiește tot eșafodajul logic, după cum din câteva axiome, Euclid își deduce geometria. O comparație ne vine sub condeiu : dacă din goana trenului privești culmile muntoase pe la Vârciorova, de exemplu, îți pare câteodată că accidentele de teren formează uriașe figuri umane sau animale preistorice. Distingi ochi, gură, urechi, trunchi, membre, toate în proporții mari. E o simplă impresie dela distanță și din fuga trenului. Dar dacă ești mai puțin grăbit și te duci mai aproape vezi, că în locul ochilor, de pildă, erau doi brazi frățâni. Tot astfel se întâmplă și cu amicii geometriei juridice. Eroarea leibnitziană a devenit în secolul XIX o adevărată obsesie. Geometrizarea dreptului este una din acele expresii cu pașaport internațional de proveniență dubioasă, dar căreia i se deschid multe porți : „Les articles du code sont autant de théorèmes dont il s'agit de démontrer la liaison et de tirer les conséquences. Le juriste pur est un géomètre : l'éducation purement juridique est purement dialectique”. (L. Liard, cit. Gény : *Méthode*, I, pg. 54).

Raționalismul pur, păstrându-și încă multă vreme ramura carteziană și leibnitziană, devine treptat raționalism experimental — Newton fiind ambasadorul său, cel mai strălucit —, conciliindu-se astfel empirismul și raționalismul, cele două direcții ale secolului XVII.

Metoda raționalismului tradusă în practică dă revoluția dela 1789 ; cu această ocazie se pune însă în lumină și alte forțe decât acelea ale rațiunii. Puterea trecutului cu întregul său cortegiu sentimental demonstrează până la orbitoare evidență puterea sa în istorie. Foloasele metodei raționalismului s'ar putea grupa cam în trei categorii.

1) Există o afinitate electivă între spiritul latin în general și cel francez în special și între procedeele raționaliste. Lucrul se constată în toate domeniile spirituale. Descartes de exemplu este în linia aceasta ; de-aci influența pe care a avut-o și care l-a clasat ca prinț al cugetării franceze. Chiar în vremea noastră când asistăm la înflorirea splendidă a intuiționalismului antiraționalist, marele Durkheim se proclama raționalist : „la seule appellation que nous acceptons est celle de

rationaliste” (Les règles de la méthode sociologique, ed. 7-a, Prefață). În literatura franceză spiritul raționalist dă naștere clasicismului, cu care aproape se confundă întreaga literatură franceză. Măsură, claritate, precizie, este deviza favorită dela Pleiadă și până la prințul poezilor contemporani, Paul Valéry. (Intrebându-se care sunt calitățile esențiale ale lui Maupassant, Anatole France răspundea că : întâiu claritate, al doilea tot claritate și al treilea tot claritate).

Afinitatea dintre geniul latin și raționalism împingea și în drept la alegerea metodei care supără atât pe Gény.

Și totuș... Cugetarea franceză ar suferi dacă nu ar număra pe Bergson, iar literatura ar fi despodobită fără simbolism. Ceva mai mult încă : curba evoluției spirituale franceze contemporane arată aruncarea peste bord a raționalismului filosofic și rezervă pronunțată față de clasicism, cu toate încercările infructuoase neoclasiche. (Rarele personalități care contrazic contemporaneitatea și se atașează tradiției nu pot infirma constatarea ; semnificația lor rămâne pur individuală, iar nu colectivă. Influența lor e platonicească de vreme ce nu sunt în ritmul vremii).

2) Nimic nu se poate clădi serios fără prezumția siguranței. Lipsa ei dă naștere unui spirit de indolență, de anarhie. (v. și R. Demogue, Les notions fondamentales du droit privé, pg. 63). Nevoia de siguranță este unul dintre imperativele categorice ale vieții juridice. Dar după cum spune Gény (Méthode, I, pg. 64), luptător neobosit împotriva pretențiilor raționalismului de a oferi vitala siguranță : „ce système d’axiomes et de conséquences logiques, s’enchaînant les uns aux autres autour de l’appui solide de textes légaux”, nu dau în realitate dreptului pozitiv siguranța și fixitatea relativă de doctrine, ci numai aparența lor.

3) În fine normele stabilite de raționalism au o obiectivitate, care le face să aibă un prestigiu considerabil și să nu fie călcate după bunul plac al acelor care trebuie să le respecte. Deci un mare folos : legalitate.

Atacurile împotriva raționalismului juridic cuprind toate tonurile polemice, dela ironiile ascuțite ale lui R. von Ihering împotriva acelei bizare Begriffsjurisprudenz, ce amintește atât de mult scolastica medievală în ceea ce avea mai rău, și până la atacul lui Gény, prevăzut cu artileria grea a unei erudiții adeseori strivitoare, a unei argumentări sigure și înfășurate în vâlul invizibil și miraculos ca Tarnkappe al aspirațiilor contemporanilor săi.

Raționalismului expirant i s’au încercat ajutoare multiple. Metoda deducției temperate este una dintre ajutoare ; a fost studiată în deosebi de C. Appleton „qui en même temps qu’il l’a si heureusement qualifiée, a su fort habilement décrire”. (Gény, op. cit., I, pg. 47). În ce constă această metodă ? De îndată ce s’a obținut un principiu juridic sigur, simplu ca o axiomă, în loc să se tragă toate concluziile cu o logică strânsă și fără a ține seamă, dacă nu cumva această logică mutilează realitatea, se va atenua severitatea concluziei, când este în contradicție cu simțământul de justiție (Rechtsgefühl, cum zic Germanii), cu acea balanță interioară, invizibilă și aproape infailibilă, care cântărește până la miligram toate faptele omenești.

De fapt, metoda deducției temperate introduce preocupări cu desăvârșire străine doctrinelor raționaliste, influențată fiind de preocupările metodei istorice și anunțând pe Gény, cel mai ireductibil adversar al metodei tradiționale. De notat este tardivitatea cu care se elimină doctrinele juridice, care predomină la un moment dat și care cu mersul vremii nu mai corespund realităților ; secolul al XVIII și jumătate din XIX a fost caracterizat din punct de vedere juridic prin raționalism și încă nici în a doua decadă a veacului XX nu s’au eliminat complet metodele perimate și nici elaborarea celor noi nu este complet terminată.

În metoda tradițională „l’esprit de géométrie” amintit de Pascal se dezvoltă într’un grad uimitor. Acelaș spirit caracteriza și curentele filzofice până în preajma marelui curent intuiționist al lui Renouvier și Bergson, care pune accentul principal pe spiritul de finețe pascalian. Paralel cu dezvoltarea acestui nou spirit, cercetările juridice caută să și-l apropie. Reacțiunea lui Saleilles, Gény și Duguit este făcută în acest spirit de finețe. Capetele de acuzare pe care le re-

dactează Gény și care alcătuiesc totdeodată manifestul detaliat al unei noi lumi juridice se pot sintetiza în patru puncte esențiale :

1. Metodele raționalismului nu sunt creiatoare. Gény ar fi subscris cu siguranță la preferința lui Guyau pentru erorile fecunde, în locul adevărilor reci, fără o adâncă rezonanță. Științei dreptului i se dă de către aceste metode un rol umilitor : Jurismul = Exegeza.

2. Căutându-se exclusiv voința presupusă a legislatorului se lasă loc arbitrarului, fiindcă legislatorul nefiind o divinitate fără greșală, ci un om imperfect, a lăsat cu siguranță să se întrevadă mai multe soluții pentru acelaș caz.

3. Una dintre trăsăturile cele mai izbitoare ale metodei tradiționale este „le fétichisme de la loi écrite et codifiée” (Gény, op. cit., pg. 70), iar fetișismul în toate timpurile, în toate locurile și în toate împrejurările, a fost o sursă inepuizabilă de erori.

4. Unul dintre abuzurile metodei tradiționale era acela de a privi „comme douées d’une réalité objective permanente, des conceptions ideales, provisoires et purement subjectives de leur nature. Et, cette fausse manière de voir, qui, à mon sentiment, nous représente comme un vestige de l’absolu réalisme du moyen âge, aboutit à faire tenir, a priori, tout le système du droit positif, en un nombre limité de catégories logiques, qui seraient prédéterminées par essence, immuables dans leurs fonds, régies par des dogmes inflexibles, insusceptibles par conséquent de s’assouplir aux exigences changeantes et variées de la vie. Ainsi, d’un côté, l’objectivation absolue et immuable des conceptions ; de l’autre, et par une conséquence nécessaire, limitation aprioristique des catégories juridiques”. (Gény, op. cit., I, pg. 129).

Impotriva raționalismului juridic, pe lângă metoda atât de suplă a lui Gény — s’a elaborat mai înainte de Gény, dar cu multe puncte de contact cu metoda sa — metodă istorică. Această metodă pune accentul fundamental pe contingențele vremii, care trebuiesc ținute în seamă. Himera de a stabili reguli juridice valabile pentru toate timpurile și în toate locurile este ținta atacurilor sale. Inșă, metoda istorică aplicată cu strictețe este insuficientă și nu ține de o diviziune fundamentală a cunoașterii. (v. și Bouglé : Les sciences sociales en Allemagne, pg. 90—92). Pe lângă aspectul istoric, cunoașterea mai are și aspectul teoretic care implică cu totul altă metodă decât cea istorică. Cunoașterea istorică se ocupă în special de fapte concrete și supremul țel îi este definirea exactă a acestor fapte. Cunoașterea teoretică nu vede în fapte decât o perpetuă confirmare a legilor generale care le conduc. Prin metoda empirico-realistă se caută a se desluși din câmpul de observație istoric *tipurile* care predomină în complexitatea faptelor. (Despre „Die Forschung nach den Typen in der Sozialwissenschaft” și „Die Typen als Gegenstand der Staatslehre” consacră Jellinek două capitole în „Allgemeine Staatslehre”, pg. 28—49). S’a obiectat de către Bouglé — după „Die Irrthümer des Historismus in der deutschen Nationalökonomie” a lui Menger — că metoda empirico-realistă nu poate da rezultate exacte din cauza, de-atâtea ori și pe drept amintită, că nu prea există repeție exactă în fenomenele sociale. Observația este adevărată. Totuș cu această metodă empirico-realistă s’au putut deduce cu aproximație câteva tipuri de state. (v. Jellinek : „Die geschichtlichen Haupttypen des Staates” în op. cit., pg. 280—323). Prin aceiaș metodă de observație realistă am căutat să deosebim și noi elementele componente ale tipului mitului juridic.

Nemuțumit de metoda empirico-realistă pentru delimitarea tipurilor, Menger are marcată preferință pentru metoda așa zisă exactă. Această metodă ia ca punct de plecare câteva fapte simple care nu pot fi contestate. Plecând dela aceste fapte — după cum geometria pleacă dela axiome — se construiește geometric întreg sistemul. „Realitatea nu este măsura exactitudinii”. Și această paradoxală metodă exactă este sprijinită pe analogie : nu există în realitate o perfectă linie dreaptă și totuș geometrul lucrează cu linia dreaptă, etc. etc.

Metoda exactă nu o putem întrebuința din motivele următoare :

1. Metoda exactă ce trebuie aplicată fenomenelor juridice este stabilită *numai* pe argumente

de analogie cu matematica, chimia, etc. (Menger se întreabă dacă din faptul că nu s'a putut avea aur, fier sau magneziu absolut fără nicio impuritate, se poate trage concluzia că nu putem vorbi despre aur pur, fier pur sau magneziu pur.) Dar pentru ca metoda să fie într'adevăr fecundă în găsirea elementelor mitului juridic ar trebui ca și câmpul de activitate de unde s'a extras metoda exactă să fie identic cu cel juridic. Ceeace firește nu este cazul.

A încerca deci, să aplici raționamentul matematic în drept și sociologie, însemnează a nu ține seama de diferențele care le separă. „Legile juridice — normele dreptului — sunt comandamente, ordine de conduită în viața socială. Ele nu sunt legi fenomenologice (constatând uniformitatea producerii unor fenomene), ci legi deontologice : arată cum trebuie să se conducă fiecare în raporturile sociale”. (G. G. Mironescu, Studii juridice, pg. 19). Această diferență dintre conceptul juridic și conceptul matematic face imposibilă aplicarea în drept a metodei exacte de origină matematică — în special geometrică — și prin structura sa generală adecvată numai acolo.

2. Piatra de încercare a unei construcții filosofice — spunea cândva Kant — este confirmarea ei de către realitate. Cerința este cu atât mai imperioasă pentru construcțiile juridice. Dacă s'ar încerca construcția mitului juridic plecând dela câteva adevăruri axiomatice, dar neținând ulterior seamă de schimbările survenite în dezvoltarea sa, am ajunge la un moment dat când deosebirile dintre mitul juridic real și dintre mitul juridic geometric ar fi enorme, până la desfigurare. Pe de altă parte, mitul juridic geometric nu intră acum în cadrele încercării noastre. Metoda care ar conveni stabilirii mitului juridic geometric este firește metoda deductivă, care însă nu e rodnică pentru mitul juridic real.

În rezumat, metoda mitului juridic este o îmbinare a metodei empirico-realiste cu metoda istorică.

Despre metoda experimentală în politică (și în drept) vorbește cu o ciudată insistență Léon Donnat în „La politique expérimentale”. Anul când scrie — 1885 — arată o explicabilă încredere în scientism, în pozitivismul atroce dela sfârșitul secolului XIX. Regula lui Claude Bernard : „l'expérience seule doit nous diriger ; elle est notre criterium unique” este literă de evanghelie ; deaceia găsim afirmația îndrăzneată că : „il est nécessaire de démontrer les vérités politiques comme on démontre les vérités scientifiques” (capitolul II al cărții I), afirmație care pare cel puțin hazardată.

Întrebându-se din ce cauză în politică, aprecierile asupra unui fapt sunt așa de variate, pe când în alte domenii nu, Donnat dă o explicație simplistă : „si les politiques ne réussissent pas comme les savants, c'est qu'ils n'emploient pas la même méthode pour découvrir et pour démontrer la vérité” (Op. cit. pg. 2), fără a se gândi că s'ar putea întâmpla, că cea mai caracteristică trăsătură a fenomenelor din care face parte politica și dreptul este instabilitatea și imposibilitatea de a aplica metode din domenii străine.

În ce constă metoda politică — și indirect metoda juridică, deoaăre există strânsă interdependență între ideea politică și ideea juridică? În primul loc este observația. A fost întrebuintată de Aristotel în „Istoria animalelor”, cea mai bună dintre operele sale, după avizul lui Donnat, unde se află mai aproape de natură și mai departe de Platon, spre deosebire de celelalte opere aristoteliene tot mai aproape de maestrul său Plato și mai îndepărtate de supremul maestru, Natura. Dar observația care cunoaște o serioasă eclipsă în timpul evului mediu, are o înflorire în secolul XVII cu Bacon — cu toate protestările recente ce vād în autorul lui „Novum Organum” un filozof de periferie —. „Il a foulé aux pieds la philosophie scolastique, comme Galilée bafouait la science officielle”. (Donnat, op. cit. pg. 23). În locul ipotezelor raționale care nu țin seamă de posibilitatea unui acord între ipoteză și realizarea ei în domeniul realității — și cari în drept au ca rezultat creierea acelei ridicule Begriffsjurisprudenz —, în locul beției de silogisme, se proclamă necesitatea observației și inducției. Metoda inductivă, pe care o practică, după cum spune așa de pitoresc Macauley, până și copiii care sug : „la méthode d'induction de Bacon, a été pratiquée

par toutes les créatures humaines, depuis le commencement du monde. Elle est constamment pratiquée par le paysan le plus ignorant, par l'écolier le plus étourdi, par l'enfant à la mamelle. Cette méthode fait connaître au paysan que, s'il sème de l'orge, il ne recueillera du froment. Par cette méthode, l'écolier apprend qu'un temps couvert est favorable à la pêche de la truite. Et j'imagine que c'est par voie d'induction qu'un petit enfant cherche du lait auprès de sa mère et de sa nourrice et non auprès de son père" (De l'induction baconienne, trad. Guizot, pg. 205) — a fost în genere necunoscută cercetărilor cărturărești medievale.

Observația are doi dușmani : 1. „d'une part la complexité des faits à observer" și 2. „l'état mental de l'observateur", care sunt „pour la méthode de formidables écueils" (Donnat, op. cit., pg. 34). Atunci, în ajutorul observației se poate întrebuița metoda statistică. În anumite cazuri când argumentele de pro și contra sunt de pondere egală, metoda statistică poate procura argumentul peremptoriu. Dar metoda statistică nu poate procura singură certitudinea unui adevăr. „La multiplicité des cas n'en crée pas la vérité, et deux ou trois expériences ne prouvent plus qu'une qu'autant qu'elles sont toutes les deux ou toutes les trois mal faites" (F. Brunetière : Etudes sur le XVIII-e siècle, pg. 278) ; iar Claude Bernard în „Introduction à l'étude de la médecine expérimentale" pledează altfel împotriva metodei statistice : „Je ne comprends pas qu'on puisse arriver à une science pratique et précise en se fondant sur la statistique. En effet, les résultats de la statistique, même, ceux qui sont fournis par les grands nombres, semblent indiquer qu'il y a dans les variations des phénomènes une compensation qui amène la loi ; mais comme cette compensation est illimitée, cela ne peut jamais rien nous apprendre sur un cas particulier". Și Claude Bernard dă exemplul bilei, care chiar dacă a eșit de 50 de ori roșu, nu are nici o șansă cea albă de a ieși a 51 oară. „La statistique ne saurait donc enfanter que des sciences conjecturales ; elle ne produira jamais les sciences actives et expérimentales, c'est-à-dire les sciences qui règlent les phénomènes d'après les lois déterminées". Acea certitudine absolută de care este însetat spiritul uman nu va fi obținută niciodată de statistică : „On obtiendra par la statistique une conjecture avec une probabilité plus ou moins grande sur un cas donné, mais jamais une certitude, jamais une certitude absolue" (pg. 243).

Pe lângă observație, ajutată în cazuri speciale de statistică, trebuie adăogată experimentarea. Metoda experimentală în vederile lui Claude Bernard este încercată de Léon Donnat pentru materialul politic și implicit cel juridic ; procedeele i se par atât de sigure încât valoarea lor „n'a jamais été sérieusement contestée" (op. cit., pg. 37). Metoda experimentală parcurge patru trepte :

1. constatarea fenomenului, deci numai observație ;
2. observația dă naștere ipotezei, care trebuie verificată în
3. experiență, ce este după cum obișnuiește a se spune, o observație provocată.

4. „Din această experiență rezultă noi fenomene ce trebuiesc observate". Pentru fenomenele juridice și politice marea greutate este în neputința de a obține punctul 3, adică de a repeta observația după voință. Pentru a înlătura și această greutate se va recurge pentru experimentarea unei idei juridice :

1. „au droit d'initiative et au referendum de la Suisse". Se va putea institui în modul acesta „sur tous les problèmes des expériences séparées" ;

2. „Après les avoir circonscrites ainsi dans l'espace, on les limite dans la durée au moyen de la législation temporaire". (Donnat, op. cit., pg. 476).

Necesitatea introducerii metodei experimentale, hazardată numai la prima vedere, în creiarea de noi legi este tot mai adânc simțită în multiplicitatea haotică a legislației contimporane.

Despre metoda experimentală în cercetarea mitului juridic, nici nu poate fi vorba, din motive ușor, de înțeles. Metodele juridice diferă dela subiect la subiect și alegerea lor este chestiunea cea mai delicată. După cum masca funerară luată de pe figura unui mort, diferă de altă mască luată altei figuri, tot astfel metoda juridică se modelează după trăsăturile fiecărei probleme în

parte. Cum spune Jellinek : „Vielmehr hat die einheitliche juristische Methode sich — wie jede Methode — den Verschiedenheiten des zu bewältigenden Materials anzupassen” (op. cit., pg. 50).

Eforturile noastre au încercat pentru mitul juridic, degajarea metodei specifice mitului, metodă care este o sinteză a metodei empirico-realiste cu metoda istorică.

9. — *Pluralitatea miturilor juridice.*

În istoria dreptului miturile sunt multiple. Rolul ideologiei pe care o degajă ele este de a concentra în câteva formule cu aspect mnemotehnic care să evoace un întreg proces sufletec, punctele cardinale ale unei doctrine. Ele formează un bloc compact de idei care se referă la cele mai intime și mai importante puncte ale vieții juridice. Aceste idei sintetizate în mit nu se percep prin analiză și fragment cu fragment, ci total prin intuiție.

Ideile nu trebuiesc niciodată considerate numai din punct de vedere static, ci și din punct de vedere dinamic. Ba încă, dinamica unei idei fertile prin consecințele sale îi este cu mult mai importantă decât statica. De-altminteri ceea ce face caracteristica unei idei *viabile* de orice natură este puterea de a influența, (putere ce nu poate fi stăvilită decât temporar), precum și caracterul său de continuitate. Ea nu este numai o simplă rezonanță a unei acțiuni exterioare, ci angajează o parte a fenomenelor psihologice individuale și colective și tinde a le modifica. Trebuie făcută deci, o diferență între simple idei juridice, forme ale gândirii și ale voinței juridice și între mituri, forme tot ale voinței și gândirii juridice, dar cu o putere motrice în plus, cu ajutorul căreia modifică aspectele juridice cu care vine în contact. (Exemplul suveranității și al modificării pe care o aduce administrația apelor și pădurilor în domeniile regale din sec. XIV și XV este complet edificator).

S’ar putea face cred o apropiere — nefăcută până acum dacă nu mă înșel — între mituri și între ideile forțe, așa cum le înțelegea Fouillée. Mai întâiu au acelaș rol funcțional : acela de a unifica stările sufletești ; ideile-forțe stabilesc unitatea compoziției mintale, iar mitul juridic de pildă, unifică gândirea juridică. (Amintim că din necesități de cercetare științifică se separă gândirea juridică, de cea filosofică, etc). Apoi, procesul constitutiv al ideilor-forțe este acelaș cu al miturilor :

1. „un *discernement* quelconque, qui fait que l’être sent ses changements d’état, et qui est ainsi le germe de la sensation et de l’intelligence ; 2. un *bien-être* ou *malaise* quelconque, aussi sourd qu’un voudra, mais qui fait que l’être n’est pas *indifférent* à son changement ; 3. une *réaction* quelconque, qui est le germe de la préférence et du choix, c’est-à-dire de l’appétition” (La psychologie des idées-forces, I, pg. IX). Acelaș proces : senzitiv, emotiv și apetitiv (care formează un tot indivizibil) există și în formarea miturilor juridice. Dar, pe când primul proces se întâmplă într’o perioadă scurtă, al doilea își joacă drama pe o suprafață întinsă în spațiu și în timp. De îndată ce mitul juridic a luat naștere nu se mulțumește numai cu existența sa ; elementele sale constitutive îl împing de a acționa asupra altor idei. Deci :

1. geneza mitului juridic ;
2. preferințe pentru anumite idei juridice și respingerea altora ;
3. reacționarea pentru sau împotriva ideilor pe care le indică preferințele.

10. — *Antichitatea și mitul juridic al suveranității.*

Cea mai inocentă dintre plăcerile unor publiciști este de a căuta confirmarea teoriilor susținute de ei în sistemele filozofice ale vreunui obscur sau strălucit gânditor al antichității. Faptul denotă și o lăudabilă lipsă de orgoliu pe care într’o doză mai mare sau mai redusă îl au din păcate creatorii (părintele celui mai netrebnic și mai disgrățios dintre copii își laudă odrasla pe care o prezintă ca pe un emul al lui Apollo) și mai arată o încredere oarbă în omnisciența antică, în strânsă corelație cu neîncrederea în sine. Când Henry Summer Maine scrie în „The

Rede-Lecture of May" curiozități ca : „to one small people, it was given to create the principle of Progress. That people was the Greek. Except the blind forces of Nature, nothing moves in this world which is not Greek in its origin” este în asentimentul și în aplauzele multora. Credem totuși că admirația prostească și unilaterală pentru acest mic popor, căruia i-a fost dat să creadă principiile progresului, nu mai avea nevoie și de dubioasa floridă retorică „Except the blind forces of Nature, nothing moves in this world which is not Greek in its origin”, care evocă destul de bine complimentele lui Thomas Diafoirus și gingășiile fade ale prețioaselor ridicule de molierească aducere aminte. Nu poți avea decât un zâmbet față de cei care hipnotizați de o admirație oarbă și exclusivă reduc toate cuceririle artistice și științifice la ceea ce în germene sau definitiv au descoperit Grecii și Romanii. Pentru acești monomani nimic nu-i nou sub soare. Toată complexitatea vieții moderne este o parodie a orașelor grecești și a divinei Rome. (Cum nu se gândesc la new-yorkezele clădiri de șgârie nori, unde pulsează orice s'ar spune, în forme noi, simțiri pe care zadarnic le-ai căuta la păstorii din Arcadia? și cum nu le sare în ochi uimirea lui Aristotel când vorbește de o armată de 20.000 de oameni?).

A cunoscut antichitatea mitul juridic? Problema este într'adevăr dificilă. Mitul juridic modern pe lângă rolul de imagine integrală, mai joacă și rolul de categorie ideală pe care o revendică grupările sociale pentru a avea preponderența politico-economică și care determină concurența între ele. O categorie ideală, obiectivă și impersonală, de-asupra tuturor, asemeni divinității din domeniul religios, nu găsim în antichitate. Politeismul nu este numai de natură religioasă, ci și de natură politică, iar suveranitatea e monoteism politic. Fiecare categorie socială își aduce zeii săi și populează Olimpul politic. Se poate stabili chiar un paralelism între categoriile religioase și între cele politice. De îndată ce dispare pluralitatea de zei pentru a face loc monoteismului, apare și unificarea conceptelor politice de conducere a statului. Deci, pe de-o parte : politeism și pluralitate de idealuri promițătoare ale frânelor sociale, *ceea ce înseamnă în fapt dreptul celui mai tare*, iar pe de-altă parte cu curgerea vremii : monoteism și suveranitate, puterea supremă, abstractă și unică, cum Dumnezeu este Unicul. Apariția deplină a suveranității tocmai în evul mediu, când monoteismul este în apogeul său nu este o simplă întâmplare, ci își are semnificația ei. Paralelismul dintre concepțiile religioase și juridice poate fi împins și mai departe. Mai întâi un exemplu : Hauriou expunând conceptul de suveranitate în doctrina dominantă azi, declară că „la souveraineté est comme la personnalité humaine, à la fois simple et complexe, une et triple”. (Droit administratif, ed. IV, pg. 13). Această formulă misterioasă pe care Duguit o batjocorește într'o notă este foarte explicabilă dacă ținem seamă de paralelismul conceptelor juridice și al celor religioase ; altfel afirmația lui Hauriou apare pur și simplu ca o stupiditate. De fapt, ideea de suveranitate este unică pentru că unică este și ideea de Dumnezeu și este triplă după cum dumnezeirea se arată în cele trei ipoteze. (Accentuăm că suveranitatea s'a născut în evul mediu și păstrează caracteristici de-atunci).

Pentru mentalitatea contemporană trinitatea suveranității, unice totuși în esența sa și modelată după trinitatea dumnezeiască, este tot ce poate fi mai bizar. Dezbărându-ne de carapacea ideologiei comune se poate vedea totuși, că paralelismul stabilit de noi este o realitate istorică. Categoriile juridice s'au modelat în timpul Evului mediu după cele religioase, sau invers? Desigur, că modelul după care suveranitatea este unică și triplă în același timp a fost ideea religioasă creștină. Gândul religios are prioritate în această vreme.

Constatarea acestui paralelism cu specificarea, care nu poate fi în niciun caz pusă în dubiu, că în Evul mediu influența a exercitat-o religia, ce a jucat rolul de infrastructură pentru suprastructura juridică, ne dă câteva sugestii pentru discuția mult controversatei probleme a materialismului istoric. Este factorul economic fundamentul pe care se clădește toată suprastructura spirituală? Teza mai recentă care nu mai consideră manifestările juridice, morale, etc. ca epifenomene și care susține o interdependență a factorului economic cu ceilalți factori suferă de viciul destul de

frecvent al generalizării grăbite. Cu mult mai aproape de adevăr mi se pare proclamarea nepuținței de a stabili o regulă *unică* pentru toate timpurile. Dacă în Evul mediu teza marxistă a materialismului istoric este fundamental eronată, nu tot astfel este în alte timpuri, deși exclusivitatea este puțin probabilă vreodată. Fiecare factor care influențează în mersul unei societăți are flucuațiuni dintre cele mai serioase, schimbând astfel la fiecare pas, datele problemei. A nu ține seamă de aceste flucuațiuni de dragul unei generalizări, de o eleganță incertă, este un caz destul de frecvent. Elementul economic, de exemplu, este și cauza cauzans și epifenomen, după epoci.

Am constatat politeismul politic al antichității derivat din politeismul religios, care nu a permis crearea unui ideal unic, a unei idei în afară de contingențele de moment ale vremii și care să joace rolul de arbitru pe care mai târziu în evul mediu îl va avea suveranitatea. Nevoia de unificare a disparatelor concepte politice a creat nu o suveranitate în sensul dat de timpurile moderne, cu toată părerea contrară a lui Gomperz, (care vorbește într'una despre suveranitate în cele cinci sute de pagini mari pe care le dedică analizei operei Stagiristului, fără a marca asemănările sau deosebiriile care le separă, fiindcă nu este de închipuit să creadă într'o totală identificare a lor), ci cu totul altceva : în locul conceptului de suveranitate avem conceptul de autarhie (satisfacerea statului prin sine însăși), ceea ce înseamnă cu alte cuvinte îngrădirea într'o formă anumită pe care trebuie să o aibă statul, forma ideală către care trebuie să conveargă toată activitatea cetățenească. Diferența față de suveranitate reiese cu claritate : suveranitatea este mai suplă, mai adaptată nevoilor de-o clipă și de-un veac ale societății. Prin suveranitate toate grupările moderne construiesc statul nu după un tip ideal, ci conform structurii lor sufletești și a nevoilor lor materiale. La Greci toate formele de stat : democrație, aristocrație, monarhie cu corelatele lor în caz de degenerescență : ohlocrație, oligarhie, despotism, trebuie să tindă spre un tip care satisface toate regulile logicii grecești, logică ce este cu totul deosebită de logica slavă, sau scandinavă. Pe când mitul juridic modern — și suveranitatea este mitul per excellentiam al dreptului public contimporan — este un mijloc, la cei vechi mitul autarhiei este un scop. Aceasta îmi pare că se reflectă și în înțelesul dublu al cuvântului „mit” : înțelesul concepției antice, cu derivatele filologice : mitologic, mitologie, și înțelesul suprapus ulterior de mijloc unificator al fenomenelor psihologiei individuale și colective. Autarhia este deci scopul ultim către care trebuie să tindă eforturile adiționale ale grupurilor sociale. Ea era unul din pilonii pe care filozoful din Stagira își sprijinea construcția sa despre stat, a cărei neterminare este semnificativă pentru lipsa sa de imaginație creatoare, care departe de a-i fi stricat, i-a folosit să-l situeze într'o lumină specială printre ideologii antichității, magi neobosiți întru căutarea de himere. Pe când Platon face tabula rasa cu trecutul, pe Aristotel — natură mai realistă — nu-l poate tenta acest lucru. Autarhia era unul din pilonii construcției aristoteliene. Pilon slab, chiar pentru modestele cetăți grecești. Cu atât mai mult azi autarhia nu poate fi un ideal realizabil pentru un stat.

(urmează)

E L E G I E

DE

ION PILLAT

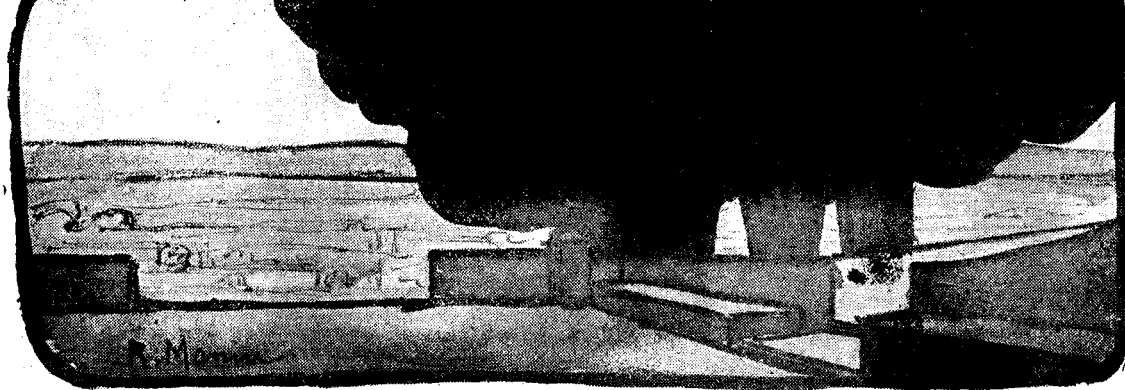
Podul umblător, pe care am trecut la Crasna-Leuca,
Raza serii, nu odgonul, mi-l ținea pe gârlă greu ca
Lanțul dorului ce 'n suflet mă petrece nevăzut.

Fericirea? Cine știe de nu-i moara de pe Prut,
Ce pe loc mereu murmură apei veșnic curgătoare...
Sau e poate, oglindită limpede 'n apus de soare
Lunca de răchiți și plute unde mierlele se-ascund.
La scăldat o prind copiii și-o usucă, goi, pe prund ;
La ghilit o 'ntind neveste colo 'n țărm pe pânza albă...
Fericirea? O fi poate chiar căsuța prinsă 'n nalbă
A podarului — și fata de pe prispă, cu ochii verzi...

Fericirea? Poate 'i umbra unui vis pe care-l pierzi
Și rămâne doar năluca dragă sufletului meu ca
Podul legănat de apa Prutului la Crasna-Leuca.

Crasna-Leuca.

VASILE PÂRVAN

I N M E M O R I A M *

GRANCENA durere pentru prietenii săi, do-
liu național al țării pe care el o ilustra cu stră-
lucirea cu care a slujit-o, moartea, în plină for-
ță, la 45 de ani, a lui Vasile Pârvan, e o pier-
dere incalculabilă pentru toate patriile științei;
mă gândesc cu o dureroasă strângere de inimă
la splendidele făgădueli pe care ea le amână, la
monumentul pe care îl trunchiază, la inteligența
superioară, la sufletul ales, la activitatea prodi-
gioasă pe care ne-o răpește.

În Franța crudiții toți plâng dispariția lui
neasteptată, căci nu e unul care răsfoindu-și de
curând *Getica* să nu fi invidiat puterea lui de
muncă și să nu fi înțeles măreția spiritului lui.

Sunt câteva zile de când apărea în *Revue des
Études anciennes*, sub semnătura lui Albert Gre-
nier, o dare de seamă a acestei admirabile lu-
crări, în toate privirile demnă de obiectul ei.
„D. Pârvan, scrie Grenier, nu trebuie considerat
drept un maestru doar în România”. În două-
zeci de ani de lucru neîntrerupt el ajunsese un
maestru pentru toți, iar cartea lui din urmă e
dintre cele care îmbogățesc patrimoniul comun
al umanității. Ea reînnoiește preistoria Europei;
aruncă îndărăt în timp limitele istoriei țărilor
dunărene; deschide capetele noi în cea a Celți-
lor. Va face epocă în studiile antichității și ar fi
singură de ajuns ca să salveze din uitare numele
autorului ei, de-acum nepieritor și pentru tot-
deauna asociat descoperirii adevăratelor origini
ale rasei de elită din care a eșit poporul româ-
nesc.

* Suntem fericiți să putem publica articolul acesta pe care pro-
fesorul ilustru și prietenul țării noastre, d-l J. Carcopino, a bine-
voit să-l scrie anume pentru „Gândirea”. Prietenii, elevii și ad-
miratorii lui Vasile Pârvan îi mulțumesc aici, prin noi, pen-
tru cuvintele nobile și calde închinale amintirii celui pe care
laolaltă îl deplângem. — *Redactia.*

Dar ar fi nedrept ca *Getica* să ne facă să uităm
lucrările de mai înainte ale lui Pârvan; niciuna
nu e indiferentă, toate rămân neprețuite. Teza
lui Pârvan asupra *Negulaților în imperiul ro-
man* (1909) rămâne, împreună cu „Negulații
italieni în Orientul grec” a lui Jean Hatzfeld,
cea mai bună contribuție ce s'a adus cunoștinței
noastre asupra comerțului în lumea clasică. Mo-
nografia asupra tinereții lui *Marcu Aureliu* se
distinge prin exactitate, eleganță, gust și simț al
speculațiilor morale. Iar „*Inceputurile vieții ro-
mane la Gurile Dunării*” înfățișează despre Ro-
mânia antică un tablou tot atât de luminos și de
precis ca și cele în care Jullian, la noi, a fixat
trăsăturile Galiei, Boissier și în urmă Gsell, pe
cele ale Africii romane. Atâtea dintre disertațiile
lui, de altfel, fac cât un volum gros: cea con-
sacrată *Numelor de fluvii și de râuri în domeniul
greco-iliric*, de pildă, ca și cea despre *Inceputu-
rile civilizației la gurile Dunării*.

În fiecare din aceste lucrări, pe care Pârvan
le redactează cu aceeași țărâniță în românește și
franțuzește, în italienește și în nemțește, strălu-
cesc și se amestecă daruri rareori asociate, com-
binând disciplinele cele mai diferite.

Rând pe rând preistoric și arheolog, lingvist
și filosof, el are răbdarea analizelor minuțioase
și curajul celor mai largi sinteze.

Complexă cu o virtuozitate de specialist desă-
vârșit inscripțiile cele mai mutilate și descria ca
un poet priveștițele mărețe în care le găsisse. A-
vea sobrietate și strălucire, scrupul și avânt; ar-
tistul egala în el pe savant.

Dar în același timp, gândirea se traducea la el
și în fapt; poetul era un organizator ale cărui
creații se multiplicau fără a se stânjeni una pe
alta și luau, ca prin minune, desvoltări rezezi și
robuste. Pretutindeni am găsit urma trecerii lui,

semnul acțiunii lui. L-am cunoscut la Roma unde energia, tactul, devotamentul lui, au asigurat repede tinerei Școale române de arheologie un rang de învidiat printre cele mai vechi. Am vizitat cu el șantierul săpăturilor pe care le conducea în Dobrogea și de unde în atât de scurtă vreme a știut să scoată la lumină, mai ales la Histria, atâtea prețioase documente. Am cules apoi la Paris ecoul influenței pe care o câștigase în sânul Uniunii interacademice unde ajunsese vice-președinte. Ori unde s'ar fi găsit, convingerea lui smulgea încrederea, zelul lui înflăcărat învingea piedicile. Scepticii își vedeau năruindu-li-se îndoielile la atingerea ardorii lui. Indolenții se simțeau târâți de voința lui. Desinteresat și entuziast, nu se îndepărta dela propriile lui publicații decât ca să înlesnească și să grăbească pe altele celorlalți. Cele trei tomuri din *Ephemeris Dacoromana* și cele două din *Dacia* au întoarsă redactarea și apariția *Geliceii* sale. Întreprinderilor colective a căror răspundere o luase asupra-și el le da timpul și sfaturile sale fără a socoti, punându-și bucuria numai în profitul pe care aveau să-l tragă elevii lui, în cinstea care avea să se reverse asupra țării sale.

Căci aici atingem ceea ce era mai înalt și era omul însuși în Pârvan. Viața îl încercase aspru. Își pierduse, după câțiva scurți ani de fericire desăvârșită, soția și singura lui fetiță. Dar își primise destinul dureros cu un stoicism tot atât de neclintit ca și cel pe care îl aflase la Romanii din al doilea secol. S'a adâncit atunci în lucru ca într'o uitare mântuitoare. Și acorda și cerea elevilor săi atâta afecțiune încât îmi putea spune, într'un suris melancolic, că își refăcea cu ei în juru-i o adevărată familie. Refugiat în știința ca

într'un adăpost sigur împotriva tuturor formelor răului, el i-a închinat un cult pasionat, ascetic. Bucuriile austere ale cercetării și ale adevărului, erau singura lui rațiune de a trăi. Așa a refuzat și invitațiile care, în mai multe rânduri, i s'au adresat de a intra ca șef de partid, în politică. Ceea ce îl îndepărta însă dela ea era patriotismul, nicidecum vreo indiferență de *diletant* închis în turnul său de fildeș. Era convins că, în ciuda tuturor măririlor teritoriale, a oricăror creșteri de bogății materiale și de populație, o „Românie mare” nu va exista în adevăr decât în ziua când, îndepărtând orice tutelă intelectuală, patria sa se va fi arătat în stare să se ia la întrecere în toate domeniile științei cu națiunile cele mai vechi cultivate. A-i asigura această independență spirituală, a pregăti această nobilă emulație, iată scopul pe care și-l dăduse existenței sale, sarcina căreia îi sacrificase tot, până și propria lui viață, cu siguranță scurtată de înțesătatea eforturilor și de eroismul surmenajului său. Dar cel puțin, înainte de a ne părăsi va fi putut contempla pământul făgăduinței și măsură, după omagiile care îi veneau din toate colțurile lumii, locul pe care arheologia românească e pe cale de a-l câștiga în stima universală. Urmașii săi, elevii săi, care sunt în cea mai mare parte și ai ilustriului istoric N. Iorga, vor ști să împiedice viitorul de a-l micșora; iar ca să-l sporească, le va fi de ajuns să se inspire dela Maestrul însuși prea curând dispărut, să mediteze opera lui și să urmeze idealul pe care exemplul lui li-l lasă moștenire.

Jérôme Carcopino

Profesor la Sorbona

Membriu de onoare al Academiei Române

A L E G E N O R

IMI amintesc de o zi de vară aprinsă, acum câțiva ani, când în penumbra stururilor trase, în camera de lucru a profesorului Pârvan, la Universitate, am auzit întâiu povestea îngândurată a lui Alegenor.

Era în vremea celei mai multiple și mai inspirate activități a omului de știință care începea a nu mai tănuți în sine pe gânditorul și poetul. Venea de la Histria, cetatea dobrogeană de-acum mai mult de două mii de ani pe care știința lui de pietre și de gânduri o întorcea iarăși la lumină și o puneă înaintea tuturor ca pe o carte deschisă. Săpase și citise lucruri noi în ea, aducea însemnate pe bucățele de hârtie cuvinte ale Histrienilor de odinioară și vorbea de Alexandros, de Aristagoras, de Artemidoros, adormiți în cetatea pontică acum douăzeci de veacuri, ca de proprii săi semenii. Cufundat în tăcerea pietrelor bătrâne, pipăind în ele urma oamenilor de odinioară, îngândurat de gândurile lor, părea el însuși ca un Grec de altădată întârziat prin veacuri, căutându-și semenii, și laolaltă, căutându-și propria lui existență dedemult. Ca descălecătorii veniți altădată peste mări dela Milet el întocmea acum a doua oară, din amintiri și umbre, cetatea în care vasele de lut mai purtau încă urma vinului adus din Chios. Iar călătorul care, rătăcit pe mare, s'ar fi apropiat întâmplător de țărmul înecat de lagune moarte al Histriei de azi, ar fi văzut din depărtare tăindu-se pe cerul do-

brogean, profilul doric al noului templu de piatră clădit de mâna lui, pentru Histria cea nouă. Histria gândului, în amintirea Histriei de altădată. Cine s'ar fi îndoit că arhitectul și pietrarul singular care clădea acolo ca „Grecii și clădea pentru ei”, nu era el însuși unul din ai lor? În zilele acelea de senină și măreață meditație, când gândurile lui cele mai frumoase se încheagau în imnuri zeilor Eladei, el însuși se va fi luat drept un Grec.

Povestea lui Alegenor însă poate purtată mai de mult în minte dar născută în acele zile inspirate, putea trezi uimirea. Alegenor singularul. Alegenor îngânduratul, amestecându-și în noapte tristețea cu plânsul nelămurit al mării, era Grec dar nu gândea ca Grecii.

Vă amintiți povestea lui Alegenor, elegia senină închinată Tăcerii. „Zeului necunoscut care pregătește îndelung Cuvântul”. Era în ea ceea ce el însuși, născocitorul ei, numise o confesiune. Din singularitatea și tăcerea histriană, dar și mai mult decât din ele, din sine însuși, Alegenor se desprinsese nesimțit ca o umbră geamănă, cum în ruinele cetății se desprindea uneori și se așternea mărită umbra vreunei coloane singuratice.

Veghind printre statuile și templele Acropolei, Alegenor săpătorul de pietre din Atena era muncit de o îndoială care nu mai încolțise niciodată în sufletul unui Grec. Îndoiala dacă gândul, dacă

ce crește fără formă în sufletul nostru și se pierde neștiut ori izbucnește rar în chiotul de beție al fericirii, a putut fi vreodată exprimat în forme ori cuvinte; îndoiala dacă Phidias divinul, sau Polygnot, sau Eschyl, au știut în adevăr ce era gândul, au gândit ceva, sau dacă toate ficțiunile lor adorate nu erau decât zadarnice amăgiri în care liniile nu arată decât gesturi ale trupului, iar cuvintele sunt tot atât de goale ca și măștile ce ascundeau chipurile actorilor.

Și îndoiala lui Alegenor era învăluită în tristețe. Căutarea lui îngrijorată se arăta zadarnică și dureroasă. Minunile lui Polygnot și ale lui Phidias erau numai înșelări, năluci nefolositoare. Căci trupurile închipuite de ei nu puteau vorbi decât despre ele înșile, iar fețele lor fără expresii, erau ca fețele cioplite în lemn ale idolilor de altă dată. Înăuntru nu s'ascundea nimic, să caute neliniștit să clintească liniile armonioase, să le facă să vibreze, să le umple de gânduri. Erau stane nemșcate sau umbre colorate care nu aminteau oamenii decât simbolic. Și ca și frizele sau frescele Acropolei, și tragediile i se păreau tot atât de goale de înțeles: armonioase compoziții hieratice, repetând gesturile consacrate ale atitudinilor străvechi, pentru pasiuni care rămăneau veșnic neschimbate. Alegenor căuta sub simbolurile acestea gândul singuratic, gândul născut pentru sine însuși nu pentru lume; iar gândul singuratic părea că nu încolțise niciodată în mintea unui Grec. Descurajat, el rosti atunci sentința aceasta care era o negație aruncată asupra Grecilor:

„Elenii nu trăesc decât în lume. Când rămân cu ei înșii viața le e fără preț. Tot ce e gând singuratic, chin tainic, pătimire a omului desfăcut de semenii săi, nu poate interesa pe nimeni. Cum nu e în drama (lor) descriere de sine însăși a sufletului, tot așa nu poate fi mărturisire în chipul cioplit (de ei) pe piatră. Ar fi tot așa de neconvincător (pentru ei) să arăți sufletul gol, precum e să-ți desgolești trupul în public“.

Descurajarea lui Alegenor însă, adâncită în căutarea zadarnică a gândului altora, avea să se împace întorcându-se asupra-și și adâncindu-se numai în sine. Îndoiala lui cădea acum mai grea și mai cuprinzătoare, închizând în ea negația aruncată asupra Grecilor, cum un cerc mai mare poate închide în sine un cerc mai mic. Întrebarea lui era acumă dacă gândul, dacă ce e în noi abia ghicita iluminare divină care uneori se poate aprinde în străfulgerări necunoscute, poate fi vreodată exprimat în forme sau cuvinte, poate fi comunicat în modelări materiale. Și răspunsul îndelung meditat, încolțit în el de mult ca firul nevăzut de iarbă, se ivea încet, creștea sigur răsărind deasupra mărului de îndoeli: „Tot ce e comunicabil, e prin însăși esența lui, comun, obișnuit. Marea iluminare interioară e necomunicabilă. Viața adevărată e tăcere, iar nu exprimare“. Și închinându-se acestui zeu necunoscut, Alegenor proclama în sine o sentință nouă care era încă o negație aruncată asupra Grecilor, sentința despre tăcerea „revelatoare a adâncimii celor ascunse în noi“:

„Tot ce e în noi adânc e tăcere... Speranța e tăcere, voința e tăcere, durerea e tăcere, irbirea e tăcere, moartea e tăcere. Viața însăși, în întregul ei e tot o luptă pentru tăcere — după zadarnicele rătăcirii ale copilăriei și tinereții pentru a putea vorbi“.

Iar arta, ea însăși icoana vieții, nu putea scăpa nici ea de sub ananghia acestui zeu necunoscut. Când nu e decât formă goală, zadarnică armonie a gestului vulgar, exterior, ea nu poate fi mai mult decât o sclipire îndepărtată a sâmburelui de lumină interioară, abia începutul unei exprimări, care vibrează de viață fiindcă n'a căzut încă în robia formei și fiindcă abia încheagată mai păstrează în ființa ei copilărească, ca o pulbere de diamant, urmele proaspete ale tăcerii.

Alegenor își găsisse astfel adevărul pe care îl căutase îndelung; era împăcat cu sine. Știa cât prețuiau armonioasele făpturi de piatră ale Acropolei. Putea contempla în noaptea marea tăcere elenică...

Dar săpătorul de pietre din Atena, săpătorul cel închipuit, vorbea pentru cel adevărat, pentru săpătorul de gânduri de la Histria. Meditațiile lui împrumutau această formă elegiacă pentru căte gânduri se ascundeau în el învăluite în sentimente și erau greu de spus în forma rece a științei. Ascultătorii de odinioară însă, de pe băncile Universității, sau cei cărora cuvântul lui prietenesc li se adresa ca o confesiune, recunșteau în ele ideile profesorului pentru care arta și istoria fuseseră întotdeauna și reflexie filosofică asupra vieții.

Pârvan nu iubea în Greci ce era în ei perfecție exterioară nu iubea ce era seninătatea și echilibrul phidiac — maestratea olimpică a zeiței „parthenos“, ritmul egal și liniștit al Panathe-neelor. Sub desăvârșirea formelor lor el recunoștea emfaza gestului „vorbind dela sine“, vanitatea liniei fericit găsite în care gândul odată exprimat se odihnea renunțând la noi căutări. Nu iubea mai ales ce era secretul acestei perfecții și fatalitatea ei de neînălțurat: ușurința Grecilor de a exprima în forme plastice, de a cblectiva imediat, tot ce gândeau despre ei înșiși, despre lucruri și despre raportul lor cu lumea din afară. Gândul abia născut își și găsea tiparul, se întruchipa fără efortări în linii armonioase, devenea el însuși dintru început un obiect în sine. Tot ce îl precedase neliniștit și-l făcuse a naște cu durere din obscuritate, toată aderența vie cu omul care îl crease, tot ce putea fi încă desfășurare, posibilitate nerealizată, rămânea neexprimat. O statuie greacă era o perfecție în sine, un idol care se oferea imediat adorației, un cânon. Liniile ei puteau fi copiate, imitate, la nesfârșit. Forma desăvârșită rămânea nepieritoare și în copii, căci ea vorbea simbolic și ideal, ca numerele. Sub cânonul acesta însă se ascundea ca un rezidu anscentral vechia imobilitate hieratică a idolilor asiatici. Și pe aceasta n'o iubea Pârvan. El o găsea pretutindeni, până în exemplarele cele mai admirate ale sculptorilor mari, o citea în liniile trupurilor, în atitudini, în gesturi, dar mai ales în chipurile ideale și senine ale statuiilor grecești. Chipurile acestea îi păreau în toate epocile iremediabil atinse de hieratismul asiatic: Hieratism asiatic în surisul imobil și stupid al figurilor arhaice, vechii Apoloni cu zâmbetul de lemn ori de pământ, hieratism în seninătatea indiferentă a chipurilor lui Phidias, mai puțin vorbitoare decât draperiile și nudurile lui, hieratism asiatic până în pateticele figuri scopadeice, declamatoare măști repetându-se mereu aceleași pentru pasiunile cele

mai variate. Gândul rămânea în ele mereu absent, iar omul abstract și generic înlocuia omul adevărat.

Rareori arta grecească putea vorbi și altfel decât în forme perfecte; rareori gesturile ei rămăneau vii, în începuturi de gând nedeplin realizate care își puteau prelungi vibrația și dincolo de ele înșile. Și Pârvan vorbea întotdeauna cu căldură despre aceste sporadice mărturii ale ingenuității sufletului grecesc. Vorbea entuziasmat de pildă de lirica întruchipare a Afroditei de pe „tronul Ludovisi”, candida imagine a zeiței născând din ape înfiorată încă de sfiala naivă a meșterului care o gândise întâia oară, sau de hetaira goală de pe același tron cântându-și fericirea în tîbii, inocent ca o fecioară; vorbea de gestul tragic al Niobidei din „Grădinile sallustiene” gestul frânt de durerea morții, în care daltă săpătorului cântase modelând nedesăvârșit suavitatea aceluia trup feciorelnic ce se înfiora în clipa de a expira; vorbea de gestul castei sărutări închipuit pe vreo modestă incizie în bronz ce înfățișa pe Dyonisos cu Semele, gestul de totală părăsire de sine în fericirea îmbrățișării, sau vorbea de ingenunchierea rugătoare a Pentesileei rănită mai mult de farmecul decât de fierul lui Achile, ingenunchiare de iubire și de moarte zugrăvită nu mai știu pe fundul căreia cupe atice ca pentru filtrul mistic al vreunei alte Isolde.

În toate acestea el iubea, nu desvârșirea greacă, dar tinerețea sufletului grec. Și tinerețea aceasta, eroic exprimată, violent, frenetic ca un chiot de război, el o regăsea în plastica celei mai vechi arte înflorită în Grecia, mai înainte de așezarea semințiilor grecești, în arta primitivă a Micenei și a cetăților minoice din Creta. Gândul

era atunci de tot barbar ca să se poată exprima în forme și idei înalte. Dar în încordarea vajnicelor scene de vânatoare figurate pe vasele și pe armele minoice, în salturile enorme ale fiarelor zugrăvite în acele scene, în arcuirea de oțel a trupurilor omeneste, era un sentiment al vieții și o voință sălbatică de expresie pe care arta perfectă, echilibrată și stăpână pe toate tainele exprimării, arta Greciei de mai târziu, nu le-a mai cunoscut niciodată.

Era în gustul acesta pentru altă Grecia decât cea în deobște admirată, de bună seamă o înțelegere adâncă și o cunoaștere amănunțită pe care omul de știință le făcuse să pătrundă până în ascunzăturile cele mai îndepărtate ale istoriei și gândirii celor vechi. Dar mai era ceva, mai greu de întâlnit în cugetul unui arheolog deprins a se mișca în lumea trecutului ca în propria lui lume: Un sentiment modern cu pasiune cultivat, împropătat de tot ce e contemporan și adâncit continuu în reflexia pătrunzătoare și sigură a gânditorului de rasă. Sentimentul acesta putea fi surprins în toată conduita intelectuală și în toată atitudinea filosofică a lui Pârvan. Din el eșiseră iluminatele cursuri, adevărate revelații inspirate, ținute odinioară la Universitate, despre Tragici sau despre Doctrina Mântuirii; și din el au eșit și eseurile publicate în *Memoriale* sau în *Idei și forme istorice*, fragmente nepușabile ale unei gândiri ce nu ni se dăduse încă întregă. Alegenor era în ele numai un simbol, o imagine resfrântă în ea însăși, concentrată în oglindiri ce se adâncesc lăuntric. Dar în lumina ei, omul adânc care a fost Pârvan poate fi privit de acum în întregime.

AL. BUSUIOCEANU

VASILE PÂRVAN AL AMINTIRII

VASILE PARVAN s'a depărtat azi de noi destul ca să-l putem căuta în amintire. Fiecare suntem plini de puțințe, care, cât mai e un prilej să se desvolte, fac șovăitoare judecata. Din viață, când ochiul stă asupra unui chip, el se turbură de toate acele puțințe; din amintire, îl scoate fără niciun adaus. Vreau să mă apropiu de Vasile Pârvan ca de un chip de amintire.

Din câte dați l-am văzut și l-am vorbit, e una care mi s'a părut todeauna că-l răsfrânge mai întreg. De-acum nici nu se mai poate ivi o a doua.

Era în sala roșie a muzeului de anticități, sus sub acoperiș. Orașul se aprindea în ferestre, nesigur și neîncăput între cerșevcele lor prea înguste. Venea repede o seară a toamnei celui din urmă an de ocupație germană.

Ne adunaserăm acolo câțiva oameni, unii veniți de curând dela Iași, iar ceilalți din ascunzătorile de umilință ale Bucureștilor, ca să ne punem împreună marea întrebare: ce-i de făcut? De jur împrejur, pe lungii pereți, cai vechi elini, ieșiți numai până la piept deasupra zării, alergau cu nările în vânt sau cu capul întors de supărarea unui frâu nevăzut.

Noi așteptam tăcuți sub acea zare, ca o lume nenăscută. Niciun zeu nu se ivena, în picurare, într'un car. Numai cați cari alergau în spume de

marmură peste roșul acela pompeian. Alergau și cu noi, către sorți neștiute.

În așteptare, stăteam de vorbă în șoapță, într'un colț, cu Pârvan. Îl știam, mai mult decât îl cunoșteam, de ani. Îl ascultasem în întăiele veri ale universității dela Văleni, în câteva conferințe despre filozofia greacă. Era atunci un întors proaspăt dela studii și mă miram tocmai de cât putuse să scoată, făcând aproape o curte de origini a Românilor, din niște drumuri de comerț și nume de negustori descoperite în inscripții și fântâni istorice uitate.

Acum se arăta ca o nouă mirare. În sala aceea de școală primară, de orașel aruncat deodată la o parte de marile drumuri și de pe ale cărei ferestre vedeai în jurul șoselei drepte ieșind din praf ca din trecut, în zgomot de zurgălăi, câte un poșalion de odinioară, învățatul tânăr, dar de pe atunci fără vârstă, făcea, în loc de lecții de istorie, introduceri îndrăznețe în înțelepciunea veche. Era un necenic și un dascăl de idealism. Platon întindea pretutindeni ramuri încărcate de roade, ca un alt pom al vieții și al cunoașterii. Ușurința și căldura vorbeii cu o lumină aproape veselă în obraz, înlesneau surile. Lumea și gândul elinesc păreau lângă noi, vii încă, numai că pe alt plan. Nimeni n'ar fi ghicit în învietoarea lor, un istoric. Mai târziu numai masca, turnată în noui tipare de prăpăstii războiului,

s'a făcut tragică. Regăseam pe om neschimbat. Ideea morții, de care era mai aproape, îl făcea mai neastâmpărat și mai jornic de faptă. Cercul preocupărilor se lărgea. Istoria rămăsese numai un punct de plecare și abia o neotodă.

Vorbeam în șoaptă, sub galopul cailor clasici de deasupra noastră, despre lucruri destul de străine oamenilor și prilejului acelei seri.

— Ți-e dragă muzica? Te văd regulat la concertele de pian ale lui Dimitriu.

— Incerc de ficcare dată să înțeleg de ce-i era atât de trebuincios lui Caragiale. Mă tem că ai să mă mai vezi de multe ori la concertele lui!

— Cum poți glumi când vorbești de muzică?

— Mi-e rușine s'o spu, dar cred că aș putea. Numai că acum nu vorbesc de muzică ci de Dimitriu. Lui Caragiale îi era foarte frică de literatură, ceea ce nu-l ferea totdeauna să facă, și destul de indoelnică. Mă gândesc la fâșia de lumină de lună pe care o vede ascultând cunoscuta simfonie a lui Beethoven. Il iert însă pentru cât știu din corespondența lui, cea mai calpă din literatura română, și din aceasta, pentru cartea postală trimisă lui Dimitriu, în care îl poștește la niște sarmale strașnice. După sarmale urma, firește, Beethoven. E un Beethoven în cadrul de „Crisoare pierdută”. Printre ascultători își face totdeauna vânt cu pălăria tare, și Cațavencu.

— Cu dumneata nu știe cineva niciodată dacă vorbește serios sau în glumă. Pentru mine muzica e o necesitate. Mai mult decât atât: o tovărășe. Visez la o viață în care toate faptele ar fi pătrunse de muzică. Fiecare faptă sub o cheie muzicală. Când eram student în Germania și veneam acasă dela curs sau dela bibliotecă, mă așezam la fizarmonică. Toți marii autori mi-au împodobit singurătatea. Ferestrele rămăneau deschise. Auzeam glas de copii jos și ciripit de păsări. Inchideam ochii, degetele apăseau și mai departe pe deschizătoarele țevilor, ca la o orgă într'un cor de catedrală gotică, și simțeam bucuriile Sfintei Cecilia. Te cred o fire înrudită, ascunsă rău sub un răs de poruncă. Ți-am citit versurile de copii și am auzit în ele o inimă. Aș da mult să m'apropiu de acea inimă.

— Versurile mele de copii n'au nimic muzical. Sunt mai curând răgușite și hurducate. Le-am cântat de unul singur, lângă leagănul fetei mele. Eram în ceartă cu arta pe care o văd roasă de romantism. Și mai mult decât toate artele, arta caracteristică romantică, muzica. Umblu după fraza aritmică și după disonanță ca o răsbunare. Și aș lovi mai ales în flașnetuța dulceagă a Sfintei Cecilia.

— Nu vrei să mergem? Lumea e toată de față.

Mi s'a părut că aud pe Margareta cerând în biserică, dela vecină, sticluta cu sărurile. Vorbeam din buze și-mi părea rău, prețuiam pe omul atât de rar, dar mă înfricoșa acea trebuință de destăinuire. Ea s'a cheltuit mai târziu în adevărate revărsări lirice pentru tinerii morți în războiu, sau în cuvântări de panegiric, în care preocupările muzicale își făceau loc nu numai în clădirea ciudată a frazei, dar și în accentul special cerut dela tehnica tipografică și impus cu săruință cititorului. Iar gura s'a încrețit și s'a închis în mândrie.

L-am urmărit prezidând în acea seară. Un prieten cu pregătire politic-socială, o adevărată putere administrativă descoperită în timpul ocupației dușmane într'una din cele mai grele și

mai dezorganizate gospodării de Stat, făcea o comunicare. Era vorba de un program cultural, de îndrumare și ridicare a mulțimii. Il încercasem împreună. În afară de o căldură prea apostolică a tonului, găseam aproape în toate păreri pe care mi le-aș fi însușit. Știam până în amănunt atât principiile cât și aplicarea. Așteptam cu nerăbdare discuția. Pârvan a fost mai mult decât negativ: sarcastic. Omul care putea să fie atât de mișcat și era în intimitate un sensibil și un sfios, intrat între semeni răsturna fără milă. Dialectica lui se făcea rea. Ochiu se înegreau și alergau dela unul la altul, mulțumiți, iar gura avea un zâmbet numai într'o parte. Argumentele erau de cele mai multe ori valabile, dar nu câștigau decât cu împotrivire și părere de rău. Te plecai supărat și n'aveai nicio recunoștință.

Pârvan era prin fire și convingere un singuratic și un aristocrat. Iubirea lui către om putea merge foarte bine cu disprețul de oameni. Noi voiam o grijă celulară a societății, cu oprire la fiecare ins. El nu vedea pe ins sau îl vedea în înfățișarea stângace, neputincioasă și de răs. Ce putea să facă pentru sine și pentru ceilalți acel ins, nu putea să fie decât tot stângaceu, neputincios și de răs. Societatea ca organism și întreg se încorporează în indivizii superiori. Un asemenea individ superior, un căpitan de știință și de cultură, se simțea și el și avea față de ceilalți purtarea corespunzătoare: de principiu de ordine și de cristalizare înaintea și înăuntrul unei mase amorfe. Individualismul mândru și pătruns de el al științei lui se ciocnea de socialismul anonim și umil al vederilor și fapte noastre și nu putea să-și găsească descărcare decât într'un hohot de răs.

Ar fi putut să fie și un hohot de plâns. Amândouă erau foarte aproape.

Pârvan dorea ca o întrecere cu sine și fără ca personalitatea lui să fi avut nevoie de această trăsătură, pe care mai curând o excludea, să nască în jur simpatie. Nu știu dacă a avut prietenii, dar el voia mai mult: un curent. Pe acesta știu că nu l-a stârnit, pentru că nici nu se putea. De aceea poate scrisul lui a depășit marginile cercetării și a căutat marea poartă a literaturii, lecția s'a făcut inspirată și a dus la tribuna și la aforia publică întrebările de conștiință au înflorit într'un misticism logic și luptător. Numai că îndărătul tuturor acestor arătări trăia același singuratic și aristocrat. În gând și în vorbă, el apropia și se apropia, dar numai în gând și în vorbă: avea niciodată. Sfera lui era Saturn, iar inelul, de ghiață multicoloră. Acesta putea să logodească cu știința sau cu alte abstracții planetare, nu cu oamenii. Oamenii n'au avut încredere și nu l-au cunoscut.

Adunarea din seara aceea a fost întreruptă spre sfârșit, de un epizod care atunci nu părea să aibă alt înțeles. Lui Pârvan i-au venit oaspeții, doi oameni îmbrăcați în haine albe de țară, cu cămășile pe-afară. Au rămas numai o clipă singuri, la o meschioară rotundă din alt colț al încăpătoarei săli. Apoi gazda noastră, cerându-și iertare pentru câțva timp și lăsându-ne discuției libere de după comunicare, s'a dus drept, negru și sacerdotal, între ei. Unul din cei doi oaspeți era Ion Mihalache, care se întorcea de pe front cu ideea partidului țărănesc și căuta poate lămuriri dogmatice și doctrinari. Pârvan, se vedea, era cu totul în așteptările lui și încerca însuș rostul de

călăuză al unei mișcări care se presimțea. Poate că se socotea alături de un nou Ludor, un alt Gheorghe Lazăr sau Vlădică Ilarion al Argeșului, răsărit peste amândoi cu toată conștiința lui universitară și omenească.

Mai târziu pornirea lui spre înrăurire socială a bătut alte căi. Ea s'a circumscris, potențându-se și dând adevărate roade, în medii mai potrivite: editura Cultura Națională pentru legătura cu scriitorii, secretariatul perpetuu al Academiei Române pentru organizarea științei, direcția școlii dela Roma pentru pregătirea tinerilor de cercetare, comisia de cooperare intelectuală și congresele internaționale pentru colaborările cu străinătatea. Dar destul că atunci, și nu numai atunci — a fost doar foarte serios vorba într-o vreme de trecere a lui în fruntea a două mari ziare populare — Pârvan s'a lăsat ispitit de intrarea în viața publică, altminteri decât pe ceea ce pare mereu singura cu puțință la noi, a înscrierii într-un partid politic. Și era poate încă o formă a luptei lui cu moartea.

Ispita aceasta are să trăiască neconținut între oamenii noștri de știință, cărora știința nu le ajunge, ispită născută și hrănită de marea pildă a lui Iorga. Ei vor căuta să se ferească de greșala lui și să-i corecteze în folos propriu experiența. Să câștige, adică, și să-i sporească înrăurirea socială, fără să facă, sau făcând altfel pasul în politică. Până acum, în cazul lui Pârvan, încercarea a dat greș, sau a fost oprită pe drum. Ea e menită însă, să se repete, tocmai pentru că la noi totul e subordonat punctului de vedere politic. Vor rămâne totdeauna capacități pe dinafară care, pline în același timp și de voință de putere și de mândria acțiunii personale, vor năzui să-l înfrângă. Vor izbui? Și cum? Sau e cu puțință? Vor putea trece peste îndrăselile speriate, cu dibueli și retrageri, într-o socoteală de fiecare zi, față în față cu dușmanul, batjocoritor, în așteptarea capitulării? Oameni, cari știu cât înseamnă metoda în prelucrarea oricărui material de faptă — una singură și cerută de ele -- se căsnesc să-și ascundă, că, apropiindu-se de materialul faptelor politice, vor ajunge să întrebuițeze la urmă metoda acestora, care există, cu aplicările și specialității ei.

Am avut totdeauna impresia că legătura dintre Iorga și Pârvan e mai strânsă decât relațiile, cu vicisitudini, dintre cei doi oameni, sau atâtea aspecte din operă ar îngădui să se bănuie. Cel de-al doilea intra într-o știință în care pe-o linie avea înaintași pe Xenopol și Onciul, mai ales istorici, chiar sau în deosebi când căutau sintezele filozofice ale disciplinei lor, iar pe cealaltă, pe Hașden și Iorga. Ar trebui să număr aici poate și pe Odobescu, dar el, cu toate că atât de nou, se leagă mai mult de Bălcescu, Kogălniceanu și de generația eroică a romantismului decât de marii meșteșugari ai științei. Pe această de-a doua linie de dezvoltare va urma să fie așezat și cercetat de biografi, Pârvan.

Om, mai larg decât știința căreia i se închinase, el trece, nu ieșind din ea, ci străbătând-o în toată desimea și încărcat de toate comorile găsite, spre zările stelar ale filozofiei și religiei sau spre câmpurile de întrecere ale vieții active. De atâtea ori, din cele ce a făcut sau mai cu seamă n'a făcut, se vede că la orizont stătea atunci Iorga. Nu e cu toate acestea vorba de un epigon, ci tocmai de un om al vremii și de un

constructiv care se întâlnea în aceleași cărări cu celălalt mare om al vremii și constructiv, și nici nu vrea să-l dubleze nici nu-l putea tăgădui. Câmpul de cercetare i-a fost antichitatea și nu Evul Mediu, care duce însă la fel, înaintând din vechime și din preistorie sau protoistorie către obârșile Românilor, precum dusese dincolo, tot lateralnic, prin urcare îndărăt a secolilor dela Hristos; locul istoriei literare și al creației poetice l-au luat istoria artei plastice și proza înaripată, care se întâlnesc, prin obiect predilect, tot în câmpia Dunărei; acțiunea culturală și politică se schimbă într-o activitate multiformă, care încearcă să le aibă pe celelalte în subordine. În toate se vedește de altminteri o încercare de mai adânc și de mai bine, document mai pipăit, filozofie și încatenări sistematice, muncă organizată aproape biurocratic, până în amănunt, gravitate, care se avântă însă, dând astfel de gol existența mereu alături a termenului de comparație, tot spre divinație și ipoteze îndrăznețe, spre misticism geto-trac și stil cu orice preț, spre improvizare în întreprinderi și o ironie îndurerată.

L-am urmărit pe Pârvan totdeauna cu interes și uneori cu iubire, în atâtea din faptele îndoitei sau întreitii lui vieți, și nu spun că nu cred să mă înșel, dar că îmi pot lua dreptul rostirii și chiar al greșelii. Nu se cuvine să tac ceva ce am crezut despre el.

Au fost și dați când am lucrat împreună. Multă vreme s'a crezut că președintele P. E. N. Clubului român, al societății internaționale de scriitori cu sediul la Londra și cu secții naționale în foarte multe țări e Pârvan. El a lucrat ca atare, deși la început se hotărîse să fie numai secretar. Atâtea era însă râvna lui în toate și însușirile de conducător încât curând ajungea, fără să se mire nimenei, în fruntea treburilor unde fusese chemat să concluzeze.

Credea în scris și în chemarea scriitorului, dar nu în scriitorii. Nicărei aristocratismul lui Pârvan nu m'a lovit mai puternic. „Oameni-de-sută“ era o expresie iubită a lui, în loc de oameni-de-duzină. Poate din această pricină numărul membrilor Clubului n'ar fi putut înainta decât cel mult până la nouăzeci și nouă! Singura ședință pusă de el la cale a fost aceea strânsă în jurul lui Puich de Cadafalch, omul de condeiu, bizantinologul și luptătorul catalan. Eram o mână de oameni, o mână care torcea un fir al literaturii române, poate de aur ca al fetei din basm, dar numai un fir. Printre noi se găseau, chiar așa, și unii cari fac numai ghem acel fir, fără să-l sporească. A doua ședință pe care am vrut s'o adun, pe care am discutat-o acasă la el, unde intrați pe o scară dreaptă și repede îmbrăcați într'un alb de nor ca scara dela sfârșitul lui Faust urcând la cer, n'a putut fi încropită. P. E. N. Clubul nu-i datorește mai puțin o ședință de comemorare, care trebuie să fie cea dintâi după această vacanță a morții.

Îl știu și dela munca lui cu mâneci suflecate în odaia de lucru și în biblioteca muzeului de arheologie, dela pregătirea campaniilor de săpături dobrogene, din odăile de sfat cu tehnicienii grafici ai tipografiei Cultura Națională și de la ieșirea la ceasuri târzii pe scările înguste ale hardughiei din Șerban Vodă. Unul din vechii oameni, de sters, nu de făcut praf, ai Academiei Române, care l-a cunoscut tânăr pe fiul lui Cos-

tache Negruzzi sau pe numismatul Șuțu, îmi spune: „Cine se gândea la Pârvan, ce are să ajungă odată, pe când era un funcționar aici, ca student, acum vre-o douăzeci și cinci de ani și aproape la rând cu noi? Conu Mitiță Sturdza cât era de mână de fier și tot mai rămăneau nefăcute din ce zicea el; dar dacă zicea ceva Pârvan, nu se putea să nu se facă. El ținea la Academie tot, ca un stâlp de beton“ Omul trebuie să fi învățat folosul stâlpilor de beton, care nu sunt din zilele tinereții fiului lui Costache Negruzzi sau a numismatului Șuțu, de când cu întâiul depozit de cărți modern clădit de curând de Academie, și nu știu în ce măsură comparația e întemeiată; dar naivitatea lui nu caracterizează mai puțin cât de indispensabil izbutise să se facă Pârvan și cum izbea cu năpraznica lui carieră până și închipuirile celor mai simpli. Erau date începuturile unei legende Pârvan. Numai că lupta lui cu moartea n'a putut să fie destul și ea l-a luat ca un trofeu pe umăr, nu numai pe el, ci și acele începuturi, spice de aureolă și spini de mucenicie.

L-am spionat aproape și într'o lume de intruniri, de conferințe sau de congrese, dela convorbirile din scaun la Asociația Creștină a Femeilor până la cel din urmă imn public ridicat lui Michelangelo, la Poesis, anul acesta, pe scena plină de curente pentru șubreda ființă a lui Pârvan, dela Teatrul Regina Maria, și parcă de sub aripi de piatră de Nike care nu voiau să se deschidă; imn stenografiat și care ar trebui tipărit cel puțin pentru acele chemări ale demonului și pentru acele încetări cu formele limpezi ale Renașterii, rămase închise omului de Miazănoapte, complicat, neguros și neîncercător. L-am descoperit și într'o lume mai zămbitoare, îngrădită de trandafiri agățători înfloriți, ca o lungă vâlvătae, de steme vovodale roase de veacuri pe stâlpișori de palate sau peste pizanii de mănăstiri, și de purtări subțiri cu treceri de rochi sau cu ridicări de gene din altă civilizație.

Era într'o după amiază, la ceasul ceaiului, la Mogoșoaia. Văzusem pe rând sălile palatului brâncovenesc, așa cum ieșeau încet din ruină în vechea strălucire, prin osteneala plină de meditație a unui meșter italian, a principesei Marta Bibescu și a lui Pârvan. Câte un cap de fiară din pajura Țării românești, ajuns în balta din preajmă, fusese scos și ne privea înfricoșat dintr'un arc de fereastră florentină sau dintr'un brâu de odae de scris domnească. Treceam prin curțile închise, cu pardoseală de piatră mărunță mozaicată și cu colțuri de visare sub un ulcior măreț înverzit ca în grădinițe de biserică franciscană. O Santa Clara în alb, înainte cu

capul nevăzut într'o glugă de paiu galben, îmi călăuzea pașii, vorbind încolo, în vântul cu mișme de vară, ca scăpat pe o ușă de Raiu pierdut pentru totdeauna. La capătul acestei rătăcirii prin trecut și prin sfințenie, am găsit într'un scaun-lung, vioiu ușor, om de lume, pe Pârvan. Nu m'am mirat, și s'a ferit să se mire și el, fiind fericiți ca doi oameni cari atunci se cunoșteau întâiu.

L-am citit.

Din toate aceste creații, avânturi, inegalități și contraziceri, Pârvan se desprindea ca o încercare, din cele mai dătătoare de nădădi, de om nou care ne trebuie. Tineretul aplecase deodată urechea la sunetul acelui pas neliniștit. El venea din pământul și din vremea de dincolo de zare. În aceeași clipă, credincioșii tradiției, poezii mitului și apostolii faptei, crezuseră că și-au găsit în el căpetenia. Toți ceilalți contemporani, de cercetare sau de acțiune, ședeau până la piept în trecut. Generația de azi îi asculta cu gândul aiurea, fără să-i poată urma. Pârvan o silise la întoarcere și la concentrare, cel puțin în întâia uimire. Focul de care ardea el se aprinsese poate tot la o vatră romantică, dar călătorise într'un vârtej și-i ardea toată ființa, în indoele și în probleme. Indoelele și problemele, iată ce nu cunoaște optimismul nostru împăcat în sine, cu toate zguduirile discursive și revoltele, care în loc să ducă la un războiu alb de arhangheli duc la un războiu de răs, politic.

Adevărurile în care ne-am născuț și care au rămas aceleași de o sută de ani, în Pârvan se prelucraseră în închegări mai înaintate. Naționalismul era o formulă de solidaritate care depășea cetatea și chiar țara teritorială, creștinismul se făcuse o credință în căutare, fără cruce, graiul se muzicalizase dintr'o unealtă de înțelegere și de poezie într'una de extaz și de proecție spirituală cifrată. Lipsea, ce e drept, cea din urmă creștere dinăuntru, ca un suflu adânc dinaintea zborului care, ființei alcătuită cu știință și cu migală din bucăți, să-i dea unitatea și armonia. Atențiile rămăneau toate în așteptare, la acel început făgăduit de melodie, după care trebuiau să calce în pas, mii și milioane, prin veac.

O părere, rămasă pentru totdeauna păreră.

Căci atunci moartea, cu care Pârvan era în luptă de când simțise în el menirea, s'a mai proptit odată în oasele ei descărnate și caii clasici au plecat înspumați, deasupra unei zări de roșu pompeian, ducându-se și lăsându-ne singuri, sub acea zare, în umbră, ca o lume încă nenăscută.

EMANOIL BUCUȚA

SUB MASCA LUI VASILE PÂRVAN

PE VASILE PARVAN l'am auzit întâia oară în anul 1921, cetindu-și la Universitate dialogul platonice *Anaxandros*. Mai târziu îmi era dat să-l cunosc deaproape și îndelung într'o comuniune care, câteva luni pe an, devenea la Școala română din Roma familiară. El ni se înfățișa acolo cu chipul său de toate zilele, cu încordarea constructorului care sapă și zidește, turburând pe trecători cu larma uneltelor și împânzind ae-

rul cu praful inecăcios și galben al pietrelor. Era stăruitor și neînduplecat, căci în mintea sa stătea icoana monumentului întreg. Colaboratori ai unei opere, a cărei concepție nu ne era întotdeauna lămurită, noi puteam judeca deseori greșit îndemnul și încruntarea. Pentru a pricepe mai bine pe omul adevărat aveam noi înșine nevoie de a ne depărta, după cum zugravul coboară de pe schele pentru a scruta de jos zămbetul de aur al sfinților săi. De aceea pe Vasile Pâr-

van l'am auzit cu adevărat întâia oară în anul 1921, cetindu-și la Universitate, dialogul platonice *Anaxandros*.

Atunci frecventam Universitatea cu scopuri dăunătoare pentru reputația personalului său didactic. Descătușat în sfârșit de obligațiunile școlare urcam treptele de lemn unsuros, ce putreziau cu miros de salpetru sub lumina suspectă a unui reverber miop, numai spre a-mi întări cu documente sdrobotoare îndoiala în știința, talentul și metoda celor, cari aveau vina de a fi mai bătrâni decât mine. Intr'aceasta nu mă deosebiam de toți cei cărora aceeași vârstă le dă în chip trecător mai multă ascuțime asupra faptelor altora decât statornicie, spre a duce la capăt întreprinderi proprii. Nu mă deosebiam mai ales de cercetătorii specialităților literare și filozofice pentru cari neobligația de a-și întemeia meditațiile originale pe cunoștințe îndelung și anevoios agonisite, este prilej facil către discuția în contradictoriu a tuturor problemelor Universului. Și astăzi așezămintele Cosmosului sunt adânc primejduite în ședințele luminoase ale seminariilor filozofice iar reputația oamenilor iluștri măsurată, cu desbateri legale, în instituții solemne. Vasile Pârvan disprețuia suficiența „*literașilor*”, se întuneca amabil în fața ironiei facile și nu îngăduia prea mult în preajmă-i pe acei cari nu-i puteau fi folositori printr'o pregătire nediscutabilă într'un domeniu oarecare. Comunicase chiar școlarilor săi imediați un fel de avertisune pentru grațiile spiritului exprimat liber, pentru scrisul fără valoare documentară, pentru frumosul fără adevăr. În atmosfera de trudă și onestitate a colaboratorilor săi te simțiai străin și stânjenit, încercai regretul de a nu fi în stare să faci studii așa de serioase, începeai să disprețuiești tot ce nu e documentare și elaborațiune — așa zice — îți urai propria inteligență. Aș fi dorit să poți publica un bun studiu, într'o bună publicație de specialitate, cu un bun aparat critic și o bună tablă de materii. De sigur magistrul nu împărțea exclusivitatea materială a școlarilor săi. Tăcea însă. Și în această tăcere se ascundea convingerea în necesitatea muncii dar și respectul pentru mintea norocos dăruită. Cred că lângă el *lucrătorii manuali*, cum *literașii* Școlii din Roma numeau în deriziune pe arheologi, vor fi căpătat năzuința de a se ridica cu gândul care însuflețește deasupra materialului inert, strâns cu sânge, după cum *literașii*, împunși de demonul specializării, căutau pentru cugetare temelia trainică a faptelor. Retras însă în liniștea austeră a muzeului său, Vasile Pârvan își pregătea cu asprime pe viitorii săi tovarăși de muncă, pe care îi numea *Papuși*, fără să înrăurească mai larg asupra tinerimii, care, primejdulă neîntreput în ședințele luminoase ale seminariilor filozofice, așezămintele Cosmosului și măsura cu desbateri legale în instituții solemne reputația oamenilor iluștri.

Așa dar, pe Vasile Pârvan l'am auzit întâia oară în anul 1921 cetindu-și dialogul platonice *Anaxandros*. A fost o zi memorabilă. Dacă n'aș evoca în antiteză felul de a conferenția al d-lui N. Iorga pe care autorul *Memorialelor* căuta să-l ajungă pe culmea potrivnică, n'aș reda în chip sensibil atmosfera acelei lecturi. D. Iorga are multe afinități cu smeul din poveste. După cum buzduganul acestuia își preceda stăpânul izbînd

în poartă, în ușă, spre a se așeza apoi singur în cui, tot astfel glasul d-lui Iorga se auzia nebulos pe scări și culoare înainta intensificându-se viforos, apoi intra adus de un val de studenți retardatari în mijlocul sălii cucernice. La sfârșit apărea și d. Iorga identificându-se ca autorul glasului. Marele nostru istoric își potolea respirația accelerată cu câteva spirite, căuta neliniștit prin sală, fulgera către ușa cutremurată de spatele staționarilor pe culoar, se aprindea, vocifera, decapita cu degetul prin aer un dușman nevăzut. Apoi devenea vesel. Găsise legături spirituale, pe care însă deseori uita să le comunice și auditorului. Vorbă cu grația leasă a femeii căreia i se face o dulce violență. Avea în priviri vanități mărunte, își culca urechea pe sonoritatea moale a cuvintelor, stăbăla cu auditorul mici corespondențe delicate, prin zămbete galeșe sau clipiri confidentiale. Deși conferința prezenta cea mai strânsă coeziune, d. Iorga părea că și-o improvizează dintr'un material de ocazie. Căutându-și febril batista prin buzunare găsia felurite însemnări suspecte pe care le răsucia cu bănuială, le citea mirat ca pentru sine și găsindu-le interesante, le adăpostea din nou în receptacolul profund al redingotei. Câte odată privea cu îngrijorare spre uși și ferestre, ca spre a se sustrage unor spioni ascunși. Vocea sa se cobora, se transforma într'o șoaptă prudentă pentru a face auditorului destăinuirii grave. Respirațiile ascultătorilor rămăneau tăiate de curiozitate și teamă, o liniște încordată apăsa pretutindeni, iar toamna ai fi putut auzi ritmul lent al ploaiei lovind pe acoperișuri, sau bolboroseala monotonă a strașinilor. Deodată d. Iorga devenea mînios. Simțise în freamătul lanului de capete trădarea, ostilitatea. Vindicativ, oratorul îl supunea unui rechizitoriu șgomotos. Sala se umplea de grindină, de ceață și de tunete. Străpunși de degetul răzbunător al d-lui Iorga, dușmanii invizibili se prăbuseau surd pe dușumele, în timp ce cuvintele cădeau ca trăznete într'un copac noduros. Apoi furtuna se potolea. După cum copiii după un gest de violență își descărca inima grea în hohote de plâns, tot astfel vorbitorul extenuat se făcea supus, implorator: cerșea protecție, bunăvoință, puțină iubire. Căuta printre ascultători un chip prietenos, un zămbet de speranță, un elogiu consolant. Une ori cei doi ochi umezi cădeau asupra unui biet auditor terorizat. Conferențiarul avea aerul de a-l lua la o parte, de a-i face confidente măgulitoare, îl bătea cu vorbele amical pe umeri, îi făcea mulțime de gingășii nespuse, în vreme ce restul publicului asista respectuos la o întrevedere ce s'ar fi părut că nu-l privește. Repede însă d. Iorga redevenea nemulțumit. Pacientul era disprețuit, muștrat, împuns cu degetul în direcția coastelor, apoi, printr'un proces clamoros, consemnat vindictei publice. În cele din urmă conferențiarul, amărît, dădea semnele unei decepțiuni universale. În sentințe biblice se ridica deasupra patimilor mărunte, se închidea în negura de fum a unei înălțimi inaccesibile și întocmai ca Moise, spărgând tablele legii aduse unui popor netrebnic, tunând asupra sălei profetii grozave, fucea întunecat de o justă mînie, în aplauzele ropotitoare ale auditorilor.

Dacă geniul d-lui Iorga este viforos sau șalgalnic, acel al lui Vasile Pârvan era muzical și

solemn. După câteva clipe de așteptare ușa se deschise și apărură... Brand. Pastorul Brand al lui Ibsen, cu haina neagră încheiată auster până sus, călcând pe un ghejar. Gândurile tuturor se umplură de fiorduri și culmi de zăpadă și toți ne pregătirăm pentru o predică glacială. Dar nu era Brand! Ochii săi pătrunzători n'aveau duritățile nordice, iar tristețea încruntată într'o ironie gravă îi dădea înfățișarea unui actor tragic gata de a reprezenta un spectacol divin. Vasile Pârvan își potrivi foile în mână—căci avea să citească—cu acea încruntare visător-ironică a feței, apoi așteptă. Și în vreme ce sgomotele se potoliră unul câte unul ca freamătul vântului câmpenesc ce culcă ierburile la pământ, privi pe fereastră pe cerul îndepărtat sfărâmarea ideală a norilor.

Apoi cântă:

„Se lăsa seara. Eșind din teatru, Anaxandros chemă pe Theoxenos și Callicrates la o parte. „În noaptea aceasta se împlinesc doisprezece ani, de când am compus lui Apollon oceritorul cetății, Paianul biruștelor noastre împotriva Scythilor. Veniți pe turnul lui Aristagoras, îndată ce luna va prinde să stăpânească noaptea”.

Pe insula abia răsărită peste fața mării, cetatea lui Apollon părea a ieși cu portul, zidurile, templele ei, deadreptul din valuri, plutind pe ele ca o nouă Argo.

Părăsit de Dăruitorul luminei, pământul se învâluie în doliul umbrelor. Facile de brad începură să pâlpeie în noapte sfâșind liniștita boltă de întuneric cu mișcarea lor agitată ca niște chemări în ajutor pe o imensă mare pustie”.

În cadența gravă, melodosă, tremurată pe alocuri de izbucnirea unui avânt potolit, realitatea i conștientă se negură, iar mințile se pregătiră să plutească într'un vis muzical deasupra apelor elenice. Asemeni unei simfonii în care sonorile se alătură, se fugăresc, se mistuiesc în suvoitul statornic al unei singure măști orchestrale, făcând pe ascultător să se încovoie de-asupra sufletului ce i se frământă, sbătându-se de năzuinți eroice, în vreme ce ecorile din care i se încheagă lumea înțeleasă, procesionază pe dinaintea pline de enigme dar răzvrătite cătușelor înțelegerii; astfel timbrul elegiac al oratorului pătrunde dincolo de hotarul inteligibilului, acolo unde aspirațiile se izbesc de fundul conștiinței noastre spre a-și găsi o formă. Dacă recitese astăzi cecace V. Pârvan cântase atunci, eu pot găsi idei strânse într'o legătură logică, observațiuni mai mult sau mai puțin originale și desigur o haină stilistică desăvârșită. Însă dialogul *Anaxandros* era mai mult decât o conferință stilizată asupra sentimentului tragic. Era însăși elegia mândră a durerii cosmice, o *Heroică* împotriva Fatalității oarbe, cântecul sever de birușină al gândului asupra materiei inerte, dar fără groază și convulsii, după cum fără imobilitate. Ai fi zis furtuna creatoare de monumental a unui arhitect, înghețată într'un alb și geometric templu doric, dezordonarea unei dureri, înlănțuită într'un dans ritual, dibuirea tumultului de fantasmă în zâmbetul unui Homer orb.

Din când în când, V. Pârvan se oprea cu măsură strict numerică, privea în depărtare spre lumea ideală pe care o evocase și iarăși reluându-și timbrul elegiac, aluneca pe mările antice:

„Și Anaxandros tăcu, privind departe pe linia de lumină a lunei, argintând apele Pontului”.

sau:

„Și Anaxandros tăcu, privind către mare”.

Deodată proza năvăli pe ușă în ființa unor studenți întârziate. Oratorul le pironi cu ochi de statuă, fața își reluă încruntarea visător-ironică, apoi, continuând, declamă:

„Eris, zeiță a lacrimilor dormi împăcată în noapte. Închinătorii tăi, oamenii dorm; dar și în visuri se ceartă. Și cei ce nu dorm te cântă cu aria sumbră a Erinnylor. Răutate, răz bunare, moarte e gândul supușilor tăi. Dormi, Eris, dormi”.

Când sfârși, actorul tragic redevenise Brand. Brand al lui Ibsen, care ieșea cu haina încheiată până sus, cu o încruntare visător-ironică în culful gurii, călcând, învâluit în neguri, ca pe un ghejar.

L'am căutat apoi, acolo sus, în mijlocul divinităților de gips. Il puteai vedea cu oarecare formalități. Școlarii săi te primeau în vârful piciorului și cu degetul la buze, ca spre a te împiedica să profanezi liniștea unui sanctuar. Dincolo de pragul ușii masive căpțușite cu piele, te întâmpina zâmbetul visător-ironic al Tăcutului. Sfâșind cu un gest liniștea densă a visului întrerupt, el te primea cu acea familiaritate aci copilărească aci gravă, care apropiindu-te într'un chip, te îndepărta într'altul. Putea să-ți nască, spre pildă în suflet graba de a-i reda singurătatea, măgulindu-te cu confidența simplă a gândurilor sale numeroase. Cunoștea oamenii și știa să și-i facă folositori. Ar fi putut conduce destinele unui popor sau rosturile unei mari religii. Fața sa nu trăda gândurile ascunse și executarea sentinței date de conștiință era amănată fără termen. Cu greu de câștigat pe deplin, niciodată nu era pierdută cu desăvârșire. Avea rezerve față de toți și totuși spera dela toți. Nu era glacială fără o rază de soare în ochi și niciodată afabilă fără oarecare gravitate. El avea sufletul unui conducător de mulțimi. Ar fi vrut iubirea tuturor, dar trebuindu-i supunerea, se ferea să dea încrederea încreștă unora, spre a nu și-o înstrăina altora. Și astfel împărțea la toți și pe rând același zâmbet visător-ironic, iubit tuturor și tuturor îndepărtat într'o liniște inaccesibilă. Și totuși această enigmatică politică a sufletelor nu era instrumentul unei prudențe seculare. Vasile Pârvan era un mare om de stat, dar în serviciul unei republici a viselor. El își câștiga credința celor cari sapă și a celor cari pricep pentru a stăpâni cetățile îngropate, mormintele apăsate de milenii, pentru a supraveghea cu mintea istoricului cum Costobocii se năpustesc în hoarde pe șesurile Scythiei și Mesiei, cum flota imperială alunecă pe Dunăre, cum aceeași Dunăre îngheață, răspândind spaima năvălelor barbare.

L'am văzut altori alunecând absent prin zgomotul zilei, în fundul unui automobil prăfuit. Sub pălăria cu bordura largă, încruntarea visătoare din colțul gurei arăta proecte nebănuite. Era generalul unei mari armate, adâncit într'o problemă tactică. Privea înainte un spațiu ideal. Dar nu călca cu mintea în lumea cea văzută. El trecea cu gândul prin poarta cu turnuri a Histriei, simțea printre ierburi și movile răsufletul teluric al cetăților străvechi și citea în limba pietrelor și a mormintelor cum Costobocii se năpustesc în hoarde pe șesurile Scythiei, cum flota Flavia alunecă pe Dunăre.

Trăind printre morminte, Vasile Pârvan se potolise de liniștea Cosmosului în devenire, căpătase acea familiaritate cu vestigiile secolelor din care se naște încrederea în permanența gândului. Pătrunsese mai cu seamă poezia tăcerii infinitezimale în împânzirea căreia crește cugetarea. Adevărata însușire a prozei sale este cadența muzicală, ritmul elegiac, căruia bronzul glasului său grav îi dădea — deacum pierdută pentru totdeauna — tristețea inefabilă.

Frazele sale desfăceau în strofe de o elevație și limpiditate elenice, când cu glasul său modulat, declama solemn:

Era liniște ca pe câmp.
Ciocanele băteau surd în dălți
iar marmora ruptă
răsuna ca argintul.
Eram obosit și trist.
Și din tăcerea întinselor câmpuri
mi-am tras liniștea gândului
senin și stăpânitor.
Tăcerea e centrul lumii.
Spre tăcere se adună toate,
ca apa spre prăpastia neagră.

Se îndeasă toți împrejurul liniștei
spre a-i găsi înțelesul
și toți se liniștesc împrejurul ei
și asupra tuturor se așterne
stăpânitoare
Tăcerea.

Vasile Pârvan a fost un stilizat. El s'ar fi numit „doric”, „monumental” spre a închipui liniștea de piatră a minții rodind în singurătate. Neînfrățându-se decât cu ceace vo'a să arate din tumultul gândurilor sale, ne birui cu indiferența antică a unei măști abstracte aproape simbolice. Cătcodată fața i se contracta într'un zâmbet visător. Și atunci spațiile din juru-i se umpleau de cetății moarte, de coloane și de stâlpi funerari.

Acum harfa s'a spart în țipete de elegie și statura s'a prăbușit la pământ lovită de trăsnet.

Mi-am culcat gândul în liniște; i-am ispitit visul formelor inerte, spre a-l iubi în taina pământului, a pietrei și a lucrurilor neînsuflețite. Dar spiritul mi s'a cutremurat de neînțelegere, cu amărăciune și spaimă.

G. CĂLINESCU

„G E T I C A”

O PROTOISTORIE A DACIEI DE VASILE PÂRVAN

DIN uriașa operă pe care Pârvan o începuse asupra originilor neamului românesc, destinul nu ne-a îngăduit să avem decât începutul: *Getica*, monumentală protoistorie a Daciei în care cel mai vechiu trecut al pământului nostru e înfrățit pentru prima oară într-o lumină sigură și vie. În rândurile ce urmează vom încerca să dăm, pentru cititorul căruia scrierea voluminoasă și erudită a învățatului îi stă mai greu la înmână, măcar un palid rezumat al ideilor și faptelor celor mai importante cuprinse în ea.

Poporul Geților sau Dacilor era mrușit cu Tracii, și locuia țările românești de azi încă pe la 1400 înainte de Christos, în plină înflorire a epocii de bronz. În jurul anului 000 în. Chr. încep asupra Daciei și a întregii Europe centrale năvălirile Cimerienilor din Sudul Rusiei împinși de Sciții iranieni, cari și ei aveau să ajungă prin sec. VII în. Chr. prin locurile noastre. Pe vremea lui Herodot (sec. V în. Chr.) aceste năvăliri s'au potolit. De Cimerieni nu se mai aude. Sciții sunt acasă la ei în Rusia de Sud. În Dacia muntoasă locuiesc Agatirșii. Numele lor e scitic, ca și al regelui lor Spargapeithes. Totuși limba și moravurile lor sunt, după Herodot, la fel cu ale Tracilor. Vechia populație autohtonă persistă deci. Năvălirile Sciților n'au avut ca efect în Dacia decât întreruperea civilizației din epoca de bronz și câteva influențe onomastice și toponimice, între care importante sunt chiar numele de *Geți* și *Daci*, nume sinonime ale unor triburi din populațiunea băștinașă, prin care Grecii și apoi Romanii vor chema succesiv întregul popor tracic. Pârvan exclude definitiv din istoriografia modernă teoria falsă că Geții și Dacii ar fi fost două populații deosebite venite pe rând din Bal-

cani peste presupușii Sciții din Nordul Dunării și din Ardeal, în epoca dintre Herodot și Alexandru Macedon. În realitate, cu mult mai înainte de această epocă, avem deaface cu o expansiune a Geților din Carpați în toată peninsula balcanică până în Asia Mică. Și Pârvan stabilește clar cum Geții, deși înrudiți prin limbă cu Tracii din peninsula balcanică, sunt totuși fundamental deosebiți de aceștia prin moravuri, religie, mentalitate, ca și prin particularitățile lor lingvistice și toponomastice.

După încetarea invaziunilor scitice neamurile getice se ridică la o mare putere. În anul 335 în. Chr. istoria înregistrează dărza lor împotrivire la încercarea lui Alexandru cel Mare de a trece Dunărea în Bărăgan. Tentative identice făcute în urmă de către unii urmași ai acestuia, ca Zopyrion și Lysimachos, sunt pedepsite în chip dezastroz.

O nouă invaziune are loc în sec. IV—III în. Chr., când apar Celții. Faima săbiilor lor se răspândește până în Grecia și Asia Mică. Geții sunt coplesiiți din toate părțile. Două secole nu se mai aude de ei decât ca supuși ori ca tovarăși de pradă ai noilor veniți. Dar acestei efemere decadențe politice nu îi corespunde și una economică sau spirituală; dimpotrivă, arheologia constată în Dacia tocmai în aceste vremuri obscure cele mai înfloritoare influențe ale civilizației Latene adusă de Celți din Apus, alături de înrămuririle mai vechi ale Grecilor din Mediterana și de la Pontul Euxin. Nenumăratele așezări omenești dovedesc o considerabilă creștere a populației, iar marea cantitate de material importat probează neobosita activitate a negustorilor greci pe aceste meleaguri.

Consecințele politice ale acestei înfloriri de ci-

vilizație nu întârzie a se arăta. În sec. I în. Chr. pe vremea când Galia sucomba sub puterea armelor lui Caesar, iar lumea romană însăși era în culmea războaielor civile, pe teritoriul actual al României se constituia un puternic imperiu al Geților, cari u niși sub conducerea lui Boerebista desființau statele celtice vecine, stăvileau atacurile scitice din Răsărit și luau sub protecția lor pe Grecii dela Marea Neagră. Pentru Caesar însuși noua putere politică dela Istru era un motiv de continuu preocupări. Deși prin asasinarea lui Boerebista la 44 în. Chr., în același an cu a lui Caesar, puterea Geților se sfărâmă în patru părți, pentru Roma ea constituie totuși o amenințare continuă. Timp de un secol și jumătate, până la Traian, politica romană în răsăritul Adriaticei e dictată numai de acțiunile Geților. August cugetă la un războiu cu ei, apoi la o alianță personală prin căsătorie. Generali faimoși își încearcă zadarnic norocul în expediții contra lor. Nimic nu-i împiedică să-și refacă gloriosul imperiu al lui Boerebista sub conducerea lui Decebal. Domițian caută și el o întâlnire decisivă pe calea armelor și termină cu umiltoare compromisuri diplomatice. Abia Traian, după sforțări uriașe și îndelungate, reușește să pună capăt puterii lui Decebal, oprind pentru totdeauna firul istoric al neamului Geților. Căderea lor lasă răsunete adânci în istorie. Ea nu era mai puțin glorioasă decât faima învingătorului, căruia Roma îi acorda pentru această victorie cel mai mareș triumf obținut vreodată de un împărat roman.

Acestea sunt împrejurările istorice. Dar nu mai puțin importantă decât stabilirea lor e caracterizarea pe care Pârvan isbutește să o dea Geților pe care pentru prima oară el îi diferențiază de Tracii din Sud. Rezultatul științific al acestei diferențieri e că de unde până acum aveam despre Geți informațiunile cele mai contradictorii, de acum ele încep să se lămurească și capătă de altă parte o importanță deosebită prin coincidența cu știrile de caracter arheologic.

Geții erau mai ales agricultori; erau organizați în triburi și locuiau în sate așezate decbiceiu pe înălțimi. Locuințele lor, de formă patrulateră, erau mici colibe de bârne și nuelé lipite cu pământ. Femeia singură făcea gospodăria; bărbatul era ocupat la câmp. Grânele le păstrau în gropi. Ogorul era lăsat un an pârlog pentru odihnă. Erau iubitori de podoabe și de haine scumpe. Aveau gust pentru muzică. Erau vestiți în toată lumea antică pentru cunoștințele lor medicale. Societatea getică se împărțea în nobili și popor. Erau monogami, contrariu decât se afirmase până acum. Războaiele era duse numai de bărbați; femeile și copiii rămăneau cu avutul acasă; aveau grijă să organizeze munca agricolă în timpul luptelor. Ca ostași erau pedestri, luptând cu o sapdă curbă. La câmp însă aveau și o bună cavalerie.

Principiile lor religioase însă se deosebeau fundamental de cele ale Tracilor din Balcani. Pe când aceștia, înrudiți mentalității mediteraneene, se închinau din vremuri vechi zeului naturist Dionysos și aveau credințe chtoniene și culte orgiastice, Geți dimpotrivă, păstrasera străvechea credință indoeuropeană în zeul cerului, pe care îl adorau pe înălțimi ori în peșterile munților. El se numea Zalmoxis. Nu era nici de cum un Hades subpământean, după cum afir-

mau până acum unii savanți. Nemurirea în care credeau Geții, era definită în ideea lor că adevărata viață e cea de după moarte în tovarășia zeului suprem. Și pentru a ajunge la această nemurire trebuia combătut tot ce era trupesc, de unde și concepțiile lor morale în privința cumpătării. Spre deosebire de Tracii din Sud, Geții aveau un singur zeu. Nici vorbă de divinități locale, de culte orgiastice ori de vreo organizație teocratică. Era o religie străveche, asemănătoare celei germanice și celtice, precum și celei a Aheilor înainte de a ajunge în Grecia.

Cultura greacă nu trecuse fără urme asupra Geților și în privința aceasta avem despre ea știri demne de interes. Astfel aflăm cum în epoca elenistică, șefi de-ai lor scriu în versuri grecești. În aceeași vreme, în Dobrogea, Geții vorbesc curent grecește. Ovidiu, în timpul exilului său la Tomi, le compunea versuri în limba lor și era plăcut impresionat de emoția cu care Geții îl ascultau. Cultura romană la rândul-i reușise să-i câștige cu mult înainte de Traian care la venirea în Dacia era întâmpinat cu vorbe latinești de triburile inamice.

Toate părerile autorilor vechi despre Geți, dușmani ori prieteni, sunt dintre cele mai favorabile, deosebindu-i tot timpul de Tracii din Sud. „Cei mai viteji și mai drepti dintre Tracii”, îi numește Herodot. „Mai înțelepți decât toți barbarii și aproape la fel cu Grecii”, îi caracterizează Dio Chrysostomus. Și adunând toate notele antice despre ei, Pârvan respinge cu succes ipotezele nedrepte exprimate de unii istorici streini caracterizându-i în chip magistral ca pe un *popor de țărani*: așezați, statornici, supuși și cu frică de zeul lor, amărâți de vecini cu desfășurate războaie și prădăciuni și sălbăteciți și ei de multe ori de ticăloșii lor, totuși veseli și glumeți la vreme de pace, mândri și cruzi numai la războiu, în deobște însă cu bun simț și mereu întorcându-se la străvechea lor credință optimistă în zei și în oameni“. E o caracterizare pur științifică, obiectivă, fără altă preocupare decât aceea de a scoate adevărul din crâmpetele de știri vechi. Și totuși ea nu poate ascunde isbitoarea asemănare dintre Geții de acum două mii de ani și țărani nostri de azi.

Partea din *Getica* privitoare la interpretarea izvoarelor istorice e completată cu un capitol toponomastic și glotologic, în care limitele maxime ale expansiunii getice în Europa sunt fixate dela Adriatica până în Crîmeea și dela Baltica până în Asia Mică. Un alt capitol urmează despre descoperirile dela Piscul Crâșnarilor, cea dintâiu stațiune getică din câmpia română săpată sistematic. Cartea se încheie cu o privire de sinteză arheologică asupra epocilor Hallstatt și Latène în Dacia, epoci pe care Pârvan le preciza pentru Dacia între anii 700 și 500 în. Chr. (Hallstatt) și între 500 în. Chr. și 50 d. Chr. (Latène). Influențele streine în cultura Geților sunt indicate în prima din aceste epoci prin obiectele de import italic și elenic, amestecate cu izolate elemente scitice de invaziune. În a doua epocă, importul grec devine preponderant adăugându-i-se și mari influențe celtice, iar la urmă și cele romane. Din analiza acestei lungi evoluțiuni Pârvan concludă că drumul Geților spre romanism era din punct de vedere cultural de mult pregătit: „Începută în sec. IV a Chr. prin Celți, intensificată din sec. II a Chr. chiar de Romani,

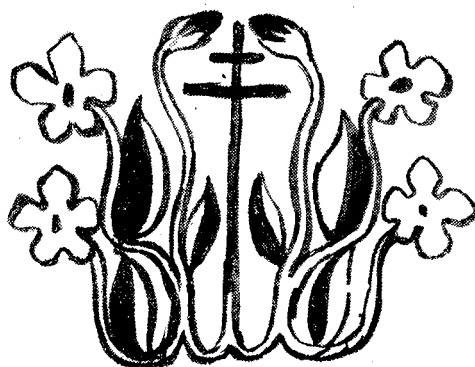
occidentalizarea Geților din Carpați nu putea duce decât la un singur rezultat: în momentul când Romanii luau definitiv la Dunăre rolul civilizator al Celților, supunându-i și pe aceștia, din Gallia și până la gurile Dunării, formelor de viață română, Dacia era perfect pregătită să devie și ea romană. Romanizarea Daciei se anunțase de altfel antropogeografic încă dela 1000 a. Chr., când cultura villanovină îmbrățișa și întreg masivul carpatic. Celții au milocit însă apoi și elementele materiale ale culturii greco-italice. Iar Romanii au tras concluziile: atât etnografice cât și spirituale. Pentru a înțelege nașterea, dezvoltarea și persistența romanismului danubian, trebuie să cunoaștem înainte de orice protoistoria Europei centrale și carpato-balcanice în mileniul întâiu a. Chr.”

Getica se termină cu aceste concluziuni de o însemnătate capitală pentru originile neamului nostru, a cărui istorie Pârvan a îmbogățit-o cu încă un mileniu. Drumul deschis de el stă de-acum la îndemâna istoricului doritor de a înțelege geneza neamului nostru. El năzuise și mai mult. După *Getica* voia să scrie o istorie a *Daciei romane* și una despre *Inceputurile popoarelor slave*. Ar fi fost sinteza întregului nostru trecut. Moartea nu i-a îngăduit însă să-și realizeze năzuințele, deși el era în clipa când le putea împlini. Și poate cu acest sentiment al sfârșitului neaș-

teptat și nedrept care îl pândea scrisese cândva el însuși cuvintele acestea pe care acum le repetăm îndurerăți în amintirea lui:

„Pentru cel care trăiește viața ca o corvoadă, sau pentru creștinul care o privește ca o ispită și ca o pedeapsă, moartea poate fi chiar bine venită; pentru cel ce se ametește în nimicurile plăcute ori supărătoare ale fiecărei zile, moartea poate fi o întrerupere admitem chiar dureroasă, a ocupațiilor sale meschine, devenite simpatice printr-o lungă obicinuință. Dar pentru cel care a luat viața în cel mai adânc înțeles al ei, care a vrut s'o transforme prin gândurile lui într-o rază de vecinicie, moartea e sau o durere fără marini, sau o cumplită absurditate: sau tragedia lui Alexandru care murea la 33 de ani la Babylon pentru că îndrăsnise a trăi viața așa de intens cum numai zeii au voia s'o trăiască, — sau imposibilitatea logică, din care Platon scoate nemurirea sufletului. Sufletul omenesc care s'a atins de cele eterne își cere nemurirea, sau, dacă nu o poate crede, se frânge într'un uriaș imn funebru pentru apunerea zeilor. Toată durerea din lume nu poate ajunge pentru a plânge un suflet care în veci nu se va mai înfiora de armonia luminei din lume“.

RADU VULPE

C R O N I C I

IDEI, OAMENI & FAPTE

CONGRESUL PRESEI LATINE

ROMANIA și-a început o viață proprie, care e întotdeauna sufletească, aproape în același timp cu deșteptarea conștiinței ei latine. Aceasta s'a întâmplat de mult, și nu prea de mult, la ieșirea din secolul al șaisprezecelea. Era ca o naștere a doua oară. Răsplata ședea în fața pedepsei.

În mijlocul neastâmpărului trac cu ramurile lui istorice de Geți și Daci, Romanii, cu ibericul Traian, s'au ivit și au adus rânduiala și planul de naștere a unui nou popor. Acel popor suntem noi. Înrauriți de năvălitori străini sau încodați culturii răsăritene, trăiam o viață de fragment de Europă, alături de alte neamuri vecine și adesea amestecați cu ele. Incepeam să ne deosebim mai greu. Dar iată că atunci învățații români ai vremii descopăr columnele și basilicile și faima Romei la orizont. Deodată suntem noi, poporul fără tovarăș în Răsărit care vorbește graiul stăpânitorilor de lume și e moștenitorul lor. Pe alții, marile moșteniri îi apasă. Pe noi, ne-a scăpat dela o sleire înceată. Și în același timp, privirile ni sau îndreptat către puternicii frați din Apus.

Am învățat drumul lor și l-am bătut cu nădejde. A fost întâiu drumul Italiei și apoi tot mai mult al Franței. Limba ni se îmbogățește, viața politică era alta, cultura dăduse de izvoarele cele adânci și adevărate. Eram martori, noi înșine cu uimire, nu numai vecinii, ai renașterii noastre ca popor cu un suflet nou. În istoria noastră se făcea o tăctură. Sabia care o făcuse era iară sabie latină și tăctura ei iară, început de viață.

Ne rămâne astăzi datoria nu numai să păstrăm această legătură, ci s'o creștem. Pe Italia o cântăm, Franța ne e dragă, dela Belgia am luat de atâtea ori pildă; dar rămân Spania puțin la o parte în strălucirea ei trecută, Portugalia călătorilor pe Oceane, tot meterezul de peste apă al republicilor americane portughezo-spaniole, din Argentina și Brazilia până în Mexic. Nu simțim destul înrudirea cu ele. Nu ne-am cunoscut destul. Ei la noi și noi la ei am fost foarte rar, și atunci fără gând de întoarcere sau de așezare. Sunt țări și oameni de basm la care mintea se oprește numai în somn.

Se înțelege atunci ce însemnătate, alta decât în țările unde s'a strâns până astăzi, capătă în ochii noștri o adunare ca aceea a congresului presei latine. Latinitatea a fost pentru noi acel crez și acea pavază și acel stâlp de fum ziua și stâlp de foc noaptea, care s'a descris. Ea trezește numaidecât amintiri mari, prin simplă apariție. Dar de data aceasta se arată întrupată în trimiși ai tuturor țărilor care la un loc o năfățișează, oameni veniți să rostească acel crez, să ridice acea pavază și să meargă după acel stâlp de fum și după acel stâlp de flacără, deși sub cuvântul obișnuit și fără alt răsunset pentru nepăsător, al intereselor de breaslă și al unei manifestări colegiale. Vides ut stet nive candidum Soracte!... Nu e vorba numai de o adunare de prieteni și de alungarea grijiilor de o zi, ci de munții Romei, de tot trecutul și de ceace ne leagă pe toți mai presus de veacuri!

Cuvântul se face sonor și caută pompa. Prilejul nu mai e de toate zilele.

Trăim într'un colț de lume unde e marea poartă pe care au venit Slavii și au trecut Germanii. Fragmente turanice din revărsări mai proaspete și mai sgomotoase s'au păstrat pe aproape, reduse din ce în ce sau prinse în teritoriile băștinașilor. Avem și noi cel puțin două, unul de obârșie răsăriteană, mai vechiu, și altul de obârșie mic-asiatică. Popoarele în jurul nostru au căutat, ca să se apere, la început, și apoi ca să-și crească puterea, o grupare mai mare decât cea strict națională. Ea a fost mai mult ideologică decât politică, dar n'a însemnat mai puțin decât cuvântul de unire și principiul creator de înalte valori, care a fost panslavismul și a fost pan-germanismul. Noi le-am simțit, mai curând decât le-am știut existența, pentru că s'au ivit într'o bună zi și au rămas la granițele noastre, iar cu unii reprezentanți ai lor, au pătruns chiar între ele.

Acele principii sunt mai vii astăzi decât ori-când.

Forme de viață socială sau științifică, în care nimeni n'ar vedea că au un loc, se umplu toate

de ele. Un congres internațional al bibliotecarilor la Praga ajunge o manifestare de solidaritate slavă; până și un congres de bizantinologie, ca acela dela Belgrad, lasă impresia unei adunări panslave. Și nu mai vorbesc de Polonia, în luptă cu Cehoslovacia, să ia conducerea mișcării panslave, și mai puțin de Rusia, care mai mult decât aceea federație de republici sovietice, cu origini etnografice atât de deosebite — e între ele și una românească peste Nistru — e mai cu seamă și rămâne Rusia, pe care mai ales noi cei din marginea ei o cunoaștem și avem de ce s'o temem.

Între aceste mișcări, care prin firea lor se întind și caută să îneco, noi ne-am dat seama că nu ne poate scăpa decât o mișcare a noastră, asemănătoare. O vrem, mai mult chiar decât alții, ideologică și culturală. Ne trebuie, pentru atmosfera ei pe care s'o respirăm obișnuit, și ca să

ne rezemăm de ea în acele clipe când la orologiile internaționale bate ora singurătății și a primejdiei sufletelor. În fața pangermanismului și panslavismului, luată în acest înțeles, pașnic și înalt, de conștiință de legătură cu vechile cârșii, peste hotarele politice care le-au fragmentat cu vremea, ridicăm și noi steagul nostru panlatin în marginea Răsăritului. Îl ridică astăzi între noi mari gazetari apuseni, cari reprezintă intelctualitatea dinamică și cu imediată răstrângere populară în douăzeci de țări.

Iată de ce cuvântul se face sonor și de pompă. De ce istoria năvălește în realitate și lărgeste cadrul. Oaspeții cari ne vin sunt și stegarii unui nou ideal. Să fim de aceea iertați când bucuria noastră ia aproape forme de cult și lepășește prilejul. Să fim iertați în numele acelui ideal.

EMANOIL BUCUȚA

CRONICA LITERARA

„CUVINTE POTRIVITE“ DE TUDOR ARGHEZI

CAPITULAND însfârșit mulțimii, care cere neînduplecată oricărui scriitor să-și închidă sufletul în cărți, d. Tudor Arghezi a tipărit în cele din urmă un volum. Și a început cu versurile

„Cuvinte Potrivite“ cuprind tot ceiace poetul, socotind mai caracteristic pentru sine, a cules de pe crengile a 20 de ani de scris. De aceea ezitam să-i considerăm volumul simplă carte. E antologia unei opere: pe panta timpului, d. Arghezi a urcat adunând, egal, din anii cu frunziș verde până în toamna de sub ochii noștri: din toată poama îndelung pârguită a artei sale.

Este întâiul poet care, în condiții normale, a avut această răbdare: să se depene printre o bună parte din condeiele unei epoci, fără să se grăbească să-și facă iar firul ghem. Căci, fără îndolală, d. Arghezi și-a dominat de departe vremea. Inutil și tardiv să mai facem dovada. Faptul cade acum dincolo de cercurile oricărui discuții sau conteste. E un lucru care ține de conștiința noastră: d. Arghezi n'a avut până acum un volum, dar am avut noi bucuria de a-l descifra dăruit în atâtea volume; de a distinge multă vreme — în orice foșnet literar — adierea artei sale.

* * *

Pornind exact din marginea cercului de umbră — pe care-l aruncase asupra literaturii românești poezia lui Eminescu — scrisul d-lui Arghezi și-a sprînit celalt capăt al arcadei sale pe anii din preajma războiului: o vastă paranteză în care, peste puține lucruri, nu stă scris autoritar și majuscul Arghezi..

Ce a impresionat primordial în poezia d-lui Arghezi a fost, se crede, numai expresia. De o îndrăzneală și noutate absolută: deopotrivă în vocabular ca și în construcția frazei sau a versului. Acordul de termeni spontan și viu. Propozițiunea întoarsă brusc în loc, sub hățurile unei inteligenți artistice capabilă să stăpânească,

viguros și în orice direcție, toate neastâmpăratele herghelii ale limbii: o bogată lectură streină și cunoașterea profundă a graiului cronicelor, dăduseră autorului „Cuvintelor Potrivite“ această siguranță.

Nimic n'a fost, se pare, de prisos în viața d-lui Arghezi. Nici bucuriile. Nici durerile. Toate vibrează în opera lui. De bună seamă, în limite îngăduite: „arta nu poate fi tot atât de umană ca o virtute“, spune Maritain. Există un echilibru. Un hotar, la pietrele căruia freamătul omului trebuie să se potolească.

Dar, până acolo, nici o experiență nu se cade cruțată. Nici o sângerare ocolită. De aceea, probabil, diversă și eroica cheltuire a d-lui Arghezi în viață și genuri literare varii — departe de a-l obosi — i-a folosit: dacă torturat de marea neliniște interioară — care se chiamă Dumnezeu — fostul arhidiacon a părăsit, totuși, rasa (spre a-l căuta singur, cu unelele minții sale) anii de călugărie l-au învățat însă la alte bunuri de preț. De pildă: obiceiul meditației și nevoia în exprimare a termenului arhaic, împrumutat bucoavenelor; însușiri, alcătuiind cele două fire de metal, pe care a mers tot timpul d. Arghezi.

Dar aci va trebui făcută o remarcă. E adevărat că d. Arghezi stăpânește un superior simț de geometrie poetică: un har, desigur, arar comun tuturor poezilor. Din el, varietatea de forme aflată în „Cuvinte Potrivite“. Dispozitivul grafic al poeziei sale. Estetica ei exterioară. Și, negreșit, din aceiaș sursă și ascendentul prim al d-lui Arghezi asupra contemporanilor. D. Ralea crede însă categoric: „influența sa este covârșitoare în ce privește forma. Ascendentul său e de natură tehnică“.

Dar, tocmai din punct de vedere al expresiei, poezia d-lui Arghezi este lipsită — în mare măsură — de elementul formal pur, care impresionează durabil: muzicalitatea, în sensul curent al muziceii verbale.

Muzica d-lui Arghezi este altceva decât obiș-

nuitul sunet al versului, care vorbește imediat și exclusiv urechii. Poemele lui au o sonoritate oarecum particulară. Mai mult interioară. De sens: acea muzică intimă pe care Baudelaire o socotea mai curând „un curent subteran de gândire, invizibil și nedefinit“.

Poate că, din această pricină, versul d-lui Arghezi pare că se urmărește mai mult pe sine. Se caută. Se oprește brusc. Spre a porni iar pe neașteptate. Adesea, în pofida oricăror legi uzitate de tehnica poetică.

Nu știm dacă nu cumva, uneori, cetitorul — năvălit cu facila plăcere a obișnuitei lecturi poetice — nu-i reproșează chiar *zgomotul* unor cuvinte; o ciocnire de roci tinere, insuficient șlefuite de vorbire, parcă abia smulse din măruntaele limbii. Dar aceasta constituie una din cruzimile de mare merit ale d-lui Arghezi: este al doilea poet care a afirmat, fără frică, drepturile limbii literare asupra celor mai umbrite coltoane ale vocabularului...

Și mai este ceva. Încă un fapt care trebuie relevat. Discutat. Sau cel puțin precizat. Afirmăția: „din toată producția literară a d-lui Arghezi reiese aceiaș impresie: o mare energie sufletească lipsită de facultatea de exprimare. Un formidabil elan, oprit în desfășurarea lui de o nepuțință de realizare“.

Un adevăr există desigur și aci. Pe alocuri perfect vizibil: în versurile d-lui Arghezi pulsează, cu respirație largă, o mare forță din lăuntru; ea apasă și sparge adesea învelișul poetic lăsând să se vadă metalul intim, peste care expresia s'a crispat insuficient, ca să-l mascheze.

Dar nu exclusiv din vina poetului. Căci limba românească nu e un organism vechi. Vast și deplin format. În stare să dea contur celei mai complexe game sufletești. Să îmbrace în marmură verbală toate nuanțele unei sensibilități neașteptate. Sau tot tremurul de lumină al unei idei, surprins de o inteligență excepțională. Dimpotrivă. Abia e în plin proces de formație. De adâncire și amplificare.

În această situație, rolul poetului autohton este cu totul altul decât, bunăoară, al scriitorului francez. Mallarmé și-a îngăduit chiar capriciul de a distruge în poezie sensul cuvintelor. E un lux pe care noi nu ni-l putem permite: încă în faza de lărgire și înăvuiere a mijloacelor de exprimare poetică, scriitorul român are datoria să sfredelească în cuvinte sensuri noi și cât mai multiple.

Obligația către limbă este, de fapt, o datorie către propria conștiință artistică. Vorbitorul este susceptibil de infinite nuanțe. O inflexiune este un sens. În vreme ce, scris, un cuvânt este cel mult o statuă. O atitudine. Un singur sens: iată, prin urmare, o inferioritate pe care d. Arghezi s'a străduit s'o birue; să înlocuiască în artă orga vocii cu aceia a sensurilor.

Dealminteri, era o nevoie vitală pentru poezia sa. Pentru sensibilitatea sa. Și, mai ales pentru imensa ei potență plastică. De aci nevoia cuvântului vechi. Și a neologismului de ultimă oră. De aci logodirea lor, chiar fără consimțământul urechii contimporanilor. Impresia de stângăcie. Aparenta absență a facilității de exprimare. Noutatea și îndrăsneala. Când, în fond, totul se reduce, pur și simplu, numai la căutarea de posibilități verbale, cât mai complete și sensibile.

D. Arghezi a siluit limba. Gustul unei epoci.

Poate chiar destinele unei literaturi: totul, cu impasibilitatea anarhistului torturat dureros de viziunea unui vis de artă. Un nihilism inițial care a fost totdeauna apanagiul marilor artiști: Al lui Eminescu mai întâi. Al d-lui Arghezi mai târziu. Dar cu o diferență: Eminescu a fost torturat mai întâi uman și pe urmă poetic; în timp ce, d. Arghezi, e torturat mai întâi poetic și pe urmă uman.

Diferența nu stă însă numai în atitudine. Ci în chiar structura poeziei. D. Arghezi este oarecum mai abstract, mai personal și mai trasat într'o formulă, decât Eminescu: tipul poeziei calde și direct comunicative.

Și iarăș. Mai este ceva, care îi separă: absența sentimentului naturii, în poezia „Cuvintelor Potrivite“. Natura la d. Arghezi este fragmentată. Intretăiată de elemente streine. În nici un caz falsificată. Dar scoasă din cadrul ei idilic: redusă la simple date decorative, care nu izbutesc decât arar să fie cutie de rezonanță pentru un gând sau o stare sufletească, cum este în poezia lui Eminescu.

Distincția poate fi împinsă chiar mai departe. Ea reiese din însăși procedeele poetice ale d-lui Arghezi. Din mijloacele sale de tehnică artistică: contrastul dintre elementele poetice. Un termen mic împerechiat altuia cu orizont larg. Un cuvânt gingaș cu unul aspru. O desmierdare cu o cruzime. O invocare lângă o imprecizie. O vorbă de hulă cu una de binecuvântare. Un blestem alături de dorința unei împăcări.

Deaceea, nu odată, în poezia religioasă a d-lui Arghezi (care e departe de a fi așa cum o visa de pildă, Claudel) „Dumnezeu“ va sta alături de „Satan“. „Demon“ cot la cot cu „Inger“. Rugăciunea cu blestemul...

Și, pentru a termina, această penultimă poemă a volumului. „De-a v'afii ascunselea“. Cea mai perfectă și reprezentativă pentru arta argheziană. Poate ceva cam lungă: e o datorie însă față de volumul ale cărui pagini ne-am ferit anume să le transcriem, tocmai pentru voluptatea acestui citat final:

„Dragii mei, o să mă joc odată
Cu voi, de-a ceva ciudat.
Nu știu când o să fie asta, tată.
Dar, hotărît, o să ne jucăm odată,
Odată, poate, după scăpătat.

E-un joc viclean de bătrîni
Cu copii, ca voi, cu fetițe ca tine,
Joc de slugi și joc de stăpâni,
Joc de pasări, de flori, de câni,
Și fiecare îl joacă bine.

Ne vom iubi, negreșit mereu,
Strânși bucuroși la masă.
Subt coviltirele lui Dumnezeu.
Într'o zi, piciorul va rămâne greu,
Mâna stângace, ochiul sleit, limba scămăoasă.

Jocul începe încet, ca un vânt.
Eu o să rid și o să tac,
O să mă culc la pământ,
O să stau fără cuvânt,
De pildă, lângă copac.

E jocul sfintelor Scripturi.
Așa s'a jucat și Domnul nostru Iisus Hristos

Și alții, prinși de friguri și de călduri,
Care din câteva sfinte tremurături
Au isprăvit jocul, frumos.

Voi, să nu vă mâhniți tare
Când mă vor lua și duce departe
Și-mi vor face un fel de înmormântare
În lutul afânat sau tare.
Așa e jocul, începe cu moarte.

Știind că și Lazăr a nviat,
Voi să nu vă mâhniți, s'asteptați,
Ca și cum nu s'a întâmplat
Nimic prea nou și prea ciudat.
Acolo, voi gândi la jocul nostru, printre frați.

Tata s'a îngrijiat de voi
V'a lăsat vite, hambare,
Pășune, bordeie și oi
Pentru tot soiul de nevoi
Și pentru mâncare.

Toți vor învia, toți se vor întoarce
Într-o zi, acasă, la copii,
La nevasta, care plânge și toarce
La văcuțe, la mioarce,
Ca oamenii gospodari și vii.

Voi, creșteți, dragii mei, sănătoși,
Voinici zglobii, cu voie bună,
Cum am apucat din moși strămoși.
Deocamdată, feții mei frumoși
O să lipsească tata vre-o lună.

Apoi, o să fie o întârziere,
Și alta, și pe urmă alta.
Tata nu o să aibă putere
Să vie pe jos, în timpul cât se cere,
Din lucea cealaltă.

Și, voi ați crescut mari
V'ați căpătuit,
V'ați făcut cărturari,
Mama face ciorapi și pieptari,
Și tata nu a mai venit...

Puii mei, bobocii mei, copiii mei!
Așa este jocul,
Il joci în doi, în trei
Il joci în câte câți vrei,
Arde-l-ar focul!"

* * *

Prin urmare, incontestabil: d. Arghezi este cel
mai mare poet contemporan...

AL. BĂDĂUȚĂ

CRONICA PLASTICĂ

GRIGORESCU

NELUATĂ în seamă de nimeni, a trecut ziua aceea de Iulie când s'au împlinit douăzeci de ani dela trecerea marelui meșter Nicolae Grigorescu spre țara fără de hotar a neființei, spre plaiurile străvezii ale cucerniciei din urmă — douăzeci de ani de laude ditirambice, de glorie națională, de disprețul celor ușurateci și mărunți, de nepăsare și indiferență vinovată. Numele lui a devenit acela al atâtor năzuințe de preaslăvire a valorilor românești și totodată moneda cea mai curentă oridecâteori se vorbește despre pictura noastră. Grigorescu a ajuns să fie un fel de figură mitică pentru masa cea mare, care nu știe încă ce nseamnă arta, a cucerit un domeniu larg în conștiința celor iubitori de neam și de apropierea pământului, trebuind însă să-și părăsească locul pentru întronarea celui alt erou creator: Ștefan Luchian a cărui legendă întârzie încă în cugetul câtorva. Dar cine l'a întronat pe revoluționarul intuitiv Luchian și cine a trecut peste opera de meșter nobil a lui Nicolae Grigorescu? Cine cunoaște într'adevăr nivelul înalt al maturității meșterului dela Barbizon, Vitre, Câmpulung, București și Câmpina și cine extazul eruptiv și nu rareori ignorator de meșteșug al singuratecului Luchian? Vlahuță a cântat imnul pentru divizarea lui Grigorescu, și iubirea lui umilă și sinceră i-a făcut loc spre poarta nemuririi, Vlahuță a fost pentru Grigorescu un compozitor care a desăvârșit în cuvinte textul dat de meșterul din Câmpina; din nefericire n'a știut însă ce sunt valorile plastice, deși a fost condus de un simțământ destul de rar pentru strângerea

eleștarului individual în opera de artă. Nici lui Ștefan Luchian nu ia mers cu mult mai bine, nici soarta faimei lui n'a fost mai profund susținută. Istoria artei unui neam nu se împletește însă din sentimentalități, din lirisme ce stau dincolo de tot ce poate fi numit recunoaștere a valorilor. Istoria artei nu se clădește din presupunerile binevoitoare ale câtorva poeți înflăcărați. Nu simfonia lirică țesută împrejurul substanței lăuntrice a unui tablou ni-l trece în conștiința istoriei. (De aceea un catalog complet și bine ilustrat al operii lui Grigorescu ar însemna nebănuț de mult, o descriere conștiințioasă a câtorva opere puțin cunoscute sau necunoscute, ar fi o faptă mai meritoasă decât adăugarea încă unui imn liric la cele existente). Critica operii lui Grigorescu ca și aceea a operii lui Ștefan Luchian n'a fost scrisă până astăzi; de-abia se întrevăd câteva încercări. Și totuși reprezentantul picturii românești ar suporta o critică severă și conștientă, fără a pierde mult din nimbul superiorității lui. Până astăzi a avut însă soarta destul de ciudată și nu mai puțin dureroasă să fie lăudat pentru slăbiciunile lui și să rămână aproape necunoscut în adevăratele lui fapte artistice. Câte descoperiri se pot face în privința aceasta. Intrând în colecțiile necunoscute ale colecționarilor noștri particulari, te aștepti deseori să vezi o lucrare ca multe altele de Grigorescu și te întâlnești cu viața incomparabilă a unei opere ce a fost realizată de suveranitatea unui meșter foarte neobișnuit, de o *atitudine* artistică mult mai precisă decât aceea a lui Ștefan Luchian, vizionar cre-

ator apropiat sufletește și inconștient de substanța artei populare, un drumet stingher spre culmi, de care meșterul liniștit Grigorescu a rămas îndepărtat.

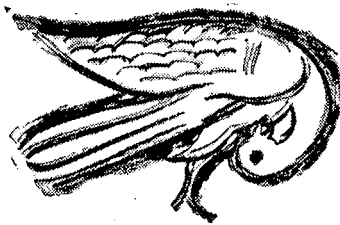
Legenda operii și a vieții lui Grigorescu a evoluat mult în cei douăzeci de ani dela pornirea lui spre meleagurile neatînse, spre limanurile de dincolo, dar nimeni nu și-a dat destulă osteneală să pătrundă în mediul spiritual al celor săvârșite de marele virtuoz, de îndrăgostitul șoselelor noastre prăfuite și al luncilor suave întinse de-alungul apelor. Câți cunosc oare și câți trăesc astăzi cu simțământul acelei extraordinare calități picturale a naturii moarte din colecția rară a domnului Lazăr Munteanu, sau a portretului minunat meșteșugit din rândul prețioaselor lucrări, adăpostite în casa domnului Virgil Cioflec? Nici acel celebru „*Dejeuner dans l'atelier*”, pictat de *Edouard Manet* în anii când pictura de „plein-air” n'a fost încă propagată, nu e lucrat cu mai multă siguranță interioară ca natura moartă a lui Grigorescu, care are calitatea unui *Chardin*, transmutat într-o epocă ce se apropie de destrămarea picturală în artă. Grigorescu a fost un meșter mare, sever și nobil, și cine dorește să facă în privința aceasta încântătoare descoperiri, n'are decât să uite lirismele poezilor și să privească cu ochi nealterați de imnuri superalitiviste sinceritatea demnă și măiestria a atâtor lucrări necunoscute sau foarte rar și cu nepricepere reproduse. Printre lucrările săvârșite la Barbizon, alături de Rousseau, Daubigny, Corot și Diaz se găsesc adevărate capodopere ce pot sta cu cinste alături de cele franceze. Elementele individuale ale artei lui au crescut însă mult de pe urma izolării lui în România, astfel că lumina țării noastre, pulbera drumurilor și limpezimea norilor de var a schimbat și tehnica și paleta pictorului, atmosfera fragedă a câmpiilor și-a găsit expresia cea mai sintetizată în unele dintre lucrările lui. Nu însă în toate. Căci vrând să divinizeze frăgezimea verdului românesc, vrând să măgulească mai mult decât cu puțință firea lui îndrăgostită de tot ce-i însemna pământ și popor român, Grigorescu s'a pierdut uneori, și mai ales în ultimii ani ai vieții lui, în compromisuri ce stau dincolo de sinceritatea închegărilor plastice, în dulcețării. Astfel țărâncuțele pictate de el sunt foarte grațioase și cât se poate de suave, dar — parcă nu mai au carne și oase. Fluiditatea e atotputernică și stăpână în raiurile priveliștilor românești, soliditatea materiei a fost însă uitată, deși realitatea lui Grigorescu vrea să fie destul de concretă. Bătrânul Grigorescu, cel admirat de Alexandru Vlahuță, nu e pictorul scump generației noastre, fiindcă

e un stenograf obosit ce redă numai suprafața exterioară, fluidul cel mai impresionist, prea fugar și prea jucăuș pentru a fi și profund. Firesc: a strâns în lucrările lui o parte din expansiunea sufletului românesc, pe când Theodor Aman nu reușise decât să convingă generația lui de necesitatea unui meșteșug solid și chibzuit. În opera lui Grigorescu e o parte din chipul firii românești, nu însă substanța ce-l leagă pe Ștefan Luchian de înfățișarea ceramicii noastre, de centrul intuitiv al sufletului trac. Luchian va rămâne îndrumătorul artei noi, Grigorescu o figură izolată, chiar dacă *Luchian* și *Petrașcu* au pornit spre domeniul lor individual, păstrând legătura cu pitorescul destrămat al meșterului din Câmpina. Dela „contopirea”, caracteristică în deosebi pentru stadiul de bătrânețe al marilor artiști, Luchian și Petrașcu, au ajuns însă la o puternică și bine definită „relațiune” între valori. Atmosfera românească e mai dură în toată seninătatea ei decât aspectul tablourilor lui Grigorescu; o complectare a acestui aspect ne-a fost dată mai ales de Ștefan Luchian și de Ioan Teodorescu-Ston în noile lui compoziții. În lirica picturală a lui Grigorescu e numai liniște și gingășie, e sufletul mlădios al pământului nostru îmbelșugat și înșorit. Până și vitele albe ajung să fie în pictura marelui îndrăgostit un fel de flori ușoare și suave ca acel „Ghiocel”, care nu fără un înțeles mai profund și-a primit numele. Țăranii și țărâncile sunt flori subțiri ce împodobesc decorativ priveliștea înrudită, înfrățită cu ei. Astfel făptura omului e o parte vegetativă din peisagiul în care se topește. Atitudinea aceasta impresionistă are parcă un sens și mai caracteristic, când ne gândim la înfățișarea omului svelt și grațios crescut din valurile melodioase ale gleei dintre munți și Dunăre.

Pentru cei ce vor veni, Grigorescu rămâne, înainte de toate, pictorul român din Barbizon, portretistul nobil și incisiv în caracterizarea individualității, realizatorul câtorva peisagii ce pot sta alături de cele mai frumoase tablouri italiene ale lui Corot meșterul dela Câmpulung și Vitré. E singurul artist serios ce a știut să ne descrie cu mijloace plastice avântul sufletului românesc în război, rămânând un mare pictor, chiar când muzica ditirambică a gloriificării trebuia să domine. Și aceasta e mult.

Douăzeci de ani după moartea meșterului, legenda ce poartă numele de „Grigorescu” va ajunge poate în sfârșit la un desnodământ măreț și demn de istoria artei românești.

OSCAR WALTER CISEK

DRAMA ȘI TEATRU

„DOMNIȘOARA NASTASIA“, 8 TABLOURI DE DL.

GEORGE MIHAIL-ZAMFIRESCU

TOATA lumea, începând cu autorul, s'a speriat, cu un ușor grăunte de entuziasm, de un mare eveniment: s'a descoperit, în sfârșit, suburbia românească, sub formă de isvor de inspirație pentru artiști! Avem și noi aspecte de viață variată; e aproape de necrezut! Transportul acesta, totuși, nu trebuie să ne mire, când este vorba de lumea pe care o cuprinde. Teatraliștii și teatromanii noștri, apoloniici în clasici sau di-onisiaci în formule triumphiulare de import sau autohtone, cu vagi și incolore excursii lăaturalnice n'aveau cum să cunoască, și mai ales pe scenă, tragicul periferiei, de vreme ce nu-și lămuiresc nici viața și nici literatura ei. Mirarea în fața acestui eveniment, o socot însă cel puțin gratuită după „Diplomatul, Tăbăcarul și Actrița” romanul lui C. Ardeleanu, de curând apărut. Și apoi, află-se, că de ani de zile doar me undeva, în cartoanele Teatrului Național din București o piesă într'un act „Virtutea Militară”, de un domn modest, Panu — un cristal autentic pentru viața învăluită și câte odată adâncă, a suburbiei românești. D-nul Panu a avut mai puțin noroc decât d. Zamfirescu, într'o epocă de o anumită parfumerie literară și dramatică.

Astfel fiind, de-acum și în deobște fi-va legat d. Zamfirescu, virginal, de Ion Luca Caragiale, ca o pereche tragică, în literatura vieții de periferie încete, anevoioase, dar în sfârșit descoperite.

Se cuvine, cred, pentru a prețui cât mai exact valorile, să deoarcem, în fața acestui debut, firele cari ne duc pe căi deosebite. Una e surpriza plăcută a materialului „inedit” pe care îl întrebuințează piesa și despre ea am de spus câteva cuvinte; alta e personalitatea artistică, în general, din cât se poate analiza până acum, a d-lui Zamfirescu și în sfârșit a treia, realizarea poetului dramatic, în „D-șoara Nastasia”.

Neîndoios, d. George Mihail Zamfirescu, are un ochiu atent și precis deschis asupra lumii. Din puzderia de întâmplări în cari trăim — în care trăește — printr'o intuiție sigură știe să aleagă trăsătura caracteristică, știe să alcătuiască mozaicul sintetic al unei opere de artă. Astfel i se relevă d-sale, ca și odinioară lui Caragiale, numai în altă tonalitate — aceea a sensibilității sale — o trăsătură principală a sufletului camenilor de mahala. Cândva am subliniat-o în opera lui Caragiale; astăzi o găsim vie în tragicomedia d-șoarei Nastasia, mult mai aparentă și mai puțin paradoxală fiind încadrată într'o atmosferă mai firească ei. E vorba de răutatea celor dela periferie, și nu de răutatea organizată, de care nu sunt capabili ci de aceea înconștientă, spontană, fir de soi într'un conglomerat sufletețesc cu totul caracteristic făcut din meschinărie, vulgaritate, gigantism și neproporționare a eului.

Astfel scena dela înmormântarea lui Luca, întreagă, dar mai ales fragmentul dintre „domnișoarele Paraschiva și Niculina și Nastasia jalni-

că, o socotesc ca, pe una dintre cele mai bine și adânc observate, și realizată în aceeaș măsură.

Alături de sensibilitate și un remarcabil simț de observație, cari alcătuesc darurile cele mai alese ale d-lui Zamfirescu, d-sa — ca și în tehnica sa dramatică — după cum vom vedea mai târziu în preocupările sale de literatură, suferă de anumite influențe, cari fără nume, vin totuși dela o anumită familie de scriitori. Singur a mărturisit că a descoperit aspecte de viață rusească — de literatură rusească, dacă ne dă voie să precizăm — în viața celor anonimi dela periferia românească. Să însemne oare aceasta privilegiu, instinctelor deslănțuite și desbrăcate de cămășile izolatoare ale tuturor corectivelor sociale și civilizatoare? Cred că da. Literatura sufletelor cu puține coarde dar întinse și dureroase cred că vrea să o slujească d. Zamfirescu. Dar atunci de ce numai decât aspectul acesta să fie „rusesc”? Bănuiesc o ușoară confuzie. Idealul literar al d-lui Zamfirescu este asemător cu opera multor scriitori ruși, iar nu materialul, cât de brutal, simplu și robust pe care îl prelucrează. Căci dela Zola la Gerhardt Hauptmann, literaturile apuse-ne naturaliste, s'au alimentat cu succes mai toate, din colțurile acestea de penumbră ale periferiilor unde sentimentele sunt trănice, tiranice, oarbe și distrugătoare ca și în concepția și opera d-lui George Mihail Zamfirescu. Specificul rusesc, absurdul tragic, d-sa nu l-a întrebuințat și bine a făcut — a rezistat ca un adevărat scriitor conștient de valoarea creațiunii sale — căci altfel ar fi falsificat-o. Singurul lucru căruia nu i-a putut rezista, singurul lucru lipit, și cu atât mai mediocru cu cât este un element intelectual, disonant, schematic dintr'o întreagă influență de problematică pe care neîndoios, dar în minor și difuz, o suferă d. Zamfirescu dela literatura rusească, este simbolul ieftin al unei dureri permanente de maidane românești, mecanizat în acest Luca etern, care la d-sa moare cu Luca și răsare cu Luca Lacrimă.

D. Zamfirescu n'a știut să-și apere complet opera, de pericolul ființei sale. Toate scăderile „D-șoarei Nastasia”, care ar fi putut fi o lucrare remarcabilă vin de aci. O răscruce făcută dintr'un anumit lirism social și multe înriuriri, cu cari lupia se vede puțin, alcătuesc punctul periculos de fărîmare oarecum al operii. Formulele cele mai robuste și evenimentele cele mai violente, nu pot face o tragedie, față de aceste șovăeli, după cum un calambur și o pereche de palme nu pot face o comedie.

Pe scurt, iată viața d-șoarei Nastasia: iubește și e iubită de Luca. Dar și Vulpașin, de a cărui frică știe șapte mahalale, o iubește. Vulpașin, aprig nu poate să înțeleagă și nu se poate resemna cu soarta lui de neales. Într'o noapte, furios, omoară pe Luca. Singură Nastasia știe, dar se preface că nu cunoaște taina omoriturii; ceva

mai mult îi spune că îl va lua în căsătorie. Se fac pregătirile de nuntă, dar în ziua sorocită Nastasia se spânzură iar Vulpașin încunește.

Pentru a realiza acest conflict pe scenă, autorul a întrebuințat distribuția materialului în tablouri. O socot cu totul nepotrivită. În ea personagiile întregi și robuste — așa cum ar fi alcătuit, dacă ar fi fost o dramă remarcabilă — nu pot să crească. Aci este răspântia nehotărârii d-lui Zamfirescu, nehotărâre de care ține nerealizarea completă a piesei. Lucrare de atmosferă sau lucrare de conflict? Autorul a ales o cale de mijloc, păgubitoare, împletită din amândouă. Iarăș prestigiul unei tehnici care îi impunea, de aiurea, dar care nu l-a servit. Avea un material bogat, pe care cu calitățile sale într-un contur precis de câteva acte l-ar fi putut sculpta. Nu s'a mulțumit cu atât, și a făcut o operă hibridă, din punct de vedere tehnic, mult scăzută din impresia pe care ar fi putut-o da. Personagiile principale nu pot crește până la complexitatea lor dezvoltare în cămăruțele astea mici pentru că nu au loc, și mulți puțin cât e mai trebuie rezervat și pentru atmosferă. Cămăruțele sunt în timp — firește, iar personagiile n'ar fi putut fi decât de contur masiv și neted.

Dacă ar fi să îi caut d-lui Zamfirescu un temperament asemuiător, din punct de vedere al poeziei dramatice și tehnice ei, n'aș opri fără șovăială la scriitorul vienez Arthur Schnitzler. Amândoi, întrucât privește viziunea scenică, au un deschilibru între seria mimică și cea verbală. Textul cantitativ, stă mult mai prejos de gesturi. De unde și abuzul de joc de scenă, preindicat, și de scene mimice pur și simplu, cari îl încătușează pe interpret, dând foarte puține posibilități artei actorului. În afară de fragmentarea în tablouri scurte, dar însăși scena l-a din tabloul al 5-a dintre Ionel și Niculina, o întreagă scenă mimată, reamintește uimitor „Hora” lui Schnitzler, ca factură — și nu dintre cele mai fericite. E păcat că în această lucrare isbutită în câteva episoade, eforturile autorului au difuzate de preocupări și influențe divergente într-atât, încât adeseori o parte întreagă din acțiune și un personaj important — Nastasia — sunt antrenate de o falsă memorie.

În pregătirea răsunării ei — pe care nu o săvârșește decât indirect — Nastasia, reia pas cu pas drumul Ancăi, din „Năpasta” lui Caragiale!

Acest Caragiale oricâtă literatură va fi făcut în vocabularul său, după cum se rostește atât de neînduplecat d. Zamfirescu, i-a dăruit și d-sale o fărîmă din acțiunea sa.

Și-apoi tot Caragiale și poate Gerhardt Hauptmann, dacă d. Zamfirescu n'ar fi fost atât de aspru cu ei, și dacă sirenele Ossip Dymov și Schnitzler nu l-ar fi rătăcit neștiind, sirenele, ce material vrea să prelucrez d. Zamfirescu, l-ar fi învățat că nu numai expresiunea-formulă sau injurătura fac sufletul viu, graiul unor anumite categorii sociale. Domnul Zamfirescu protestează împotriva „brîului roșu și al plasticeii superficiale” și nici d-sa — minus brîul roșu — nu face mai mult.

Ceara moale a cuvântului turtit sau cucuiat de un suflet care intră în el și îl diformează după necesitățile lui, poartă mai multă expresivitate decât toate mimicile meticuloase notate de la birou. Lucrul acesta l-au înțeles toți cei cari au întrebuințat dialectul sau „argo”ul în teatru. Din cuvânt isvorăște gestul. El e celula care poartă și psihologia și atmosfera unui personaj. Că stălcirea lui poate duce la tic și la false vopsea este iarăș adevărat. Dar observarea valorilor sale în dialect și întrebuințarea lui cu dublul efect, de sfărîmătură de suflet și mărgea de text este marea artă. Dacă s'ar fi apropiat de ea, autorul d-șoarei Nastasia, ar fi văzut că și psihologia și atmosfera piesei sale ar fi crescut armonios din graiul personajilor sale și n'ar mai fi fost nevoit să sacrifice atât din lucrarea sa actorii i-ar fi fost recunoscători.

Teatrului Regina Maria îi revine lauda de a fi adus în fața publicului opera d-lui Zamfirescu, în care vedem un real talent, desfășurat și cristalizat complet, în timpurile viitoare de limpezire.

Alături de d-nii *Storin* și *Maximilian*, cari au ținut stâlpii acestei flamuri originale, d-na *Sofica Ionescu*, remarcabilă în felul cum s'a folosit de un text restrîns. D-șoara *Sorana Topa*, își desfășoară pretutindeni temperamentul său supra încărcat, răușind câteodată să-l smulgă pe spectator, dar de multe ori să-l împovăreze cu o excesivă intensificare a mijloacelor sale de expresiune. Cu aplicațiune, cu priceperea și disciplină montarea s'a tăiat precis în tablourile atât de mult dorite.

COMEDIA FERICIRII

4 ACTE DE NICOLAI IEVREINOW

Vechi de sute de ani, personagiile Comediei dell'Arte în teatrul modern, și mai ales în teatrul temelor libere și al unor anumite simboluri capătă o viață nouă.

Născute și apoi moștenite sub forma unor figurine satirice, înălțate din directă observație, au fost trecute apoi, în glorioasa lor epocă în tipizări, pentruca acum, o romantică specială să le lărgească imperiul, tăind în urma lor galerii de simboluri cu numeroase ecouri. Astfel, Arlechinul, Pierrot-ul, Colombina după Banville trec numai cu haina și ritmul lor în mâinile lui Ievreinow, magic, talismane unor destine scenice

ce vor să toarcă, destrămate, rupte și iarăș re-luate, gânduri mai mari și mai subțiri, și mai dinainte atrăgătoare, legate fiind de degetele mecanizate ale acestor păpuși.

Dacă marionetele nu sunt direct întrebuințate ca în „Moartea veselă”, atunci cel puțin lumea lor, cadrul în care ele se mișcă e pus ramă noiei povestiri. „Comedia fericirii” își trece firul prin trei cercuri de lumi iluzorii, prin trei grote de false aparente, începând, sau mai exact sfârșind cu acel al Comediei dell'Arte, apoi cu acel al Carnavalului și însfârșit cu decorul teatrului autentic. Ceeace se întrebuințează din aceste lumi

este încheietura acea bogată în absurd, în ridicol și în drumuri multe și necontrolabile care pot duce ori unde și care asigură în permanență autorului libertăți și de tehnică și de gândire. Este legătura dintre real și ireal, camera hermetică pentru marele public de preparare a iluzii, locul unde se întâlnesc firele acțiunii: repetiția iureșul carnavalesc. . . Singurul aparat creator de iluzii, care nu se poate descompune în mai multe mișcări, dar care nu a fost uitat ci a fost cu multă abilitate, și el cules din viață, e Cărtură-reasa.

Acesta este aparatul complex, de invenție nouă sau veche, prin care Ievreinow va face să treacă și voiul vieții, cu firele lui limpezi sau mortăciunile pe care le duce cu el. În esența lor intimă schimbări nu se vor putea produce, ci numai de dragul unor ireale ogindiri trandafirii aruncate peste aceste triste hoituri își încarcă experiența, autorul.

Doctorul Frege, în piesă, vrea să împărtășească lumea cu fericire. El e cărturăreasa. Astfel află gândul și soarta multor nefericiți. Într-o pensiune, aceea a Mariei Iacorolowna e un cuib de obidiți. Și doctorul pornește spre fericirea lor. Angajează în acest scop trei actori adevărați, dintr'un teatru în care cade, să-și facă alegerea, în timpul unei repetiții.

Fața tristă a meseriei creatoare de iluzii, pe care o ceată de nealentați se străduiesc să lege o mască, compune atmosfera unui act minunat, observat, interpretat, cum rar se construiește vreunul din elemente atât de greu deprins, și fragile.

Adevărata piesă a d-rului Frege, începe abia în actul următor, al treilea. Aci instrumentele actoricești crează fericita înșelătorie, împletită în însăși viața. Sunt ca trei jertfelnice din care se înalță vulturile unui fum îmbătător, ce dă perspectiva gândurilor cotidiene lărgeste cadrul vieții mărunte, legând speranțele și entuziasmele.

Termenul experienței însă, e pus mai dinainte, de doctor: durată carnavalesc. Viața se injectează cu binefăcătoarea nebulie pe un timp de... E un tratament la care asistăm. Și experiența răuștește. Sufletele bolnave se înfiripează și tragicul sfârșitului nu e tras în fața spectatorului ca o lamentabilă targă. O rachetă multicoloră și sgomotoasă, urcă par'că într'o apoteoză din spitalul acesta de suflete, în ultima noapte de car-

naval, cu o singură înfrângere subliniată: aceea a profesoarei Aglaia. Din spuma aceasta de gând și de costume și de canava dramatică, lucrată în ochiuri mari și multe ițe, răsar spre închinare făuritorii cei trei, cei patru, cu d-rul Frege, ca într'o veche și bine cunoscută paradă de comedianți...

Evenimentele se înșiră epic și cresc urele din altele, ca inelele unor omizi. Dramatic însă, e gândit asaltul doctorului Frege împotriva a-celeii puteri care nisipește praguri de-alungul vieții, în fața căror cad cei fără de aripi și vis. Rezistența aceasta nevăzută se simte pretutindeni și Comedia e a arcului sufletesc ce trebuie reîntins — a iluziei care în mod curent se chiamă fericire.

Ideea nu e nouă. Ceeace cucerește însă este pathosul ei în piesa lui Ievreinow, un pathos mascat cu pudoare în spuma unei arlechinade care, pentru a nu-și divulga numirea, este alambicată într'o pastă hrănită de multe izvoare.

Această cochetărie a autorului, pentru a ascunde lirismul gândului său turbură apele, nelăsând lucrarea să crească armonios.

Sunt destrămări și incidentale care umbresc pe alocuri nu numai episoadele dar întreaga piesă.

„Comedia fericirii” a fost un prilej bun, pentru desfășurarea fantaziei domnului Soare, care a știut să tragă și liniile mari de evoluție a piesei și să picure și amănuntul și culoarea. Ritmul sufletesc al operii, a fost în special prins de d-sa, cu toată creșterea lui, până la roseta finală, plină de mișcare.

Artiști de frunte ai Teatrului Național au avut prilejul, de asemeni să-și încerce resursele. În primul rând d-na *Agespina Macri-Eftimiu* care în rolul de compoziție al bătrânei profesoare Aglaia s'a înfrînt până la țiparul colțuros dar pitoresc al personajului său.

Deasemeni d. *Vracca*, adaugă calităților sale vădite, virtuozitatea în înțelesul cel mai cuprinzător și bun al cuvântului.

D. *I. Morțun* bogat în resurse, trăește pe scenă, din suculentul său humor, alături de d-șoara *Toto Ionescu*, care dela îndepărtatul său Cherubin până astăzi, s'a simțit întotdeauna bine, în personajele comediei spumoase și de tradiție.

Un spectacol nou, fantezist și plin de poezie.

ION MARIN SADOVEANU

CRONICA MARUNTA

HASDEU a fost comemorat la Cămpina, douăzeci de ani dela moarte. Chemați și nechemati să rostească vorbele evocării s'au adunat în jurul bizarului „castel” în paragină, uniți de acelaș sentiment respectabil pentru neodihnitul spirit al „magului”. Sentimentul acesta ne-a stăpânit și pe noi — în sensul în care i-a dat rost d. N. Iorga.

Hasdeu ne mai poate spune ceva nouă, celor de azi? Răspunsul e latent în inițiativa acestei comemorări afirmative Dar el trebuia precizat când s'a pus chestiunea reeditării operei marelui

om. Om mare și profund curios. O curiositate multiformă, avidă și veșnic nesatisfăcută, caracteristică pentru stadiul culturii noastre când a lucrat Hasdeu. Pe deoparte, geniul lui cu un complex de posibilități ce depășeau contemporaneitatea științifică și literară; pe de altă parte, setea frenetică de a realiza toate aceste posibilități lăuntric date. Obiectiv privită, setea lui lăuntrică de a realiza apare ca o voință uriașă de a fundamenta fiecare ramură de cultură pe care a atacat-o. Istoric, filolog, dramaturg, romancier, poet liric, polemist satiric, filosof reli-

gios în felul lui, — toate aceste drumuri voia să le lărgească, să le lumineze, să le străbată, să le croiască, — toate deodată. Dacă cultura noastră, contemporană lui, ar fi înfățișat valori ceva mai reale și mai definite, geniul lui Hașdeu nu s'ar fi împrăștiat poate, pe o suprafață atât de întinsă. S'ar fi concentrat poate într-una sau în câteva direcții cu perspectiva unei strălucite realizări definitive. În împrejurările date însă, el a reeditat cazul unui Dimitrie Cantemir sau al unui Lomonossov care stă, la începuturile culturii rusești, monstruos de multiplu, înfigând pietre unghiulare mai tuturor edificiilor de mai apoi ale culturii patriei sale, dar el însuș neisprăvind niciunul din aceste edificii.

Intrebarea e: sânt pietre unghiulare toate pietrele așezate de năpraznica voință creatoare a lui Hașdeu? D. N. Iorga propune o selecționare în opera lui. Sânt în ea ipoteze și teorii firește perimate, sânt în ea drumuri intuite genial și numai ale lui Hașdeu și adevăruri valabile pentru noi cei de azi și de mâine. Opera lui e un labirint. Din tot ce a scris el, circulă azi aproape numai *Răzvan* și *Vidra* și *Sic cogito*. E tot ce e mai reprezentativ în Hașdeu? *Sic Cogito* e cartea lui cea mai citită. În adolescența noastră nu era licean să nu-și satisfacă în paginile ei gustul metafizic al adolescenței. Cartea ne părea seducător de logic gândită și construită, ca să nu ne imbie vaste reverii metafizice și să nu provoace discuții aprinse în care aveam noi înșine iluzii de filosofi spiritaliști. *Sic Cogito* se impunea și se impune și prin povestea sfâșietoare din care s'a născut. Era un tată îndoliat a cărui infinită durere stabilea iluzorii căi de comunicație între nemângâierea lui pământească și bolta lactee unde plutea, prea curând deslegat de lume, sufletul unei copile adorată. Dar toată această seducătoare construcție logică a lui *Sic Cogito* se întemeiază pe o grotească experiență spiritistă în care prieteni, cari voiau să mângâie pe bătrânul tată, jucau comedia *medium-ilor* supranaturali. Cartea are deci la bază o bună credință respectuos escrocată, dar nu mai puțin escrocată. Și escrocheria odată descoperită, nu se confundă în neant întreaga construcție logică ce satisfăcea gustul metafizic al adolescenților? Valabilă ca paliativ pentru marea durere a lui Hașdeu, *Sic Cogito* ce e pentru noi decât o mare eroare investimântată în armătura strălucitoare a cugetării?

Ceeace îi trebuie generației de azi e un ghid în vasta și multiplă operă a lui Hașdeu. O monografie de cristal în fețele căreia să se răsfrângă colorile de curcubeu ale acestui mare spirit românesc. Istoria lui Hașdeu, cu multiplele ei asalturi spre realizare, cu văile și culmile ei, cu tragicul multor neisbânzi, va fi de o reală fecunditate pentru sufletul generației de azi. În orice caz, de o mie de ori mai fecundă de cum ar fi, bunăoară, monografia fericitului său contemporan Titu Maiorescu, realizat liniar și uscat în tot ceeace a putut să dea. Stufosă personalitate a lui Hașdeu răspândește în jurul ei nu știu ce mister și nu știu ce neguri de legendă care exercită atracție asupra noastră. Însăși povestea neisbânzilor lui rămase ca niște piscuri ciuntite de trăsnet în avânturile lor spre cer, poate fi egal de fecundă.

Am citit cu emoție articolele, scrise în jurul comemorării dela Câmpina, ale unui publicist dintre cei mai tineri și mai temeinic pregătiți, —

d. Mircea Eliade. Era un strigăt după această monografie a lui Hașdeu. Și poate strigătul e al întregii generații tinere lipsite de stâlpii de foc prin deșertul zilelor actuale.

P. S. Ce soartă tristă are memoria lui Grigorescu, gloria picturii noastre! Tablourile lui, câte erau în posesia Statului, — și erau multe — pierdute pentru totdeauna, înghițite de Leviatanul rus; casa dela Câmpina distrusă. Urmele lui se șterg de pretutindeni, ca sub prigoana unui blestem. Rămășițele de pânze furate din Pinacotecă. După douăzeci de ani dela moarte, nu mai găsim niciăieri dumnezeiasca lumină a plâsmuirilor lui. E poate o jenă a propriei noastre vinovății care ne oprește să vorbim de dânsul? A murit în acelaș an cu Hașdeu, în Iulie 1907 și aceeaș Câmpină a recenteii comemorări înseamnă, pentru noi, mult mai mult prin Grigorescu decât prin Hașdeu. Și totuși nicio vorbă de pomenire nicio vorbă de evocare a numelui lui de mare creator rămase fără operă! Statul român e perfect indiferent în fața dezastrului Grigorescu. După războiu, i se oferea, pe un preț de nimic, neprețuita colecție a lui A. Vlahuță. Ea a trebuit să intre în casa unui bancher. Grigorescu există totuși, numeros, în colecțiile particulare. Suficient ca Statul să alcătuiască un admirabil muzeu al pictorului. Ar fi comemorarea cea mai bună.

2

Portretul e un gen absent din preocupările plasticei noastre curente. Nu portretul cu evantaliu al doamnei X. surzând grăsuliu și triumfal dela înălțimea unei societăți unde aristocrația de spirit și sânge s'a înlocuit cu o bruscă îmbogățire; nici portretul domnului Y, negustor de vagoane de oase și mare amator de artă, care ține să-și nemurească burta decorată în arcu Craiului-Nou de lanțul ceasornicului auriu. Acestea ne interesează mai puțin. Mai ales când artistul execută comanda numai așa ca s'o execute — cu sentimentul profesional al fotografului. Ne interesează portretul document, — document cultural — care să închege în liniile individualităților un fel de istorie plastică a epocii, în tot ceeace această epocă a avut mai înalt și mai caracteristic. A murit Regele Ferdinand. Am voit să împodobim paginile acestei reviste cu chipul venerat al eroului Unirii. Nu l-am găsit niciăieri. Nu există. E ca și cum în țara Regelui Ferdinand n'ar fi trăit în vremea sa niciun pictor și niciun sculptor român. Sau pareă ar fi trăit numai d. Bulgăraș pictor și d. Cireșescu sculptor, singurii cari, intrând în gustul artistic al doamnelor de onoare, au fost introduși să portretizeze pe Rege. (În treacă fie zis, castelul dela Bran al Reginei Maria e prevăzut cu un paraclis pentru retragere religioasă. Proaspăta zugrăveală a paraclisului e dureros de hădă. Desigur autorul acestei orori a fost recomandat de acelaș gust al înaltului anturaj regal).

A murit Vasile Pârvan, învățatul prin care Universitatea și Academia și-au trăit una dintre cele mai luminoase glorii și prin care știința românească și-a sporit prestigiul peste hotare. Există un portret al lui Vasile Pârvan, un bust al său? Singur O. Han s'a gândit cu pietate să ia, măcar în ultimul moment, masca tragică a acestui ascet al vastei lui științe și mucenic al neiglijenței medicale.

Dar luați pe rând oamenii noștri reprezenta-

tivi. În afară de creionările incisive ale lui Iser deacum douăzeci de ani, veți găsi câteva busturi ale lui O. Han: un excepțional de puternic N. Iorga, un acceptabil A. Vlahuță, un corect Liviu Rebreanu și un pitoresc Mihail Sorbul; un expresiv portret al lui Octavian Goga de Camil Ressu; alte câteva busturi ale lui C. Medrea: un Coșbuc documentar, un Delavrancea oarecare, un foarte bun Theodorescu-Sion și un Marius Bunescu tot așa de bun; și cam atât.

Cât pentru rest, pastica noastră se pare că e-vită sistematic dificultățile unei verificări, cu documentul viu. Ea nu iubește portretul și are mai ales indiferență pentru portretul cultural. Sânt două-trei motive, facile și agreabile, care o domină. Un peisaj cu arbori, un ghiveciu de flori (cu portocală și pipă), o stradă din Balceic (cu minaret și cu măgar) o femeie pe sofa, cu carte (lubita). Câteva motive utilizate până la banalizare — ca un clișeu, răspândite până la exasperare — ca o manufactură. Ele se zămislesc în doi timpi și trei mișcări (Balceicul se fabrică iarna, în atelier) și se împun spre vânzare Ministerului Artelor (prin deputații regimului). Firma poartă titlul demn și susceptibil: Arta Plastică Românească.

S

Mausoleul lui Vasile Alecsandri, deși început acum trei ani la Mircești, revine de atunci mereu în discuție — mai mult decât în faptă. E încă o ilustrare a felului cum se concep și se clădesc la noi monumentele „nepieritoare” — ca vestitul Arc-de-Triumf și Catedrala Incoronării. Un gând evlavios s'a ridicat din sânul Academiei Române să adăpostească sub boltă de artă țărâna bardului care zace până azi în curtea căsuței boierești, sub un șopron. Și d. Al. Lapedatu, pe-atunci ca și acum, ministru al Artelor, a pus la dispoziție toate mijloacele materiale pentru înfăptuirea aceluși gând pios. Și totuși trei campanii de lucru, timp de trei ani, au trebuit ca monumentul să fie zidit. S'a început într'un an, a fost dărîmat al doilea an ca să se reia dela capăt — și poate în toamna aceasta va fi zidăria gata. Cine nu l-a văzut și aude că de trei ani se lucrează la dânsul își închipuie firește, că acest mausoleu trebuie să fie un monument grandios, ca Domul Invalizilor sau ca Pantheonul. El e ceva mai mare decât un cuptor de pâine, mărime obișnuită. Fără nicio exagerare și fără nicio ironie! Dar costă câteva milioane, fiindcă întâia construire, dărâmarea și reconstruirea au depășit mereu suma inițială a devizului.

Și mai are o poveste acest biet mausoleu. Povestea picturii. Fusese dat dela început să-l nemurească în colorii d. Pavel Popescu-Molda, despre care poate n'ați auzit. D. Pavel Popescu-Molda se ocupă cu descojirea bisericilor și cu spălarea picturilor vechi, Meserie onorabilă și cu caracter pios, — ceea ce a indus în eroare Academia care a confundat pe acest modest spălător de pietăți cu un pictor vrednic să împodobească lăcașul de repaus al lui Vasile Alecsandri.

Urmașul d-lui Al. Lapedatu, d. Vasile Goldiș a căutat să repare această mică greșeală academică și a însărcinat cu pictura pe d. I. Theodorescu-Sion. D. Sion avea un splendid proiect decorativ cu scene și motive din opera lui Alecsan-

dri, arhaizate, organizate și bizantinizate, așa ca lucrarea întreagă, deși pe motive profane de inspirație, să aibă o înfățișare religioasă. Ar fi fost o transpunere picturală și o transfigurare religios-simbolică a poeziei lui Alecsandri. Toți câți l-au văzut, — artiști, scriitori academicieni subțiri (speja există totuși), — au rămas încântați de proiectul d-lui Theodorescu-Sion. Afară, bine înțeles de Academia Română. Înalta instituție de cultură s'a opus categoric. S'au opus adică dd. Emil Racoviță, savantul președinte al Academiei, și Ion Bianu, funcționar vechiu al Academiei, pe care publicul — nu pricepem prin ce mister — îl confundă cu un adevărat academician. Conflictul era deci inevitabil între un Minister care e al Artelor și Academia care reprezintă știința și literatura plus o veche anexă administrativă: d. Ion Bianu. D. Emil Racoviță savantul nostru biospeolog, care a studiat cel dintâiu viața mormolocilor anonimi de prin grottele oceanice, e un specialist circumscris în specialitatea sa. În artă și în conflictul de care e vorba, d-sa reprezenta cu demnitate academică părerile... d-lui Ion Bianu. D. Bianu este entusiast admirator al d-lui Pavel Popescu-Molda. D-sa găsește că d. Molda e tradiționalist, iar d. Sion e modernist. (Pentru d. Bianu tradiționalism înseamnă lipsă de chemare; d-sa însuș ca autor al marelui opere științifice *Neantul în istoria literaturii române*, e un distins tradiționalist ca și d. Molda). Deci d. Racoviță, ambasadorul acelei Babe Cloanțe din podul Academiei a avut o idee genială și chiar academică. Și anume: să picteze mausoleul lui Alecsandri întâiu d. Molda, la iuteală, pentru inaugurare; iar d. Theodorescu-Sion, care are „un proiect interesant”, să și-l picteze la urmă, pe îndelete, peste d. Molda!! (Cred că d. Racoviță dacă ar ceti aceste rânduri ce dau în vileag năstrușnica sa propunere s'ar jena oarecum. O transcriu ca perlă de cugetare academică, — să nu se piardă).

E greu de prevăzut? D. Goldiș a socotit propunerea Academiei cam „absurdă” și a incredințat lui Theodorescu-Sion pictarea mausoleului.

Urmașul d-lui Goldiș la Arte, d. Al. Lapedatu, a regăsit povestea urzită până aci. D-sa e unul dintre cei cari au admirat proiectul lui Sion Dar Academia cerea o revanșă, iar d. Lapedatu e academician, deci constrâns să fie, în acest caz, gentil. Și astfel d. Pavel Popescu e biruitor, iar Theodorescu-Sion anulat ca un cărpaciou oarecare. Știrbit o clipă, prestigiul academic s'a lipit la loc ca ciobul unei străchini de muzeu. Că în schimbul unei originale opere de artă, vom avea moldificarea stupidă a mausoleului dela Mircești? Ce importă! Baba Cloanța rânjește galben din ultimul dinte și ne dă cu sic!

Z

La Nouvelle Revue Française (August) tipărește o interesantă cronică muzicală a lui Boris de Schloezer despre *Oedipus-Rex*, lucrarea lui Igor Strawinsky, care a fost „marele eveniment, singurul eveniment” al sezonului muzical, de primăvară. *Oedipus-Rex* e o operă-oratoriu în forma consacrată de Haendel. Ea marchează odată mai mult întoarcerea compozitorului spre formele clasice.

Prin compozițiile de până acum șapte ani, Strawinsky se manifesta ca un revoluționar în tehnica muzicală; o extraordinară putere de in-

venție, o poliritmie frenetică la baza căreia sta inspirația din folklorul melodic rusesc, un primitivism spontan și viguros colorat, făceau dintr-insul șeful școlii moderniste, unanim aplaudat și imitat. Fragmente din *Petruška*, dense de-o forță clocotitoare, colorate de pitorescul vieții populare, interpretate de un *Sirota* sau de un *Rubinstein*; cutare suită simfonică, spirituală prin jocul capricios al intențiilor caricaturale, vibrând sub mâna lui *Hermann Scherchen*, ne-au adus și nouă, bucureștenilor, emoția nestăpânită a geniului *strawinskyan* din prima lui fază de creație. *Strawinsky* se declara pe atunci antiintelectualist și adept al unei primitivități spontane și telurice.

Cu *Oedipus-Rex* se plasază, voit spre extrema dreaptă. Intr-o mare măsură, compozitorul apare ca un restaurator al unor forme și al unei tehnici ce păreau căzute. Noua-i operă-oratoriu, în genul lui *Haendel*, „ne pune în fața unui stil esențialmente armonic, în care contrapunctul se află mai totdeauna strict determinat prin acord, și a cărui construcție cu toate variațiile și cu toate libertățile ce și le ia autorul, se razimă ferm pe baza solidă a acordurilor perfecte”. Textul operei e scris de *Jean Cocteau* și, afară de partea solistului povestitor, a fost tradus în latinește pentru a-i adăuga încă o notă de impersonalitate clasică. Fără îndoială, în amănuntele lucrării se regăsesc aceleași „elemente eteroclitice” a căror contopire unitară e secretul artei lui *Strawinsky*. *Boris de Schloezer* găsește că, și sub acest aspect de restaurator al formelor clasice, marele compozitor aduce atâta forță personală încât creațiile lui din urmă par mai noi și mai revoluționare „decât tot ce am auzit până acum”. Și continuă: „Nouă și revoluționară e această operă pentru că metoda și principiul, pe care le pune aici în joc *Strawinsky*, sânt cu desăvârșire noi pentru epoca noastră și radical opuse diferitelor tendințe moderne. Aș zice că *Strawinsky* e revoluționar cum e actualmente *Charles Maurras*, adică în numele unui ideal antiindividualist de ordine și de disciplină”.

În acelaș număr, *Nouvelle Revue Française* descoperă, în sfârșit, pe cunoscutul mistic danez *Soren Kierkegaard* (citată adesea și de filozofii români), pe care *Germania* de mult l-a tradus, l-a studiat și interpretat. În nemțește se poate găsi și buna monografie scrisă de compatriotul său *Harald Höffding*.

Edmond Jaloux își adună într'un volumaș articolele despre *Rainer Maria Rilke* scrise cu diferite prilejuri: unul când s'au publicat în franțuzește întâiele fragmente din „Insemnările lui *Malte Laurids Brigge*”; altul, întregitor când s'a tradus cartea întreagă; un altul de impresii asupra omului *Rilke*; altul la moartea marelui poet, plus câteva interesante considerații asupra „mesajului” lui *Rilke* ca poet mistic în lumea modernă. Cititorul francez va cunoaște astfel o ureche, sau un sfârc de mustață din chipul literar al lui *Rainer Maria Rilke*. Fiindcă volumașul lui *Edmond Jaloux* suferă de un viciu fundamental: autorul lui nu cunoaște din operă poetului german decât „Insemnările lui *Malte Laurids Brigge*”, care orice s'ar spune, e o carte în marginea acestei opere. Pline de interes, fără îndoială, aceste „Insemnări” — prin finețea artei cu care sânt scrise prin sensibilitatea ascuțită până la durere, care le străbate. Se știe că *Malte Laurids Brigge* e un fel de pseudonim al lui *Rilke*, iar însemnările sunt o autobiografie deghizată astfel. Autobiografia unui fragment din viața poetului, atât de lăunțară ca preocupare centrală și atât de vast mprăștiată prin călătoriile lui peste mări și țări.

Edmond Jaloux a procedat paleontologic voind să construiască dintr'un os găsit un întreg schelet. Nu era nevoie atâta vreme cât totată opera lui *Rilke* stă, vie la îndemână. Reținem din impresiile personale ale criticului asupra poetului, mărturisirea prețioasă făcută de *Rilke* că „Insemnările” sânt numai un comentariu în proză al volumului de poezii *Buch der Bilder*. Un astfel de comentariu în proză la cealaltă mare carte de poezii, *Stundenbuch*, trebuie să considerate și *Povestirile despre Bunul Dumnezeu*, tălmăcite în românește (Colecția „Cartea Vremii”) de cel care semnează rândurile de față. Fiindcă *Stundenbuch* mi se pare cartea centrală a lui *Rilke* și fiindcă aceste poezii mie mi s'au părut aproape intraductibile, m'am resemnat să dau cititorului nostru o imagine în proză prin *Povestirile* de curând apărute.

Dar, încăodată, și *Povestirile* și *Insemnările* — pe care le cunoaște *Edmond Jaloux* — sânt lucrări marginale în opera lui *Rilke*, aducând, abia pe departe, ceva din magia extraordinară a versurilor din *Buch der Bilder* și din *Stundenbuch*, cele două culmi peste care plutește în nori de glorie acest mare înspirat al vremii noastre.

Nichifor Crainio

— Reproducerea „Grigorescu”, din acest număr al „Gândirei”, sunt după clișeele monografiei „Grigorescu”, a d-lui *Virgil Cioflec*, apărută în editura „Cultura Națională”.

Revistele pentru schimb și cărțile de recenzat se vor trimite pe adresa redacției: *Str. Polonă, No. 38.*

GRIGORESCU

„AUTO-PORTRET“

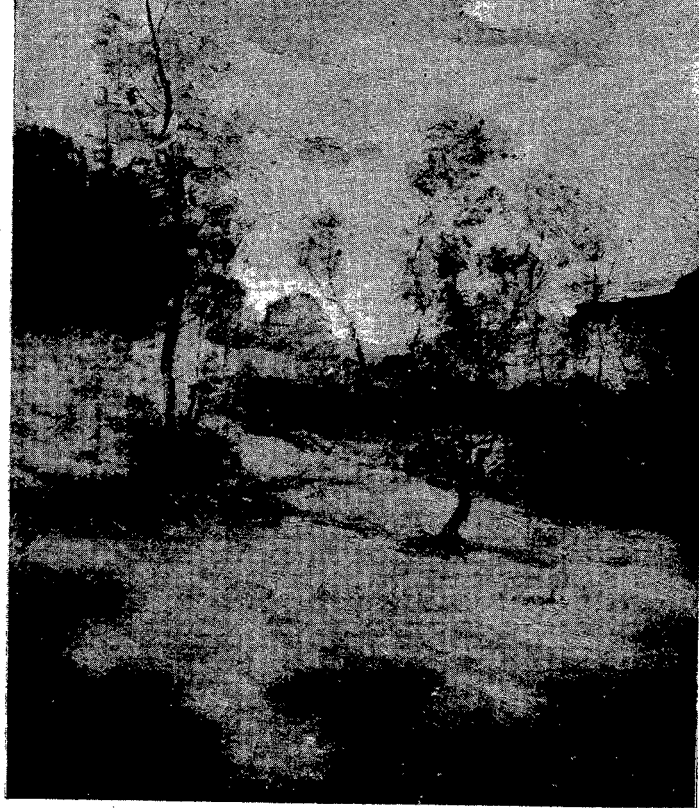
GÂNDIREA

GRIGORESCU

„CUSÂND“

GÂNDIREA

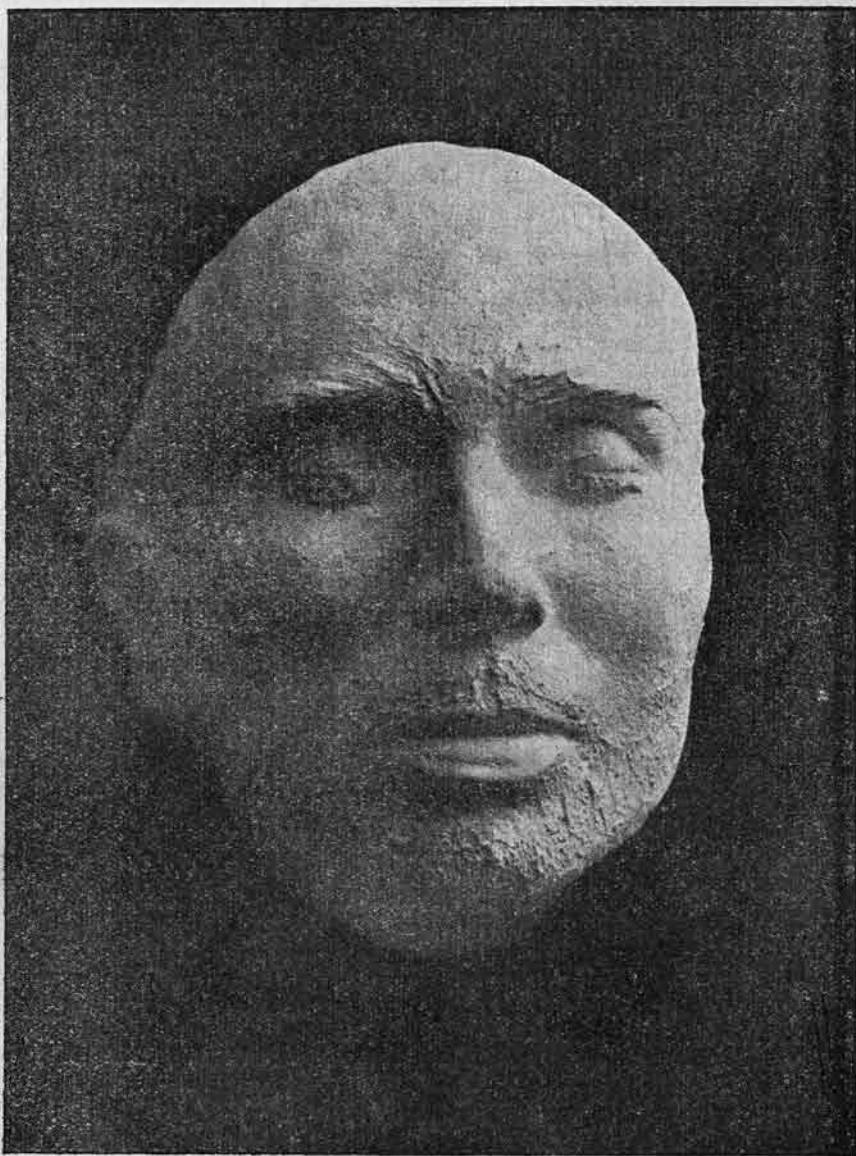

GRIGORESCU

„DIMINEAȚĂ“

GÂNDIREA

MASCA LUI VASILE PÂRVAN

A APĂRUT:

RAINER MARIA RILKE
P O V E Ș T I
DESPRE BUNUL DUMNEZEU

in românește de NICHIFOR CRAINIC

Colecția „Cartea Vremii”. Prețul 30 lei.

A APĂRUT:

LUCIAN BLAGA
MEȘTERUL MANOLE

DRAMĂ IN 5 ACTE

Prețul 60 lei.

A A P Ă R U T :

F U G A L U I Ș E F K I

R O M A N

DE EMANOIL BUCUȚA

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”.

PREȚUL 70 LEI

A APĂRUT:

TUDOR ARGHEZI
CUVINTE POTRIVITE

P O E Z I I

Edit. Fundația Cult. Principele Carol și Bibliofila.

Prețul 250 lei.

A A P Ă R U T

„I N T U N E C A R E”

PARTEA I

R O M A N

DE CEZAR PETRESCU

C A R T E A V R E M I I

COLECȚIE ENCICLOPEDICĂ
INGRIJITA DE NICHIFOR CRAINIC

AU APARUT:

1. EMANOIL BUCUȚA	LEGĂTURA ROȘIE nuvele.
2. CHARLES MAURRAS	VIITORUL INTELIGENȚII in rom. cu o introducere de T. Vianu.
3. IOŢ PILLAT	SATUL MEU, VERSURI cu gravuri in lemn de Teodorescu-Sion.
4. LUCIAN BLAGA	FENOMENUL ORIGINAR studii filosofice.
5. H. IBSEN	FEER GYNT trad. in versuri de Adrian Maniu.
6. MIHAI D. RALEA	INTRODUCERE IN SOCIOLOGIE.
7. LUCIAN BLAGA	FAPTA joc dramatic.
8. D. IANCOVICI	SOCIETATEA NAȚIUNILOR
10. L. PIRANDELLO	HENRIC IV trad. de Al. D. Marcu.
11. V. VOICULESCU	POEME CU INGERI
12. OKAKURA KAKUZO	CARTEA CEAIULUI trad. de Emanoil Bucuța.
13. N. DAȘCOVICI	DUNĂREA NOASTRĂ

EDITURA FUNDATIEI CULTURALE PRINCIPELE CAROL

EXEM-
PLARUL
LEI 30.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 30.—

REDACTORI: CEZAR PETRESCU ȘI NICHIFOR CRAINIC
GRUPAREA REVISTEI: LUCIAN BLAGA, VASILE BÂNCILĂ, EMANOIL BUCUȚA, AL. BUSUIOCEANU,
OSCAR WALTER CISEK, N. M. CONDIESCU, DEMIAN, O. HAN, NAE IONESCU, G. M. IVANOV,
ADRIAN MANIU, ALEXANDRU MARCU, GIB. I. MIHĂESCU, ION PILLAT, ION MARIN SADOVEANU,
FRANCISC ȘIRATO, TUDOR VIANU, V. VOICULESCU

APARE ODATĂ PE LUNĂ

REDACȚIA: STRADA POLONĂ No. 38, BUCUREȘTI.

No. 9

SEPTEMBRIE 1927

CUPRINSUL:

PEN-CLUBUL ROMÂNESC de <i>Nichifor Crainic</i>	85	IDEI, OAMENI & FAPTE	
TOAMNĂ DE SUFLEC (poezie) de <i>Tudor Arghezi</i>	88	CONGRESUL PRESEI LATINE de <i>Emanoil Bucuța</i>	218
CRAII DELA CÎRCEA VECHĂ de <i>Matei Ion Caragiale</i>	89	CRONICA LITERARĂ	
RUGĂ (poezie) de <i>Ion Minulescu</i>	195	«CUVINTE POTRIVITE» DE TU- DOR ARGHEZI de <i>Al. Bădăuță</i>	219
MISTICA STATULUI de <i>Petre</i> <i>Marcu-Bals</i>	196	CRONICA PLASTICĂ	
ELEGIE (poezie) de <i>Ion Pillat</i>	205	GRIGORESCU de <i>O. W. Cisek</i>	221
PENTRU VASILE PÂRVAN		DRAMA ȘI TEATRU	
IN MEMORIAM de <i>Jérôme Car-</i> <i>copino</i>	206	«DOMNIȘOARA NASTASIA» ȘI «COMEDIA FERICIRII» de <i>Ion</i> <i>M. Sadoveanu</i>	223
ALEGENOR de <i>Al. Busuiocanu</i>	207	CRONICA MĂRUNTĂ de <i>Nichi-</i> <i>for Crainic</i>	225
VASILE PÂRVAN AL AMINTIRII de <i>Em. Bucuța</i>	209		
SUB MASCA LUI VASILE PÂR- VAN de <i>G. Călinescu</i>	212		
«GETICA» de <i>Radu Vulpe</i>	215		

ILUSTRĂȚII

COPERTA: CIOBĂNAȘ de *Grigorescu*
REPRODUCERI: DIN GRIGORESCU ȘI MASCA LUI V. PÂRVAN.
DESEMNE IN INTEROR: de *Demian și Rodica Maniu*.

ABONAMENTE: 1 AN, 350 LEI; 6 LUNI, 175 LEI. PENTRU INSTITUȚIUNI
ȘI AUTORITĂȚI, 500 LEI ANUAL. IN STRĂINĂTATE: 500 LEI ANUAL

ADMINISTRAȚIA: GR. TEODOSSIU, STRADA LATINĂ No. 10

EXEM-
PLARUL
LEI 30.—

GÂNDIREA

EXEM-
PLARUL
LEI 30.—